

**T.C.
YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

**İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE
TARIM POLİTİKASI**

Erkurt ÖZKURT

**Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
Yüksek Lisans Programı**

**T.C.
YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

**İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE
TARIM POLİTİKASI**

Erkurt ÖZKURT

**Danışman
Doç. Dr. Tülay Alim BARAN.**

**Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
Yüksek Lisans Programı**

İSTANBUL, 2009

İÇİNDEKİLER.

ABSTRACT.....	II
ÖZET.....	II

	SAYFA
1. GİRİŞ.....	1
2. TARIM POLİTİKASI KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ.....	2
2.1. TARIM POLİTİKASININ TANIMI.....	2
2.2. TARIM POLİTİKASININ AMAÇLARI.....	6
2.3. TARM POLİTİKASININ ARAÇLARI.....	8
3. TARİHSEL SÜREÇTE TOPRAK MESELESİ.....	9
3.1. OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA TOPRAK DÜZENİ.....	12
4. TOPRAK REFORMU	21
4.1. TÜRKİYE’DE TOPRAK REFORMUNUN YAPILMASINI GÜÇLEŞTİREN ETMENLER.....	28
5. ATATÜRK’ÜN TARIMA BAKIŞI VE ATATÜRK DÖNEMİNDE TARIM POLİTİKASI.....	31
6. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE TARIM POLİTİKASI.....	44
6.1. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA TÜRKİYE’NİN GENEL DURUMU.....	44
6.2. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİ HÜKÜMETLERİ.....	53
6.3. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE HÜKÜMET PROGRAMLARINDA TARIM KONUSU.....	55
6.4. İKİNCİ DÜNYA. SAVAŞI DÖNEMİNDE TARIM POLİTİKASINA YÖNELİK ÇIKARILAN ÖNEMLİ KANUNLAR, KARARNAMELER VE ALINAN SONUÇLAR.....	60
6.4.1. Köy Enstitüleri Kanunu.....	60
6.4.2. Milli Korunma Kanunu.....	67
6.4.3. Çay Kanunu.....	74
6.4.4. %25 Kararı.....	76
6.4.5. Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu.....	82
6.4.6. Teknik Ziraat ve Teknik Bahçivanlık Okulları Kanunu.....	89
6.4.7.Ziraat Vekaleti Teşkilatının Nakil ve Teknik İşletme Vasıtalarıyla Teçhizine Dair Kanun.....	90
6.4.8. Türkiye Zirai Donatım Kurumu Kanunu.....	90
6.4.9. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu.....	93
7. TARIM SEKTÖRÜ İLE İLGİLİ DİĞER UYGULAMALAR.....	103
7.1. ZİRAAT BANKASI’NIN ROLÜ.....	103

7.2.	KOOPERATİFÇİLİK FAALİYETLERİ.....	105
7.3.	ZİRAİ KOMBİNALAR.....	105
8.	SONUÇLAR.....	107
	EKLER.....	110
	KAYNAKLAR.....	113
	ÖZGEÇMİŞ.....	120

ÖZET.

Bu tez çalışmasında İkinci Dünya Savaşı Döneminde, Türkiye’de izlenen tarım politikası konusu incelenmiştir. Bu dönem boyunca tarım politikasının oluşturulmasında en önemli unsurlar olan kanunlar, kararnameler ve devletin elindeki imkanları kullanarak yaptığı diğer bütün uygulamalar ele alınmıştır. Ayrıca bu konuya temel oluşturan, toprak reformu, Atatürk döneminde izlenen tarım politikası gibi konular ele alınmıştır.

Zaman sınırlaması olarak özellikle bu dönemi kapsayan bir çalışma daha önce yapılmamıştır. Bu çalışmada ele alınan dönem süresince çıkarılan kanunlar aracılığıyla kurulan devlet kuruluşları ve bunların tarım politikası üzerindeki etkileri belirtilmiştir. Devlet, tarımla ilgili elinde bulunan kuruluşlara bu dönem boyunca yenilerini eklemiş ve bunları koordineli bir şekilde çalıştırmaya gayret etmiştir. Bu kuruluşlardan ve çıkarılan önemli kanunlardan bazıları ve tezin konusunu temsil eden başlıklar aşağıda gösterilmiştir.

- İkinci Dünya Savaşı
- Tarım Politikası
- Köy Enstitüleri
- Zirai Donatım Kurumu
- Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu

ABSTRACT

The agricultural policy which was followed by Turkish Republic in the period of 2nd World War is analyzed in this thesis study. The laws, governmental decrees and other applications the government uses which are the main factors that form the agricultural policy are handled in this period. Besides the related subjects such as land reform and agricultural policy in Atatürk period are mentioned.

There is no study that covers especially this period. The governmental organizations established as a result of the laws acted in this period and their effects on agricultural policy are stated. The government added new agricultural institutes to the existing ones and attempted to operate them in accordance. Some of the headlines that reflect this thesis are shown below:

- **2nd World War**
- **Agricultural Policy**
- **Village Institutes**
- **Agricultural Equipment Association**
- **Land Reform Law**

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE

TARIM POLİTİKASI

Erkurt ÖZKURT

Doç. Dr. Tülay Alim Baran
(Danışman)

.....

Prof. Dr. Kemal Beydilli

.....

Prof. Dr. Cemil Öztürk

.....

Dr. Erol Mütercimler.

.....

1. GİRİŞ.

Bu çalışmada “İkinci Dünya Savaşı Döneminde Tarım Politikası” konusu ele alınacaktır. Özellikle bu dönemi kapsayan bir çalışma daha önce yapılmamıştır. İncelenen dönemde Türkiye’de nüfusun yaklaşık %80’i tarımla uğraşüyor ve köylerde çiftçilik yaparak geçimini sağlıyordu. Bu yönüyle bakıldığında konuyu sınırlayan zaman dilimi olan 1939–1945 yılları arasındaki dönem daha da ilgi çekici olmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı yılları, Türkiye için savaşa girmediği halde savaş ekonomisi koşullarının bütün ağırlığıyla hissedildiği bir dönemdi. Dönemin hükümetleri ve yönetici kadrosu savaşa girmeden, savaşan taraflara eşit uzaklıkta ve ülkenin menfaatlerini korumaya yönelik dengeli bir tarafsızlık politikası izlemişlerdi. Fakat her ihtimale karşı güçlü bir orduyu hazır tutmak ve ülke çıkarlarını savunmak için zorunlu kalırsa savaşa derhal girmekten çekilmeyeceği duruşunu sergileyebilmek gerekiyordu.

Üretim sahasından çekilen, en üretken çağındaki ve işgücünün önemli kısmını oluşturan bir milyona yakın erkek nüfus silahaltına alınarak tüketim sahasına kaydırılmıştı. Bunların beslenmesi ve giydirilmesi gerekiyordu. Ayrıca bu olağanüstü şartlarda büyük şehirlerin iâşe sorunu da önemli bir mesele olarak kendini göstermişti. Bütün bu ihtiyaçların karşılanabilmesi için tarımsal üretimin azalmaması, mümkünse artırılması için gereken tedbirlerin alınması, izlenecek tarım politikasının oluşturulmasında belirleyici olmuştur.

Çiftçiyi daha fazla üretime teşvik etmek, daha modern tarım tekniklerini yaygınlaştırarak, üretimin miktar ve kalitesini arttırmak, dönemin zorlayıcı koşullarında çiftçinin sorunlarını çözebilmek için, Devlet doğru bir iktisat ve tarım politikası uygulamaya çalışmıştır. Bunu yaparken de belirleyici ve yol gösterici rolünün gereği olarak elindeki sınırlı imkânlarını en iyi şekilde kullanmanın yollarını aramıştır.

Devletin belirlediği tarım politikasını uygulayabilmek için çıkardığı kanunlar, alınan kararlar ve diğer tüm önemli uygulamalar bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Ayrıca ele aldığımız döneme kadar olan tarihsel süreçte toprak meselesi, Osmanlı İmparatorluğu'nda toprak düzeni, toprak reformu ve Atatürk döneminde izlenen iktisat ve tarım politikası konuları bu çalışmaya temel oluşturduğundan başlangıçta üzerinde durulmuş ve gerekli açıklamalar verilmiştir.

2. TARIM POLİTİKASI KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ.

2.1. TARIM POLİTİKASININ TANIMI.

Bu çalışmanın konusu olan İkinci Dünya Savaşı döneminde izlenen tarım politikasını ele almadan önce “Tarım Politikası” kavramının tanımını yapmak gerekir. Tarım kelimesinin anlamı Türk Dil Kurumu sözlüğünde şöyledir. Tarım: Bitkisel ve hayvansal ürünlerin üretilmesi, kalite ve verimlerinin yükseltilmesi, uygun koşullarda korunması, işlenip değerlendirilmesi ve pazarlanması. Aynı sözlükte politika kelimesinin karşılığı ise şöyledir. Politika: Devletin etkinliklerini amaç, yöntem ve içerik olarak düzenleme ve gerçekleştirme esaslarının bütünü. Devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatı.¹

Tarım Politikası, günümüzde Tarım Ekonomisinin makro düzeydeki başlıca dalıdır. Makroekonomi, ekonomi biliminin toplam tüketim, toplam üretim, toplam tasarruf, toplam yatırım, toplam milli gelir ve istihdam gibi toplam büyüklüklerini inceleyen ve bunlarla ilgili çözümlenme ve çıkarımlar yapan alt dalıdır. Ekonomiyi bir bütün olarak ele alarak makro denge çözümleri üzerinde çalışır. Tarım Ekonomisi adından da anlaşılacağı gibi tarımın teknik dalları ve ekonomi ile çok yakın ilişkisi olan bir bilimdir.

Bu bilgiler ışığında Tarım Politikası'nın tanımını yaparsak, Tarım Politikası çiftçilerin ekonomik yaşamlarını iyileştirmek, tarımsal üretimi kamu yararına düzenlemek, kırsal toplumların refahını yükseltmek ve tüketicileri aşırı fiyat

---

¹ www.tdk.gov.tr/Sözlükler/Büyük Türkçe Sözlük.

artışlarından korumak amacıyla uygulanan devlet önlemleri dizisidir. Sosyal bilimlerin çoğu gibi Tarım Politikası da yeni bir bilimdir.²

Tarım politikası hem tarım kesimine yön vermek hem de tarım ve tarım dışı kesimler arasındaki ilişkileri düzenlemek için alınan kararlar, önlemler ve uygulamaların bütünüdür. Aslında politika, politik gücün etkisiyle toplumsal yaşamın kuruluşu ve şekillendirilmesidir. Politik güç kavramından devlet ve kamu kuruluşları anlaşılmalıdır. Öyleyse devletin toplumsal yaşamı düzenleyici, şekillendirici ya da işleyişi, üzerinde herhangi bir değişiklik yaratıcı önlemleri, engelleme ve desteklemeleri bu genel kavramdan hareketle politikanın tanımlanması olmaktadır. Tarım politikası denilince de devlet veya diğer politik güce sahip kuruluşlar tarafından alınan ve tarım üzerine etkiye bulunan önlem ve düzenlemeler anlaşılmalıdır.³

Tarım Politikasının üç ana inceleme alanı vardır. Bunlar tarım politikasının ne olduğu, ne olması gerektiği ve ne olacağı konusundaki temel bilgilerdir. Geçmişi ve bugünü incelemek ve geleceği tahmin etmek suretiyle bu bilgileri elde etmek mümkündür. Tarım politikasının formülasyonu ve yürütülmesi devletin uyguladığı başlıca yasal ve yönetsel eylemdir. Bununla birlikte tarım politikasının tek başına uygulayıcısı devlet değildir.⁴ Tarımla ilgili devlet kuruluşları dışındaki meslek odaları, çiftçi kuruluşları, tarım kooperatifleri ve benzeri diğer kurumlar tarım politikalarının saptanması, formüle edilmesi ve uygulanmasında önemli rollere sahiptirler.

Tarım her ülke ekonomisi içinde özel bir yere sahiptir. Ülkelerin gelişmişlik derecelerine göre tarımın ülke ekonomisi içindeki yeri farklı olsa bile her ülke tarımını korumak ve geliştirmek için büyük özen gösterir. Gelişmiş bir ülkede endüstri ve ticaret gelirleri tarım gelirlerine göre yüksektir. Aynı şekilde tarım nüfusu da az gelişmiş ülkelere göre azdır. Bu durumda ekonomik çıkarlar tarımsal üretime verilecek yön ve ağırlığı etkiler. Bu durum tarımın göreceli önemini gene de azaltmaz. Çünkü tarım yalnızca ekonominin bir sektörü olma özelliğini taşımaz. Bunun yanı sıra tarımın kendisine has bazı özellikleri de bulunmaktadır. Örneğin ülkeler besin maddeleri ve

---

² İ. Hakkı İnan, *Tarım Ekonomisi*, İstanbul 1994, s. 196.

³ Gülcan Eraktan, *Tarım Politikası I*, Ankara 1989, s. 5.

⁴ Cemil Çalgüner, *Ziraat Politikası Ders Kitabı*, Ankara 1974, s. 2.

tarımsal hammaddeleri olanaklar ölçüsünde kendi sınırları içerisinde yetiştirmek ve bu ürünlerin satıcısı olan ülkelere bağımlı kalmaktan kurtulmak isterler. Bu da ulusal çerçevede tarım için belirli bir politika çizmelerini ve tarımsal faaliyetlerine yön vermelerini gerektirir.⁵

Modern tarım politikası tarıma ilişkin hukuki konularla ekonomik, kültürel ve sosyal alanları da kapsamaktadır. Bu şekliyle de tarım politikasının kapsamına tarımsal ekonominin tüm uğraş alanları ve tarıma yönelik tüm müdahaleler girmektedir. Bu bakımdan tarım politikasının bütün özelliklerini kapsamına alan ve konuyla uğraşanların tamamının aynı görüşü paylaşarak kabul edebilecekleri bir tanım yapmak çok güçtür. Ayrıca tarım politikasının yalnız ulusal düzeyde değil uluslararası düzeyde de uygulandığı düşünülürse, buraya kadar verilen tanımların ulusal tarım politikasını açıklamaya yönelik oldukları anlaşılır. Aynı açıdan hareketle ulusal tarım politikasının genel tanımı şu şekilde yapılabilir. Ulusal tarım politikası, bir ülkenin tarımının gelişmesi, tarımsal açıdan ülke gereksiniminin karşılanabilmesi ve tarımın ülke ekonomisine katkısının arttırılabilmesi için devlet organlarıca alınan karar ve önlemlerin tümüdür. Uluslararası tarım politikası ise Dünya ekonomisi açısından ağırlık taşıyacak sayıda ülkeye uygun gelecek belirli uluslar arası hedeflere göre ekonomik olayların oluşumu için uluslararası anlaşmalar çerçevesinde alınan önlemler sistemi olarak tanımlanmıştır.⁶

Ekonominin teorik ve pratik olarak ikiye ayrılması gibi tarım politikası da teorik ve pratik olarak iki şekilde ele alınır. Teorik tarım politikası, bilimsel tarım politikası veya tarım politikası bilimi olarak adlandırılmaktadır. Ekonomi biliminin bir kolu olarak uygulanacak tarım politikasının hedefini, bu hedefe ulaşmak için yararlanılacak en uygun araçları, yapılacak bir müdahalenin olanaklarını ve sınırlarını bilimsel ve tarafsız bir şekilde saptar. Bilimsel tarım politikası tarıma yön veren yöneticilere alınacak önlemlerin neler olabileceğini, bu önlemlerin alınmasından sonra çıkabilecek sonuçları bildirerek pratik tarım politikasının karar alma olgusuna büyük çapta yardımda bulunur. Geçmişten o zamana kadar edinilen deneyimler, fikirler ve teknikler pratik tarım politikasının kullanması amacıyla ortaya koyulur. Pratik tarım politikasıysa,

---

⁵ Eraktan, a.g.e, s. 1.

⁶ Eraktan, a.g.e, s. 7.

bilimsel tarım politikasının hedeflerine ulaşabilmesi için ne yapılması ve hangi önlemlerin alınması gerektiğini saptar.

Bilimsel tarım politikası mevcut durumu ve tarımın belirli prensipler çerçevesinde nasıl olması gerektiğini ortaya koyarken, pratik tarım politikasının görevi bu hedeflere erişebilmek için gerekli koşulları sağlayacak kararları almak ve uygulamaktır. Pratik tarım politikası, tarım politikası biliminin yardımıyla yönlendirilir.

Ancak bir ülkenin tarım politikasına yalnız kendi tarım ürünleri gereksinimi göz önüne alınarak yön verilemez. Modern zamanda ülkelerin kendi “kendine yeterlilik” önyargısından kurtulup diğer ülkelere de yardımcı olmaları ya da diğer ülkelerin yardımına ihtiyaç duymaları diğer ekonomik alanlarda olduğu gibi tarım alanında da “uzmanlaşma” zorunluluğu yaratmıştır. Bu nedenle tarım politikası denildiğinde artık yalnız ülke tüketimini karşılamaya yönelik bir üretim gücü ve bu arada döviz sağlama amacına yönelik karar ve önlemler değil, dünya pazarlarında yer kapma yarışında başarılı olmayı sağlayıcı önlemler de akla gelmektedir. Fakat nasıl ki kapalı ekonomiden, pazar ekonomisine geçişte tarımsal sorunlar çoğalmakta daha karmaşık daha yoğun hale gelmekte ise, ulusal pazardan uluslar arası pazarlara açılırken de aynı şekilde tarım politikasına yön vermekte büyük güçlüklerle karşılaşmaktadır. Bu nedenle ulusal ve uluslar arası tarım politikasının konularının ayrımını yapmakta yararlı olacaktır.

Uluslar arası tarım politikasının konuları arasında bölgesel ve Dünya barışını tehdit eden açlık sorununun ortadan kaldırılması ilk sıradadır. Bu sorun sadece besin fazlası veren ülkelerin yardımlarıyla çözülemez. Sürekli ve kesin çözüm bu ülkelerde dahil edilmek üzere Dünyadaki tarımsal üretimin talebi karşılayacak düzeye ulaştırılarak talebin arzı karşılayacak düzeye eriştirilmesiyle sağlanabilir. Üretim düzeyi düşük ülkelerde tarımsal bilgi ve donanım düzeyinin yükseltilerek bu ülkelerin olabildiğince kendine yeterli duruma getirilmesi bir diğer amaçtır. Bu durum bu ülkelere mal satan ülkelerin de çıkarınadır. Ticaret her zaman karşılıklıdır. Bir ülkeye mal satabilmek için o ülkenin de satabilecek malının olması gerekir.

Uluslar arası tarım politikasının bir amacı da ülkeler arasındaki ticari engelleri kaldırarak tarım ürünleri ticaretini geliştirmek, uluslar arası işbölümü sayesinde rekabet artışını ve dolayısıyla her ülkenin görece avantajlarından yararlanarak ticaretini ve dolayısıyla üretimini arttırmasını sağlamaktır. Böylece tüketiciye daha bol miktar ve yüksek kalitede ve daha uygun fiyatlarla mal sağlanacak, halk refahı yükselecek, çeşitli ülkeler arasındaki ticari ilişkiler politik gerilimlerin ortadan kaldırılmasında önemli rol oynayacaktır. Bütün bu amaçlara ulaşabilmek ulusal politikaların belirtilen uluslar arası hedeflere göre yönlendirilmesine ve bu alandaki ulusal politikaların başarıyla uygulanmasına bağlıdır.⁷

2. 2. TARIM POLİTİKASININ AMAÇLARI.

Tarım politikasının tanımında genel olarak belirtilen amaçlarını şu başlıklar altında toplayabiliriz. Demokratik ve pazar ekonomisine yönelik her devletin ana amacı toplumun toplam refahını yükseltmektir. Tarım politikası da diğer devlet politikaları gibi bu amaca hizmet eder.

Gelir Amacı: Tarım politikasının gelir amacıyla rasyonel ve etkin çalışan bir işletmede, bir çiftçinin bütün bir yıl boyunca istihdamı esas alınmaktadır. Eşi ve çocuklarının istihdamı söz konusu değildir fakat bunlar gönüllü olarak tarımsal faaliyetlere katılabilmektedirler. Bu amaca göre bir çiftçinin işletmesinden elde ettiği gelir en azından standart olarak kabul edilen bir sanayi işçisinin gelirine eşit olmalıdır. Burada tanımlanan gelir bir açıdan ülkemizde, bir çiftçi ailesinin geçimini ve işletmenin yaşamını sürdürmesini sağlayacak olan yeter gelire yaklaşmaktadır,

Üretim Amacı: Tarım politikasının üretim amacı, tarımsal üretimde mümkün olduğu kadar kendi kendine yeterliği sağlamak olarak özetlenebilir. İklim ve toprak koşullarının tarım ürünlerinin üretimini kısıtladığı göz önüne alınırsa Türkiye kahve, hurma gibi bazı tropikal ürünlerin dışında bütün ürünlerin verimli bir biçimde yetiştirilebildiği nadir ülkelerden biridir.

---

⁷ Eraktan, a.g.e, s. 36.

Verimlilik Amacı: Verimlilik tarımda gelir düzeyini yükselmeyi hedef alan genel bir politikadır ve işletmelerde en uygun kaynak kullanımını teşvik eder. Ülkemizde çiftçilerin çoğu yeter düzeyde girdi kullanmamakta ve bu nedenle tarımsal ürünlerde dekara ve hayvan başına verimler düşük olmaktadır.

İstihdam Amacı: Tarımın bölge halkı için başlıca geçim kaynağı olduğu yörelerde, tarıma dayalı sanayinin geliştirilmesi ve yeni iş alanlarının yaratılması tarım politikasının başlıca amaçları arasındadır. Tarım politikası yönünden tam istihdam önemli bir hedeftir. İstihdam politikası, tarım politikasının diğer amaçları ve özellikle verimlilik amacıyla bazı noktalarda çelişir. Makineleşme ve benzer yollarla tarımda verimliliğin artırılması, köyden kente göçü arttırarak işsizliği de çoğaltıcı bir etkiye sahiptir. Bu nedenle tarımsal faaliyetten başka faaliyetlerin görülmediği ve kırsal nüfusun giderek azaldığı az gelişmiş yörelerde, tarım politikasının amaçları arasında denge sağlanmalı ve istihdamı sağlayacak politikalara ağırlık verilmelidir.⁸

Dışsatım Amacı: Tarım politikasının bu amacı özellikle bazı tarım ürünlerinde ülkemiz açısından önem kazanmaktadır. Nitelikli ürünlerin dışsatımı ile döviz girdisi sağlamak, üretici gelirlerini arttırmak, fazla elemeği isteyen tütün, pamuk, çay, şeker pancarı, sebze gibi ürünlerin yetiştirildiği bölgelerde işsizliği önlemek mümkündür. Bu bakımdan dışsatım amacı diğer tarımsal politika amaçları ile de yakından ilgilidir. Türkiye’de tarımsal dışsatımdaki artışlar, ödemeler dengesine yapılacak katkılar açısından da önemlidir.

Diğer Amaçlar: Buraya kadar anlatılan amaçlar tarım politikasının genel amaçlarıdır. Genelde bütün devletler tarım politikalarını saptarken bu sektördeki geliri, üretimi, verimliliği, istihdamı ve dış satımı arttırmayı genel amaçlar olarak kabul ederler. Ülkenin çevreyle ilgili koşulları dikkate alınarak bu amaçlarda bazı değişiklikler yapılabilir. Örneğin doğa koşullarının her türlü tarım ürününün yetiştirilmesine izin vermediği Kuzey Avrupa ülkelerinde dışsatım önemli bir politik amaç değildir. Bu ülkelerde üretim ve verimlilik artışları kendine yeterlilik açısından çok daha önemlidir.

---

⁸ İnan, a.g.e, s. 202.

2. 3. TARIM POLİTİKASININ ARAÇLARI.

Devletler kararlaştırdıkları tarım politikasını gerçekleştirmek için birçok önlemler alırlar. Bazı kararların uygulanması yasal bir takım düzenlemeleri yani yasa ve yönetmelikler çıkarmayı veya bunları değiştirmeyi gerektirebilir. Bazen sorunları yasalar düzeyinde ele almak gerekmez. O zamanda devlet destekleyici ya da özendirici bir rol üstlenerek tarımın gelişmesi ve yönlendirilmesi için bazı atılımlarda bulunur.

Devletin tarım politikasını yönlendirmek için aldığı kararların, önlemlerin, doğrudan ya da dolaylı çabaların tümü tarım politikası araçlarını oluşturur. Yani yasalarla tarımsal alanda birtakım düzenlemeler yapılması nasıl tarım politikası amaçlarına erişmek için bir araçsa, üretime yapılacak bir müdahale, fiyatlarda yapılacak bir ayarlama, girdi sağlanması veya girdi sübvansiyonları verilmesi gibi önlemlerin hepsi birer araçtır. Devletin hangi araçtan yararlanma yolunu tutacağı da gereksinimlere, zorunluluklara veya devlet politikasına göre değişir.⁹

Tarım politikasıyla belirlenen amaçlara ulaşabilmek için başvuru alan değişik yollar vardır. Çok sayıda olabilen tarım politikasının araçlarını konuya bakış açısından ve kolaylık olması yönünden üç grup altında toplamak mümkündür.¹⁰

Bunlar, fiyat politikası, yapısal politika ve sosyal politikadır. Fiyat politikası, ekonomide serbest fiyat oluşumunu etkilemek, fiyat istikrarı sağlayarak üretici ve tüketicileri korumak amacıyla alınan önlemlerin tümüdür. Tarımsal fiyatların kararsızlığındaki sebeplerin başında arzın talebe uydurulmasındaki güçlükler geldiğinden devletin önce bu konuda birtakım önlemler alması gerekir.¹¹ Ülkemizde fiyatlara müdahale genellikle tarım ürünleri fiyatlarının taban fiyat uygulamasıyla desteklenmesi şeklinde olmuştur. Desteklemeye alınan ürünün taban fiyatı genelde üretim tüketime ayarlama esasına göre saptanır. Üretimin tüketimi karşılaması

---

⁹ Eraktan, a.g.e, s. 37.

¹⁰ Ali Özgüven, , *Tarım Ekonomisi ve Politikası*, Bursa 1977, s. 222.

¹¹ İbrahim Aköz, *Tarımsal Fiyat Politikası*, Ankara 1973, s. 39.

önemlidir ve üretimi yetersiz olan ürünlere yüksek taban fiyat verilmesi suretiyle üretimin artırılmasına çalışılır. Taban fiyatı çiftçilerin ürettiği bazı ürünler için belirli bir garanti fiyattır.¹² Bu fiyat çeşitli bilimsel metotlarla belirlenmelidir.

Bir ülkede desteklemeye konu olacak ürünlerin çeşitli nitelikler taşıması gerekir. Bu nitelikler şöyle sıralanabilir. Bu ürünler önemli bir ihracat malı olmalı, beslenme yönünden temel gıda maddesi niteliği taşımalı, geniş bir kitle tarafından tüketilmelidir. Bu ürünlerin arzında ve üretiminde büyük dalgalanmalar görülmeli, tarımsal sanayinin önemli bir hammadde olmalı ve belirli ekolojik bölgelerde yetiştirilmeli ve seçeneği olmamalıdır. Ayrıca tarım tekniği yönünden ürünün üretilmesinde sakınca görülmemelidir.¹³

Yapısal politika ise tarımsal yapı ile ilgili sorunları çözmeyi ve tarımı modernleştirmeyi amaç edinen önemli bir tarım politikası aracıdır. Çiftçilerin gelirini artırıcı politikalar olarak da tanımlanabilir. Bunların başlıcaları şunlardır; toprak insan ilişkilerinin düzenlenmesi, sulama ve toprak ıslahı gibi altyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesi, modern teknolojinin tarıma sokulmasıdır. Ayrıca gübre, tohum, ilaç makine gibi üretimi arttıran tarımsal girdilerin kullanımının yaygınlaştırılması ve tarımsal pazarlama ve standardizasyon hizmetlerinin etkinleştirilmesi sayılabilir. Kredi sorunlarının çözümü ve tarım ürünlerinin dış satımının geliştirilmesi de bu önlemlerden bazılarıdır. Toprak reformu ve toprak toplulaştırılması bu politikanın konularındandır.

Sosyal politika ile çiftçilerin vergilerini indirmek veya hafifletmek, gerekirse yeni vergiler koymak veya mevcut vergilerdeki aksaklıkları gidererek vergi dağılımında sosyal adaleti sağlamak, çiftçilerin ve tarım işçilerinin sorunlarına eğilerek sosyal güvenlik açısından gerekli bazı haklar vermek gibi önlemler anlaşılabilir.¹⁴

---

¹² İnan, a.g.e, s. 207.

¹³ a.g.e, s. 214.

¹⁴ a.g.e, s. 224.

3. TARİHSEL SÜREÇTE TOPRAK MESELESİ.

İnsanlar tarihin bilinen en eski çağlarından beri toplum halinde yaşamaktadırlar. Üretim araçlarının henüz çok basit olduğu dönemlerde, ilkel insanların hayatlarını devam ettirebilmek, tabiatla ve vahşi hayvanlarla mücadele edebilmek için gruplar halinde yaşamak onlar için tek olanak ve mutlak bir zorunluluktur. Başlangıçta avcılık ve toplayıcılık insanların geçim kaynağı oldu. Tarımsal üretime başlayınca toprak, üretimde birinci derecede rol oynamaya başlamış ve üretimin asli bir unsuru olmuştur. Ekonomisi birinci derecede tarıma dayanan ülkelerde bu rolünü her zaman muhafaza etmiştir.¹⁵

İlkel toplumlarda üretim ilişkileri üretim araçlarının ortak mülkiyetine dayanıyordu. Bu bir tek insanın güçsüzlüğünün bir sonucuydu. Bundan dolayı toprağın ve diğer basit üretim araçlarının mülkiyeti ortaktı. İnsanlık üretim araçlarının özel mülkiyeti kavramına sahip değildi. İlkel toplumlara da üretim araçlarının ortak mülkiyetine dayanan ve basit üretim araçlarıyla yapılan ortak çalışma sonucunda elde edilen ürün de eşit şekilde o toplum üyeleri arasında paylaşılıyordu.

Üretim araçlarının zamanla gelişmesi, tek bir aileye toprağı işlemek varlığını devam ettirebilmek için yeterince ürün almak olanağını sağladı. Böylece ortak çalışma nasıl ortak mülkiyeti getirdiyse, kişisel emek de kişisel mülkiyeti getirdi. İlkel toplumlarda kişilerin özel tasarruflarına bırakılan toprak parçaları bu durumlarını sağlamlaştırdılar ve zamanla bunlar mirasçılara da geçen mallar halini aldılar. Toprak üzerinde toplumun sahip olduğu ve yeni mülk sahibi için birer engel olan haklar. Yavaş yavaş kaldırıldı. Toprak üzerinde serbest ve tam bir mülkiyet hakkı sadece ona kayıtsız şartsız sahip olmayı değil, aynı zamanda onu temlik etmeyi yani mülkiyetini bir başkasına devredebilmeyi de kapsar. Böylece toprağında diğer herhangi bir mal gibi mübadelesi mümkün olur. Bundan dolayı da insanlık tarihinde toprağın özel mülkiyetinin ortaya çıkışı ile paranın bulunuşu aynı çağa rastlar. Kişisel mülkiyetin tarih açısından ortaya çıkması toplumda iş bölümünün sağlanmasının ve mübadelenin gelişmesinin tabii bir sonucudur.

---

¹⁵ Suat Aksoy, *100 Soruda Türkiye'de Toprak Meselesi*, İstanbul 1969, s. 5.

Serbest olarak toprakların alınıp satılabilmesini sağlayan özel toprak mülkiyetinin ortaya çıkmasından sonra, büyük toprak mülkiyetinin meydana gelmesi artık bir zaman meselesinden başka bir şey değildi. Mübadelenin yayılmasıyla, parayla ve toprak mülkiyetiyle zenginlik az sayıda bir sınıfın elinde çabucak toplandı. Bu sınıfın karşısında ise gittikçe fakirleşen ve sayıları artan insanlar yer aldı. Böylece ilkel toplum farklılaşarak, üretim araçlarına ve özel toprak mülkiyetine sahip olan kişiler hakim sınıfları teşkil ederken, bu araçlardan yoksun kimseler de geniş esir sınıflarını meydana getiriyorlardı. Esaret rejiminde en çok esire sahip olanlar aynı zamanda büyük toprak sahipleriydi.

Esir çalışmasının yetersizliğinden dolayı feodal rejime geçildiğinde toprağın önemi devam etti. Üretimin başlıca tarıma dayandığı bütün Ortaçağ boyunca toprak mülkiyetine sahip olan feodal beyler, Ortaçağ toplumlarının tek hakimi olmuşlardır. Bu gün hala ekonomisi tarıma dayanan ülkelerde toprak mülkiyeti sistemi genellikle o toplumun ekonomik ve sosyal yapısını belirler. Feodal beylerin karşısında ise toprak mülkiyetine sahip olmayan fakat toprağı işleyen serfler toprakla beraber alınıp satılan bir mal niteliğinde idiler. Bunların esaret döneminde olduğu gibi artık sahipleri tarafından öldürülmeleri mümkün değildi. Serfler üzerinde çalıştıkları toprağı bağıydılar ve onu terk edemezlerdi. Feodal rejimde “Senyörsüz toprak olmaz” atasözünün koyduğu kural hakimdi.¹⁶

Böylece toprak meselesinin ya da toprağın mülkiyeti meselesinin, insanlığın tarım ekonomisine geçtiğı günden beri çözülmesi gereken bir mesele olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Toprağın bir üretim aracı olarak kullanılmaya başladığından beri, toplum toprağın mülkiyetini ellerine geçirenler ile bu mülkiyete sahip olamayanlar olarak farklılaşmış ve sınıflara ayrılmıştır. Toprak mülkiyetine sahip olanlar toplumda hakim sınıfları meydana getirirken, bundan yoksun olanlarda ezilen, sömürülen sınıfları teşkil etmişlerdir.

---

¹⁶ a.g.e, s. 8.

3. 1.OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA TOPRAK DÜZENİ.

Memleketimizde toprak meselesinin tarihi gelişimini anlamak için Cumhuriyetin bünyesinden çıktığı Osmanlı İmparatorluğundaki toprak meselesine kadar inmekte fayda vardır. Bu bize toprak mülkiyeti rejiminin ne gibi aşamalardan geçtiğini gösterecektir.

İslam hukukunun mülkiyet görüşü Osmanlı hukukunca hemen hemen aynı şekilde kabul edilmiştir. Bu nedenle İslam'ın mülkiyet anlayışına ve mülkiyet rejimi bakımından arazi çeşitleri hakkında kısaca bilgi vermek faydalı olacaktır.

İslam hukukunun mülkiyet hakkındaki anlayışı şöyledir: Gökte ve yerde mevcut olan her şey Allah'a aittir. Hakiki malik Allah'tır. İnsanlar dış alemle mevcut şeylerden istifade etmekte serbesttirler. Bir kimsenin bir şey üzerindeki şahsi tasarrufu Allah'a itaatsizlik teşkil eder. Fakat bu anlayış hukuki değil dinidir ve bu tarz anlayış sadece İslam'a ait değildir, Hıristiyanlıkta da vardır. İslam'da kişilerin özel mülkiyet hakkı kabul edilmiştir. Peygamber ferdi mülkiyet hakkının varlığını kabul etmiş ve fetihler sırasında mülk araziler dağıtmıştır. Kuran mülkiyet hakkının kazanılmasına ve korunmasına dair genel hükümler koymamıştır. Kuran'da tanzim edilen mülkiyeti kazanma yolları miras, ticaret (alım, satım), hibe ve teberrulardır. Peygamberin ihya müessesesini kabul ve tatbik etmesi de ferdi mülkiyeti kabul ettiğinin delilini oluşturur. Peygamber bir hadisinde bir kişi ölü araziye ihya ederse ona malik olur demiştir.¹⁷

İslamiyet'in Arap Yarımadasında ilk yayılmaya başladığı zamanlarda putperest Araplardan İslamiyet'i kabul edenlerin toprakları kendi ellerinde öşri yani Kuran'da geçen Öşür (Mahsullerden onda bir olarak alınan zekat) ve zekattan (Misab miktarı yani Kuran'da belirtilen miktar kadar mala ve paraya sahip olan Müslüman'ın bunun kırkta birini fakirlere sadaka olarak vermesi) başka bir mükellefiyeti olmayan mülk toprak olarak bırakılıyordu. Müslüman olmayı kabul etmeyenler de kaçmaya mecbur oldukları için bu surette boş kalan toprakları fatihler arasında bir ganimet konusu olarak

---

¹⁷ Halil Cin, *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Konya 1992, s. 10.

paylaşılıyordu ve tabii ki dolayısıyla öşri topraklar arasına girmiş bulunuyordu. Hıristiyan ve Yahudi olan ehlikitap olan diğer milletler ise ya İslamiyet'i kabul etmek veyahut İslamlara haraç vermeye razı olmak suretiyle ağır şartları kabul ederek akdedilen bir anlaşmayla Müslümanlara bağlanmak mecburiyetinde bulunuyorlardı. Aksi halde Araplar tarafından açılacak bir harpte mağlup olduklarında kendileri esir, malları ve tarlaları ganimet olarak Araplar arasında paylaşılacaktı.¹⁸

Fakat İran'ın ve bir kısım eski Roma eyaletlerinin fethinden sonra Halifeler yepyeni bir vaziyetle karşılaştılar. Oralarda sahiplerinin tam ve mutlak mülkü olmayan topraklar mevcuttu. Doğrusu bedevi Arap örf ve adetlerinin büyük bir imparatorluk teşkilatının bütün cihazlarını kurmak için gereken prensipleri içinde barındırmasına ihtimal verilemez. Bu itibarla Mısır, Mezopotamya, İran gibi eski bir kültüre sahip sahalarda ilk halifeler fetihlerden önceki vergi ve idare tarzlarını aynen muhafaza etmek mecburiyetini hissettiler. Kuran ve Sünnette bu mağlup milletlerin müesseselerini telif etmek için büyük bir gayret sarf ettiler. Bu toprakların sahipleri vaktiyle İran hükümdarına veya Roma valilerine ve Yunanlılara ödedikleri cizye ve haracı bu defa İslam cemaati lehine ödemeye devam ettiler. Ancak bu haraçlar sayesinde ki büyük şehirler halinde yerleşmiş olan ordugahlar yenilenebilirdi.¹⁹

Araplar uzun yıllar fethettikleri toprakları ganimet olarak paylaşıp mülk edinmek alışkanlığından vazgeçemediler. Bu yüzden Suriye ve Irak'ta geniş memleketlerin fethinden sonra büyük ve teşkilatlı bir devlete muntazam ve teminatlı gelir kaynaklarını bulmak zorunluluğunu hisseden ve durumun gereği yeni fethedilen yerleri fatihler arasında pay etmek yerine halkını kendi toprakları üzerinde serbest bırakarak İslam cemaati menfaatine haraca bağlayan Halife Ömer büyük muhalefetle karşılaştı. Ancak Kuran'da zikredilmiş bir ayete dayanarak geliri gelecek nesillere ve yeni kurulan devletin sınırlarını savunacak askerlere tahsis edilen haracı topraklar nizamını kabul ettirmeyi başardı.

Gerçekten de bu kadar geniş topraklar bir ganimet gibi taksim edilerek, şunun bunun eline geçmiş olsaydı devletin yeni durumunun gerektireceği büyük masraflar

---

¹⁸ Ömer Lütfi Barkan, *Türkiye'de Toprak Meselesi Toplu Eserler I*, s. 139.

¹⁹ a.g.e, s. 140

karşılıksız kalacaktı. Zira bundan sonra savaşla veya barışla anlaşarak fethedilen yerlerde şahıslara cizye ve toprağa haraç vergisi salınarak toprak sahiplerinin elinde bırakıldı. Fakat sahibi kaçmış bulunan ya da devlete ait olup da sahipleri tarafından kiracı vaziyetinde işletilmekte olan topraklar Müslüman cemaati menfaatine vakfedilmekle daha özel bir statüye tabi olarak kolonlarının elinde bırakıldı. Fakat Osmanlıdaki miri araziye benzeyen toprak rejimi denilebilir ki daha ziyade böyle bir toprak münasebetinin esasen mevcut olduğu memleketlerde uygulanabildi. Bu sebeple köylünün haraç veren bir toprak üzerine ve Roma Hukukuna çok benzer bir şekilde bağlanması bir yenilik olmadı.²⁰

Görülüyor ki toprak mülkiyetinin daha önceleri sınırlı sayıda kişiler üzerinde toplandığı sahalarda ve büyük fetihler neticesi kurulmuş olan devletlerin elinde tabiatıyla birçok toprakların mülkiyeti toplanmaktadır. Esasen bütün zenginliğin toprak işçiliğinden çıktığı devletlerde, toprak mülkiyetini ele geçirmek ve toprağı haraca bağlamak devlet için en emin bir gelir vasıtası olarak görülmekteydi. Yalnız başlangıçta fetihler neticesinde sahipsiz kalan ve devletin eline geçmiş olan bu topraklar yavaş yavaş bazı muafiyetleri ve imtiyazları olan zümrelerin eline geçmektedir. Bundan dolayı mülkiyeti devlete ait haracı topraklar rejimi İslamiyet has bir hususiyet olamayıp, esasen sosyal ve ekonomik sebepleri olan bir hadisenin dini bir renk ve formüllerle kendisini ifade etmesidir.

Büyük, zengin ve teşkilatlı devletlerin İslam dininin mevzubahis ettiği sadaka cinsinden olup fukaraya ve yolculara tahsis edilecek olan öşür ve zekat türünden önemsiz vergilerle hayatlarını devam ettirebilmelerine imkan olmadığından Müslümanların çoğunluk teşkil ettiği devir ve mekanlarda, egemen olan askeri sınıfla vergileri veren sınıf arasındaki ilişkiler dini farklarla ifade edilemeyince Müslümanlardan öşür yerine alınan haracı ve diğer birtakım Rüşum-ı Örfiye'yi (resim, gümrük vergisi) kitaba uydurmak için bunların bir toprak kirası olduğunu ilan etmek gerekmişti.²¹ Nitekim Girit, Sakız ve Midili gibi memleketler fethedildiğinde oraların topraklarının diğer Hıristiyan memleket toprakları gibi miri topraklar sayılmayıp

---

²⁰ a.g.e, s.141.

²¹ a.g.e, s.144.

sahiplerinin mülkü ilan edilmesi Osmanlıların da duruma göre bu arazi rejimlerinden birini diğerine tercih ederek kullandıklarını göstermektedir.

İslam'da mülkiyetin kaynağının Tanrı'da olduğu inancı bu hakkın kutsallığı ve ihlal edilmezliği neticesini doğurmuştur. Mülkiyet ferdi haklar gibi her türlü ihlalin dışındadır. Hiçbir keyfi hareket onu değiştiremez. Dünya'nın hiçbir mevzuatında görülmeyen bir dokunulmazlığa sahiptir. Kamu menfaatine istimlak mülkiyet hakkına getirilmiş en büyük tehdittir. Osmanlı Devletinde istimlak 1859 tarihli bir kanunla kabul edilip, 1860 tarihli bir kanunla ilga edilmiştir.

Osmanlı toprak düzeninin esasını miri arazi rejimi teşkil eder. Kısaca rakabesi (çıplak mülkiyeti) devlete ve istifadesi muayyen bir bedel karşılığında devlet tarafından fertlere müddetsiz olarak verilen arazi diye tarif edebiliriz.²² Devlet bu toprakları özel bir şekilde işletmektedir.

Osmanlı Devletinin toprak rejimi askeri bünyesine de uygun olarak Dirlik denilen örgütlenmeye dayanıyordu. Osmanlılarda bir memleket fetih olunca buranın toprakları, nüfusu, hasılatı ve kaç hane olduğu tespit edilirdi. Sonra bu topraklar çeşitli değerlerde tımarlara (Senelik geliri 20 000 akçeye kadar olan askeri dirlikler) ayrılarak askeri görev karşılığında sipahilere verilirdi. Bunlar daha büyük değerlerde iseler gelirlerine göre zeamet ve has olarak ayrılarak daha büyük rütbeli kumandanlara verilirdi. Dirlik sahipleri kendilerine ayrılan topraklar üzerinde çalışan köylülerin ödemek zorunda oldukları türlü vergileri kendileri toplarlardı. Buna karşılık her biri savaş sırasında gelirlerine karşılık tespit edilen bir miktar cebeli göndermek zorundaydılar.²³

Osmanlı Devletinin en kuvvetli temel taşı olan ve bu imparatorluğun büyümesinde birinci derece hizmetleri görülen topraklı veya tımarlı süvari teşkilatını Osmanlıdan evvelki diğer Türk-İslam devletlerinde de görürüz. Tımarlı sipahi muharebe zamanı aldığı öşür ve resme mukabil, tımarının az veya çokluğuna göre yalnız veya cebeli denen bir veya birkaç teçhizatlı süvari ile beraber sefere katılırdı.

²² Halil Cin, *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Konya 1992, s. 51.

²³ Suat Aksoy, *100 Soruda Türkiye'de Toprak Meselesi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1969, s. 22.

Tımarlı sipahinin kaç bin akçede bir cebeli götüreceği tımarının bulunduğu bölgeye göre kanunla belirlenirdi. Mazeretsiz sefere gitmeyen sipahinin tımarı elinden alınırdı. Vefat eden tımarlı sipahinin tımarının bir kısmı eğer varsa oğluna verilirdi.²⁴

Osmanlı Devletinin kuruluşundan itibaren tatbik edilen tımar usulleri zaman geçtikçe yeni maddeler ve tadillerle ilerleme kaydetmiş ve nihayet XVI. Asır ortasında en mükemmel ve kesin şeklini almıştır. XV. Yüzyıldan itibaren sınırların genişlemesi, miri denilen devlete ait araziye ve tımarlı sipahi sayısını arttırdı. Kanuni Sultan Süleyman zamanındaki seferlerde bu sipahilerin imtiyazlarını çoğalttı.²⁵

Miri toprak rejimi devlete bütün köylü sınıfını ve tarım ekonomisini kontrol ve düzenleme yetkisi veriyordu. Miri araziler bütün tarım yapılan toprakları kapsamazdı. Yalnızca hububat ekimi yapılan ve tarla olarak kullanılan arazidir. Bağlar ve bahçeler bunun dışında kalır. Çünkü büyük kitlelerin geçimi, geçimlik ekonomi, ordunun ve şehirlerin iâşesi, hububat ekimine, başlıca buğday ve arpa ekimine dayanır. Darlık ve açlık hububat ekimindeki noksanlıktan meydana gelir. Devlet bu yüzdendir ki tarla ziraatını ve hububat ekimini kontrol altında tutmak zorunluluğunu duymuştur. Osmanlı kanunnamelerinde kesin bir madde vardır “Tarla, bağ ve bahçe haline getirilemez”. Tarlaların devamlı işletilmesi kanunla garanti altına alınmıştır. Aile emek ünitesini, kısaca reaya çiftliğini devlet kontrol altında tutar. Bir çift öküzü olan aile bir işletme ünitesini oluşturur. Bir çift öküzün işleyebileceği toprak ünitesi ekonomik bakımdan en verimli işletme olarak tanınmıştır. Bu raiyyet çiftliği devlet için tarım ekonomisinin temel ünitesidir. Onun parçalanmasına ve kaybolmasına karşı pek çok kanuni önlem alınmıştır.²⁶

Devlet miri araziye savaşta yararlık göstermiş kumandanlara ve devletin yüksek kademelerinde bulunan memurlarına hizmet mukabili tevcih etmiştir. Arazi tımar verilen kimsenin mülkü değildir. Tımar sahibi (Sipahi veya sahib-i arz da denir)araziye işlenmek üzere reayaya bırakır. Mahsulden ve reayanın şahsından devletin alacağı vergileri toplar (Tapu resmi, çift akçesi, öşür gibi). Sipahi araziye kendi işleyemediği

²⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarih I*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003, s. 516.

²⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi II*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1998, s. 567.

²⁶ Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1996, s. 3.

gibi kendi adına başkasına da işlettiremez.²⁷ Halil İnalçık'a göre tımar sistemi muayyen bir arazinin tevcih veya araziye ait bazı hakların verilmesinden ziyade birtakım vergilerin havalesinden ibarettir.

Tımar sistemini tatbik eden devletlerde, tımar sahibinin tımar üzerindeki yetkilerini tahdit etmek yolundaki gelişim Osmanlı Devletinde ters yönde gelişti ve tımarlı arazi üzerinde devletin otoritesi kayboldu. Tımar sahipleri neredeyse arazinin maliki durumuna geldiler. Bu suretle miri topraklar dirlik sahipleri tarafından fiili özel mülk haline getirildi. Fakat dirlik sahiplerinin bu durumu bir hukuk kaidesine dayanmıyordu. Sadece bazı şartların zorlanmasıyla ortaya çıkan fiili bir durumdu. Zamanla tımar sahibinin toprak üzerindeki zilyetliği mutlak bir hakimiyet yani mülkiyet durumuna geçmiştir. Eskiden beri topraktaki köylüye bağlı olan tımar sahibi onları bir kiracı gibi çalıştırmaya başladı. Bu şekilde Osmanlı tımar sistemi bir nevi derebeylik haline gelmiş oluyordu.²⁸

Miri topraklar dediğimiz devlet toprakları başlıca iki kategoriye ayrılır. Bunlar tapulu arazi ve mukataalı arazidir. Tapulu arazi, köylü aile birliklerine, tapu rejimi dediğimiz özel bir sistem içinde verilen arazidir. Tapu rejimine göre tasarruf edilen arazi, satılamayan, hibe ve vakıf edilemeyen fakat babadan oğula bir işletme birliği olarak geçen raiyyet çiftlikleridir. Köylü bunu kendisi işlemek zorundadır. Üretim işlerini kendisi düzenler. Üretim vasıtaları, öküz, sapan ve tohumu kendisi sağlar ve bağımsız bir üretim ünitesi olarak toprağı kendisi işler. Köylü şu anlamda bağımsız ve hürdür. Devlete ve sipahiye kanunun emrettiği bedeni hizmetler dışında karşılıksız hiçbir hizmet yapmaya mecbur değildir. Emeğini karşılıksız olarak kimse sömüremez, devlet bunu garanti etmiştir. Zira aksi halde raiyyet çiftliği işlenemez ve vergiler ile sipahi dirliği gerçekleşemez. Düzen bozulur. Özetle tapu sistemi köylü aileleri tarafından çiftlik ünitelerinin bağımsız ve devamlı işletilmesini garanti eden bir sistemden ibarettir. Babadan oğla intikal maddesi de bu devamlılığı sağlamak için konmuştur.²⁹

---

²⁷ Cin, a.g.e, s.64.

²⁸ a.g.e, s. 84.

²⁹ a.g.e, s. 4.

Miri tapulu arazi yanında ikinci büyük kategori topraklar miri mukataalı arazidir. Mukataa sistemi, tapu sisteminin yanında tamamıyla ayrı bir toprak rejimini simgeler. Buradaki anlam ile mukataa veya kesim, bir devlet gelir kaynağını bir özel şahsa belli bir bedel karşılığı kiralamaktır. Bu genel anlamda bir iltizamdır. Sistem şöyle uygulanmıştır. Tapuya verilmeyen araziye devlet belli bir kira karşılığı şahıslara ihale eder. Burada şahıs köylü olmayabilir, şehirli, esnaf, hatta asker de olabilir. Bu çeşit topraklarda tapu rejiminin kuralları uygulanmaz. Çünkü hukuk bakımından mukataa tam bir kiralama değildir. Kira bedeli toplu bir para olarak devlet ile kişi arasında bir sözleşme ile belirlenir. Mukataa, kesim tabiri de buradan çıkıyor. Çoğu zaman bu miktar bir açık arttırma ile belirlenir. Devletin bazı toprakları mukataa ile vermesinin sebebi elinde doğrudan köylü tarafından işletilmeyen birçok arazi olmasıdır. Örneğin bir köy halkı çeşitli nedenlerle köyünü bırakıp kaçar veya köyde bir aile riayet çiftliğini terk edip gider. Bunların harap olmaması başka deyimle devletin vergi kaynaklarını kaybetmemesi için bu tür toprakları mukataa ile vermeyi en uygun yol olarak bulmuştur. Merkezi bürokrasinin asıl gayesi bu tür toprakları da sonunda köylünün yerleştiği tapulu arazi şekline getirmektir. Miri topraklarda esas tapulu rejimdir.³⁰

Fatih Sultan Mehmet 1476 yılında bütün imparatorlukta, toprak, vakıf ve mülkiyet haklarını gözden geçirdiği zaman sultanın onayından geçmemiş veya binaları yıkılmış ya da amacına hizmet etmeyen bütün vakıf topraklarının devlete geri verilmesi ilkesini uygulamıştır. Sultan bu reformu tımarlı sipahi sayısını arttırmak için yapmıştır. Halefi II. Beyazıt zamanında Fatih'in reformlarına karşı güçlü bir tepki oluşmuştur. Reform karşıtları reformun şeriata uygun olmadığını iddia etmiş ve böylece özel mülk ve vakıfların birçoğu asıl sahiplerine geri verilmişti. Büyük çaplı askeri girişimleri gittikçe daha çok sipahi gerektiren I. Selim ile I. Süleyman yeniden Fatih Sultan Mehmet'in politikasına dönmüşlerdir 1528 yılında toprağın yaklaşık %87'si miriydi.³¹

İyi işlediği zamanlarda devletin kuvvet unsurlarından birini teşkil eden dirlik sistemi, çöküntü ve dağılma devrinde bozulmuş ve devletin karşısına yüzlerce derebeyi çıkmıştır. Memleketin iktisadi hayatı felce uğramıştır. Kanuni zamanında sayıları iki yüz bin olan cebelilerin sayısı 1768'de yirmi bin kişiye düşmüştür. Çoğunluğun kabul

³⁰ a.g.e, s. 6.

³¹ Halil İnalçık, Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ, İstanbul 2008, s. 114.

ettiği fikre göre dirlik sistemi Gülhane Hattı Hümayunu ile ortadan kaldırılarak bu topraklar üzerinde mülkiyet hakkı iddia eden sipahilere dirliklerine karşılık maaş bağlanmıştır.

Osmanlı toprak sistemi ve bunun bazı tarihçiler tarafından ele alınış biçimi kimi yazarlar tarafından eleştirilmiştir. Genelde tarihçilerin belirttiği, Osmanlı toprak sisteminde toprağı işleyen köylülerin derebeylik rejimindeki serf sisteminde olduğu gibi toprakla beraber alınıp satılan köylülerden farklı olarak devlet mülkiyetindeki topraklarda daimi ve irsi bir kiracı şeklinde bu toprakları işlemekteydi. Aşağıda belirtilen görüş farklı bir bakış açısı olarak görülebilir.

Derebeylik rejiminde zirai üretimin büyük bir kısmı köylü işletmelerinde yapılırdı. Toprak sahibinin arazi üzerindeki mülkiyet hakkı, köylünün ürettiği mahsulün belirli bir kısmını toprak sahibine vermesi ve senenin belirli zamanlarında derebeyine angarya iş görmesi gibi bir mükellefiyet şeklinde ortaya çıkardı.³² Osmanlılar genellikle fethettikleri yerlerin sosyal ve sınıfsal yapılarını aynen muhafaza ettiklerinden İran içlerinden Viyana kapılarına uzanan geniş topraklarında her türlü sınıf münasebetlerine rastlanıyordu. İmparatorluğun çeşitli cemiyet çehresi içinde üç tip derebeyliğinin varlığını tespit edebiliriz, sipahi derebeyliği, ruhani derebeylik ve hususi derebeylik.

Sipahi derebeyliği Tımar ve zeamet usulüdür. Osmanlı tarihçileri bu kurumun basit bir idari ve askeri vasfı bulunduğunu, sınıfsal hiçbir mahiyeti olmadığını göstermeye çalışmışlardır. Köylü müstakilen çalıştığı ve vergisini verdiği halde özgür değil, toprak sahibine zorla tabi kılınmıştı. Ruhani derebeylik dini müesseselerin derebeyliğidir. Bu müesseselere içindeki köylerle beraber geniş arazinin geliri vakfedilmişti. Bu müesseselere örnek Bektaşî ve Mevlevî tekkeleri verilebilir. Hususi derebeylik ise hususi şahıslara malikâne ya da çiftlik olarak doğrudan doğruya mülk olarak verilen fethedildiği zaman sınıfsal yapısı aynen muhafaza edilerek tımar usulüne tabi kılınmayan yerlerde görülür. Bosna, Hersek, Eflak, Buğdan ve Şark vilayetlerinde görülür.³³

---

³² İsmail Hüsrev Tokin, *Türkiye Köy İktisadiyatı*, İstanbul 1990, s. 155.

³³ a.g.e, s. 158–166.

Fakat Osmanlı İmparatorluk nizamı beylere ait şahsi ve hususi toprak mülk telakkisini yıkmaya çalışmış ve kendi nizamında yeri olmayan hakiki bir soy ve toprak asaletini devam ettiren malikane sisteminden Padişah dirliğine, sipahi tımarına doğru değiştirmeye meyilli olmuştur. Ayrıca toprak malikaneler ve dirlik sahiplerinin vaziyetini büyük bir kısım topraklarını kiracılarının angarya mesaisiyle işleten büyük çiftlik sahipliği ve toprak zenginliği beyliği olmaktan ziyade, toprağın hukuk ve rüsumundan bir hisse alan gelirci memur şekline sokmak istemiştir. Bu suretle imparatorluk şahsi kayıt ve tabiiyetlerle başkasının toprağı üzerinde çalışan köylü yerine imparatorluk toprağını işleyen ve hükümete vergi veren köylü tipini yaygınlaştırma ve dolayısıyla toprak malikanelerinin memleket içinde işgal ettikleri mevkii ve oranla birlikte toprak münasebetlerini de değiştirmeye çalışmıştır. Neticede her türlü angarya mesai artık beyler için lüzumsuz hale gelmiş ve hususi hizmetler şiddetle reddedilmiştir. Gerçekten Osmanlı İmparatorluğu reayayı beyine karşı ancak öşrün en yakın pazara götürülmesi ve köyünde bir ambar yapılmasından başka bir angaryaya mükellef kılmamıştır. Parasız yiyecek istemek de yasaklanmıştır.

Sipahi beyinin elinde de ancak bazı yerlerde toprakla ufak bir alakası bulunması ve kendi ihtiyaçlarına yarayacak zahireyi doğrudan doğruya elde edebilmesi için kendi vesaitiyle işleyebileceği kadar küçük olarak bırakılmış bir çiftlik olan “Hassa Çiftlik” ve bazen de at beslemek mecburiyetiyle kendilerine tahsis edilmiş bulunan çayır “Hassa Çayır” tabir edilen çayırlardan başka bir şey yoktur. Bu sebeple Osmanlı İmparatorluğunun gerek malikane ve gerek sipahi beyi, kendilerine ait topraklar üzerinde büyük ziraat işletmelerini idare eden ve bu itibarla gerektikçe ve parayla lüzumu kadar amele bulmak mümkün olmadığından, angarya mesai ile borçlu tutulan kendi kiracılarını kendi toprakları üzerine yerleştiren ve bu kira mukabilinde angarya işçiliğini arayan bir toprak zengini değildir.³⁴

Fakat şunu da belirtmek gerekir ki Osmanlı Devleti kayıtlarında normal reaya sınıfı dışında kalan “ortakçı kullar” ve “çeltikçi reaya” gibi sınıflar gösterdikleri özellikler ve statüleri açısından riayetden ayrılırlar. Osmanlı Devletinde yaşayan halk askeriler yani yönetici sınıf ve reaya olmak üzere iki ana gruba ayrılır. Yönetici grup

---

³⁴ Barkan, a.g.e, s. 134.

dışında kalanların tümü reaya kapsamına girer. Kasaba ve şehirlerde oturan, ticaret ve sanayi ile uğraşan kişilerle göçebeler de reaya sınıfına dahildir.³⁵ Ortakçı kullar reayadan tamamen ayrı statüye sahip, ayrı defterlere kayıt edilmiş özel şartlara tabi gruplardır. Bunlar kölelikle hür köylüler arasında bir yerdedirler ve bu açıdan serf köylülerle büyük benzerlikler göstermektedirler. Ortakçı kullara XIV. Ve XV. Yüzyıllarda Trakya'da Edirne ve İstanbul'da Haslar kazasında; Bursa ve Biga civarında, Batı Anadolu ve Rumeli'deki bazı vüzera vakıflarında rastlanmaktadır. Kısa bir süre ve küçük bir azınlık şeklinde bazı bölgelerde yaşamışlar. Ortakçı kullara tohum ve tarım aletlerini devlet verir aldıkları üründen tohum çıkartıldıktan sonra yarısını devlet alır kalan yarısı onlara bırakılırdı.³⁶ Çeltikçi reaya da devlet kayıtlarında reayadan ayrı olarak zikredilen bir başka guruptu. Pirinç üretimi bir çeşit kamu hizmeti olarak kabul edildiğinden ve garanti altına alınması gerekli görüldüğünden bu grubunda şahsi hürriyet alanları kısıtlanmıştır. Çalışma sistemleri ortakçı kullar gibidir. Farklı olarak kendilerine kalan ve tohumluk çıkarıldıktan sonra ürünün yarısına tekabül eden hisseden sipahi öşür almakta fakat bazı vergiler de daha az alınmaktadır. Örneğin XV. Yüzyılda reayanın 22 akçe olarak ödediği çift resmini 6 veya 9 akçe olarak ödemişlerdir.

4. TOPRAK REFORMU.

Bu çalışmanın konusunu zaman olarak sınırlayan İkinci Dünya Savaşı süresince TBMM gündemine gelen ve uzun ve hararetli tartışmalara konu olan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu tasarısı bir çeşit Tarım Reformu denemesidir.

Gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarından en fazla sözü edilen ve adeta standart bir reçete gibi öne sürülen tedbirlerden birisi de toprak reformudur. Denilebilir ki Dünyanın hiçbir ülkesinde, toprak reformu kadar üzerinde uzun tartışmalar yapılmış, sayısız kongre, konferans ve seminerlere konu olmuş başka bir mesele göstermek mümkün değildir. Toprak reformuna çeşitli mesleklere sahip uzmanlar, farklı yönlere çekilebilecek anlamlar vermeye çalışmaktadırlar. Bazı uzmanlar toprak reformunu

³⁵ Halil Cin, *Tarihte Toplum ve Yönetim Tarzı Olarak Feodalite ve Osmanlı Düzeni*, Konya 1995, s. 292.

³⁶ a.g.e, s. 296.

büyük işletmelerin bölünmesi, bazıları küçük arazi parçalarının toplulaştırılması ve bazıları da arazi mülkiyet ve tasarruf sistemlerinin düzenlenmesi manasında anlamaktadırlar.

Hukukçular ve sosyologlar toprak reformuna sosyal adaleti sağlayacak bir tedbir olarak bakmaktadırlar. Buna karşın ziraatçılar ve iktisatçılar reformu toprak verimliliğini, çiftçinin üretim gelir ve yaşama şartlarını yükseltecek bir çare olarak düşünmektedirler. Toprak reformu 1950 den sonra Birleşmiş Milletler Teşkilatı Genel Kurulu Sosyal ve Ekonomik Konseyi ve Dünya Gıda ve Tarım Teşkilatı konferanslarının gündemlerinde yer alarak milletler arası bir nitelik kazanmıştır. Bu toplantılarda yapılan uzun tartışmalar sonucu, dar ve geniş anlamda iki ana görüş belirlemiştir. Bunlardan dar manadaki görüşe göre, toprak mülkiyeti ve tasarruf sistemlerinde çiftçiler lehine bir değişme ve gelişme meydana getiren her tedbir bir reform sayılmaktadır. Geniş anlamda bunlara ilave olarak, çiftçilerin üretim ve gelirlerini arttıracak ve yaşama şartlarını düzeltecek her türlü teknik, ekonomik, politik ve sosyal tedbirler toprak reformu kavramına dahil edilmiştir.³⁷

Tarım ve çiftçilerin kalkınması bakımından toprak reformu konusunun en fazla ziraatçı ve iktisatçıları ilgilendirdiğine şüphe yoktur. Fakat konu yakın zamanlara kadar en çok bu meslek grupları tarafından ihmal edilmiştir. Reform konusundaki tartışmaların en hararetlisi siyasi olanıdır. Bazı politikacılar toprak reformunu siyasi istikrarı sağlayacak ve bu surette Komünizmin yayılmasını önleyecek en etkili tedbir olarak savunmaktadırlar. Bunlara göre bir ülkede demokratik düzenin korunması için toprak reformu şarttır. Bu türlü siyasi münakaşalarla bir yere varmak olanaksızdır. Konun tarımsal ve ekonomik kalkınmayla ilgili yanları daha çok ilgi çekmektedir.

Bilindiği üzere gelişmekte olan ülkelerin kalkınma politikaları, geçimini tarımdan sağlayan köylülerin gelir ve yaşama şartlarını düzeltmek ve diğer sektörlerde çalışanların seviyesine yaklaştırmaktır. Bu ülkelerde nüfusun %75 den fazlası geçimini tarımdan sağlıyordu. Bu sebeptendir ki İkinci Dünya Savaşından önce bu gibi ülkeler kalkınma için giriştikleri çabalarda, hazırladıkları plan ve programlarda köylerde okul,

---

³⁷ İsmail Şener, *Toprak Reformu ve Tarım Reformu*, Ekonomik ve Sosyal Etütler Konferans Heyeti, İstanbul 1971, s. 9-10.

su, yol, sağlık ve tarımla ilgili yatırımlara büyük önem vermişlerdir. Ancak bunlar kalkınmada yetersiz olmuştur. Bazı uzmanlar bu başarısızlığı arazi mülkiyet ve tasarruf sistemlerindeki bozukluğa dayandırmışlardır. Bunlara göre arazi mülkiyeti, köylü ve çiftçinin sosyal, siyasi, beşeri arzu ve isteklerinin ve kalkınma şevklerinin geliştirilmesinde temel faktör olarak görülmektedir. Fakat gelişmekte olan ülkelerdeki şartlar çiftçilerin bu arzularının gelişmesine engel olmaktadır. Kalkınma için ilk yapılması gereken bu engelleri ortadan kaldıracak bir toprak reformuna gitmektir.³⁸

Acaba hangi şart ve hallerde toprak reformu kaçınılmazdır? Arazi mülkiyet ve tasarruf sistemleri çiftçilerin toprağa sahip olma veya onu kira ve ortakçılıkla işleme şekil ve şartlarını kapsamaktadır. Buna göre eğer bir ülkede çiftçilerin büyük çoğunluğu, yeterli gelir sağlayacak toprak ve sermayeye sahip ise ve kendilerinin olan veya kirayla işlettikleri bu topraklarda emniyet içinde çalışabiliyorlarsa, onların yaşama şartlarını, kültür seviyelerin, siyasi ve sosyal şartlarını düzeltmede arazi mülkiyet ve tasarruf sistemi bir engel olmaktan çıkar. Böyle bir ülkede toprak reformu bir mesele olmaz. Arazi mülkiyet ve tasarruf sistemine dair gelişmekte olan ülkelerde yapılan incelemeler arazinin belli sayıda kimseler elinde toplanmasının aşğıdaki hallerde kalkınmaya engel olduğunu göstermektedir.

- Toprak sahibi arazisinin belirli bir kısmını işlemekte ve geri kalanını da ya mera olarak kullanmakta veya boş bırakmaktadır. Bu durumda toprak verimli işletilemediği ve başkasına da satılıp, kiralanamadığı için milli ekonomi ve toplum zarar görmektedir.
- Büyük toprak sahibi arazisini daimi işçi çalıştırmak suretiyle işlemekte ve genellikle emeğe dayanan bir işletmecilik sistemi uygulamaktadır. Kendisi şehirde oturmakta ve işletmeden sağladığı karları daha ziyade tarım dışı işlere harcamakta ve bu suretle tarımdan sağlanan karların başka alanlara aktarılmasına ve verimliliğin azalmasına sebep olmaktadır. Bundan başka diğer sektörlerde iş bulma olasılığı çok az olduğunda işçiler adeta boğaz tokluğuna çalışmaktadır. Umumiyetle ücret yerine kendilerine tahsis edilen üç, dört dönüm araziye işleyerek geçinmeye çalışmaktadırlar ve

---

³⁸ a.g.e, s. 14.

istenildiğinde işlerine son verilebilmektedir. İşçinin toprak sahibinin kararına itiraz etmesi ve ona bir etki yapması söz konusu değildir.

- Büyük toprak sahipleri arazilerini küçük parçalar halinde kira veya ortaklıkla işletmektedirler. Nüfusu kalabalık ve dolayısıyla işçi sayısını bol ve işçiliğin çok ucuz olduğu ülkelerde görülen bu tip işletmecilikte de toprak sahipleri kiracı ve ortakçılar üzerinde istedikleri gibi baskı uygulayabilmektedirler. Kiracı ve ortakçıların mukaveleye bağlanmış bir statüleri yoktur. Toprak sahibinin rızası olmadan işletmede herhangi bir ıslahat yapmaları mümkün değildir. Diğer sektörlerde iş bulma zorluğu toprak sahibine kiracı ve ortakçıları istediği gibi sömürme imkanı vermektedir.

Bu ülkelerde arazi sahipleri aynı zamanda devlet idaresinde de büyük nüfuz ve tesire sahip olduklarından, küçük çiftçiler lehine değişiklikler sağlayacak her türlü reformu kolayca önleyebilmektedirler.³⁹

Bütün bu engelleri bertaraf etmek ve kalkınmanın önünü açmak için iki çare ileri sürülmektedir. Birincisi araziye toprak sahibinin elinden bedeli uzun vadede ödenmek üzere satın alınarak topraksız çiftçilere dağıtılması; ikincisi kiracılık ve ortaklık sistemleriyle işçi ücretlerini düzenlemek suretiyle toprak sahiplerinin çiftçiler ve arazi üzerindeki kontrollerini sınırlamaktır. Bu suretle çiftçileri emniyete kavuşturmak, ihtiyaçları olan krediyi sağlamak ve bölgelerindeki sosyal ve ekonomik faaliyetlere serbestçe katılmalarına olanak vermektir. Savaştan sonra birçok ülke toprak reformu kanunları çıkarmışlar fakat bunları verim arttırıcı tedbirlerle desteklemediklerinden başarılı olamamışlardır.

Birleşmiş Milletler ve Dünya Gıda ve Tarım Teşkilatına göre, modern anlamda ideal bir toprak reformu, çiftçileri üretimi arttırmaya ve yaşama şartlarını iyileştirmeye teşvik etmeli ve onları buldukları cemiyet içinde diğer insanlar gibi itibarlı vatandaş olmalarına imkan vermelidir. Bu amaçlara ulaşmak için toprak reformunun aşağıdaki beş şartı gerçekleştirecek ortamı sağlaması lazımdır.

---

³⁹ a.g.e, s. 17-19.

- Toprak reformu çiftçileri verim ve üretimlerini arttıracak ve modern tarım uygulamalarını kullanmaya teşvik edecek imkan ve tedbirleri getirmelidir.
- Toprak reformu çiftçilere modern tarım tekniğini uygulayarak yeter gelir sağlayacak genişlikte arazi ve sermayeye kavuşturmalıdır. Arıca çiftçilerin işledikleri arazide iyileştirme yapmalarına ve mütevazı bir meskene kavuşmalarına olanak sağlamalıdır. Bundan başka reform çiftçilerin verimli tohumluk, damızlık, gübre, ilaç, ziraat alet ve makineleri gibi üretimi arttırıcı girdileri temin edebilmesi için kredi kaynaklarından, teknik ziraat kuruluşlarından ve pazarlama vasıtalarından faydalanmalarını mümkün kılmalıdır.
- Toprak reformu ile çiftçiler üretim programlarını serbestçe hazırlama ve uygulama imkanı sağlanmalıdır. Yalnız toprağın korunması ve tekniğe uygun bir şekilde işlenmesi ve arazinin kullanılması gibi toplum yararını ilgilendiren konularda devlet çiftçileri uyarmalı ve onlara yardımcı olmalıdır.
- Toprak reformu çiftçilere işledikleri toprakta ıslah maksadıyla yapacakları yatırımlarda, toprağa sahip olmada ve devamlı işlemede emniyet sağlamalıdır.
- Toprak reformu çiftçilerin eğitim, sağlık ve diğer amme hizmetlerinden tam olarak faydalanmalarını ve kendilerini ilgilendiren sosyal ve ekonomik kalkınma faaliyetlerine serbestçe katılmaları imkanlarını sağlamalıdır.

Örneğin Japonya’da tarımsal kalkınma kiracı ve ortakçıların işledikleri arazilere sahip kılınmaları neticesinde sağlanmıştır. Buna mukabil Taiwan’da büyük araziler sahiplerine bırakılmış fakat kiralar devletin kontrolüne alınmıştır. Ayrıca kiracı çiftçilerin işledikleri arazide devamlı olarak çalışmaları sağlanmıştır. Her iki tip toprak reformu da başarıya ulaşarak istenen sonuçları vermiştir.⁴⁰

Tarım arazisinin parçalanmasını önlemek, tarım dışı kullanımlar için satılmamasını sağlamak ve arazinin teminat gösterilerek fakir çiftçinin elinden çıkmasına engel olmak gibi maksatlarla mülkiyet ile ilgili bu hakların kısıtlanması

---

⁴⁰ a.g.e, s. 22–23.

çiftçiyi rasyonel bir üretime teşvik edeceği gibi arazinin spekülatif amaçlarla kullanılması neticesinde tarımsal kalkınmayı önleyecek davranışlara da son verilmiş olacaktır. Arazinin tahsis, alım satım ve kullanılmasının toplum yararına düzenlenmesi ve yürütülmesi şarttır. Bu konuda birleşmiş milletler teşkilatı uzmanları tam bir fikir birliğine varmışlardır. Arazi mülkiyet hakkını diğer haklarla mukayese doğru değildir. Daha önce de değinildiği gibi çiftçi için önemli olan husus işlediği arazide devamlı olarak ve emniyet içinde üretim yapmasıdır. Bu tarımsal üretimin başlıca özelliklerinden biridir. Çiftçinin işlediği araziye sahip olmasının bazı şartlar sağlandıktan sonra fazla önemi yoktur. Çiftçinin istediği çalıştığı arazide üretimini arttırmak ve yaşam şartlarını iyileştirmek için gerekli yatırımları yapmasına imkan verilmesi ve herhangi bir şekilde işletmeden ayrılması halinde kendisine ait olan bu yatırımlar için yaptığı masrafların tazminat olarak kendisine ödenmesidir.

Çiftçilerin sahip olması hedeflenen yeter gelirli işletmelerinse arazi genişliğiyle sınırlandırılması doğru değildir. Bu ölçüt toprağın verimliliğine, iklim şartlarına, arazinin topografyasına, pazara olan uzaklığına ve bunun gibi bazı özelliklere bağlı değişebilir.

Avrupa'da köylü hareketleri tarihinde köyün sosyal ilişkilerine müdahaleyi ekseriyetle bir toprak reformu şeklinde görürüz. Devlet ya topraksız köylünün inkılapçı hareketleri karşısında ya da toprak sahiplerinin fazla istismarından dolayı, devlete karşı vergi ödeme kabiliyetini kaybeden köylüyü vergi ödeyebilecek bir hale getirmek için zirai reformlar yapmak mecburiyetinde kalmıştır. Bu reformlar umumiyetle büyük arazi sahiplerinin toprakları alınarak bedeli karşılığında köylüye devredilmek suretiyle icra edilmiştir. Birinci Dünya savaşından sonra Doğu Avrupa'da ve Balkanlar'da yapılan zirai reformlar içinde yalnız Estonya ve Letonya Cumhuriyetleri büyük arazi sahiplerinin topraklarını köylüye bedelsiz dağıtmıştır.⁴¹ Savaştan önce ve sonra yapılan bütün zirai reformlar toprak davasını halletmiş değildir. Her köylü belli miktar toprağa kavuştuktan sonra yine konjonktür hareketlerinin tesiri altında geniş bir sosyal farklılaşma ve dağılışa maruz kalmaktan kurtulamamıştır. Yine zamanla borçlanma ve

---

⁴¹ İsmail Hüsrev Tokin, *Türkiye Köy İktisadiyatı*, İstanbul 1990, s. 202.

fiyat düşüşleri gibi sebeplerle bir kısım köylü ya mülksüzleşerek şehirlere göç etmiş yahut köy amelesi olmuştur.

Ülkemizde ancak 6–8 Haziran 1968 tarihleri arasında toplanan Türkiye Toprak Reformu Semineri, bu çalışmada incelenen dönemden sonra yapılmış olsa da ülkemizin gerçekleri doğrultusunda konuyu ele almak açısından önemlidir. Toprak Reformu konusunda etraflı çalışmalar yapılmadığından Özel Hukuk Enstitüsü bu eksikliği gidermek ve şimdiye kadar daha çok siyasetle uğraşanlar tarafından üzerinde durulan bu konuyu tarafsız iktisatçı ve hukukçulara inceletmek amacıyla düzenlenmiştir.

Prof. Dr. Sefa Reisoğlu sunuş konuşmasında şu konuları belirtmiştir. “Bir sosyal yapıda huzurun sağlanması her yönüyle adaletin hakim kılınmasına bağlıdır. Adaletin gerçekleşmesi belli bir devirde kişilere hakim değer yargılarıyla yakından ilgilidir. Günümüzde hukuk düzeni vatandaşa bir yandan siyasi hürriyetini öte yandan çalışma güç ve ehliyetine ve insanlık haysiyetine uygun maddi ve mali imkanları sağlayacak bir nitelik taşımak zorundadır.

Bu genel prensipleri tarım ve toprak alanına uygulamak istediğimiz zaman görülecektir ki tarıma ve toprağa ilişkin problemler çok yönlü bir nitelik taşımaktadır.

- Toprağın verimini arttırmak için çeşitli tedbirler gerekecektir. Bunların arasında toprağın çok küçük parçalara bölünmesinin engellenmesi ve bölünmüş arazinin toplulaştırılması önemli bir yer alacaktır.
- Toprak mülkiyetinin yeniden düzenlenmesi, muayyen ellerde toplanmış büyük toprakların kamulaştırılarak topraksız çiftçilere dağıtılması, üretim arttırılması fonksiyonu dışında sosyal adalet sağlamaya yönelik müstakil bir tedbir olarak önem arz edecektir.
- Toprağın kamulaştırılarak onu fiilen işleyene verilmesi vatandaşın ekonomik bağımsızlığını sağlayacak ve netice olarak vatandaşa gerçek anlamıyla siyasal

hürriyetini kazandıracak bir davranış olacaktır.⁴²Tarıma ve toprağa ilişkin reform girişimi böylece siyasal hürriyeti, sosyal adaleti ve verim artışını sağlamayı birlikte amaç edinmiş olmalıdır.

Toprak mülkiyetinin geniş ölçüde kamulaştırma yapılarak yeniden düzenlenmesi Anayasamıza ve genel hukuk anlayışına tamamıyla uygun bir görev sayıyoruz. Kamu yararına ve bedeli karşılığında yapılan bir kamulaştırmanın mülkiyet hakkıyla bağdaşmayan bir yönü olmayacaktır.

4. 1. TÜRKİYE'DE TOPRAK REFORMUNUN YAPILMASINI GÜÇLEŞTİREN ETMENLER.

Bu çalışmada ele alınan İkinci Dünya Savaşı döneminden yıllar sonra 1968 yılında yapılan “Türkiye’de Toprak Reformu” seminerinde, ülkemizde toprak reformu yapılmasını güçleştiren sebepler belirtilmiştir. Aradan uzun zaman geçmesine rağmen hala pek çok sorunun çözülemediği hatta zamanla yeni sorunların ortaya çıktığı görülmektedir.

- Büyük Toprak Sahiplerinin Etkisi: Ülkemizde insan ile toprak arasındaki hukuki ilişkilerin iyileştirilmesi yolunda yapılmış her teşebbüs geniş toprak sahiplerinin direnişiyle karşılaşmıştır. Çiftçiyi toprak sahibi yapmak için yapılacak kamulaştırmalar hakkında hüküm koymak üzere 1937 yılında Anayasanın değiştirilmesine ve bir toprak reformu sayılmayacak kadar dar kapsamlı olan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’na, toprak üzerinde iktisadi menfaatleri olan milletvekilleri şiddetle karşı çıkmışlardır. Aynı direniş 1961 anayasa tasarisının 37. ve 38. maddeleri Kurucu Meclis tarafından tartışılırken de görülmüştür. Ayrıca 1962 ve 1964 yıllarında hazırlanan Toprak Reformu Kanun Tasarılarında da durum aynıdır. Toprak reformunu şiddetle savunan partiler bile menfaatleri bağdaşmayan milletvekillerini kaybetmişlerdir. Tasarılar yasalaşmadan geri çekilmişlerdir. Büyük toprak sahiplerinin kendilerine ait topraklar üzerinde

---

⁴² Türkiye’de Toprak Reformu Semineri Bildiriler Tartışmalar, Ankara 1968, s. 6.

çalışan tarımsal nüfus üzerindeki kuvvetli etkileri, reformdan en çok fayda sağlayacak bu kesimin bile reformlara karşı oy vermelerini sağlayabilmektedir.

- Kadastronun Yetersizliğinden Doğan Güçlükler: Toprak reformunun yapılmasını güçleştiren etkenlerden biri de ülke topraklarının kadastrounun henüz tamamlanamamış olmasıdır. Türkiye’de 1965 şubat ayı sonunda mevcut 36 000 köyden sadece 5134 adedinde kadastro tamamlanmıştı. Toprak reformu yapılırken kamulaştırılacak toprakların tespiti yapılırken kastrodan faydalanmak gerekir. Ayrıca dağıtım veya toplulaştırma yoluyla topraklandırılacak ailelerin mülkiyet hakkını kesin şekilde belirtebilmek için kadastronun tamamlanması gerekmektedir.
- Toprak Üzerine Hakların Belirsizliğinden Doğan Güçlükler: Türkiye’de bugün ancak taşınmaz malların %30’u tapuda kayıtlıdır. Kalanlar ya kayıt dışıdır ya da kayıtlı olmasına rağmen hukuki bir değer taşımamaktadır. Tapuda kayıtlı malların %90’ı il ve ilçe merkezlerine aittir. Öte yandan büyük toprakların tapuda kayıtlı olduğu ve küçük parçalara ayrılmış toprakların kayıtlarının bulunmadığı ileri sürülmektedir. Eğer bu doğruysa tarım topraklarının çok büyük bir bölümü üzerindeki haklar belirsiz durumda demektir. Bu durum hukuki uyuşmazlıkların artmasına yol ağar.
- Tarım Dışı Sektörlerde İstihdamın Yetersizliği: Toprak reformu bazı çiftçilerin işsiz kalmasına yol ağarsa, bunlara yeni çalışma alanları açılması gerekir. Ayrıca bu olumsuz sonucun hiç doğmayacağı kabul edilse bile hızla artan nüfusun, toprak reformu ile elde edilen sonuçları ortadan kaldırmaması için tarım dışı sektörlere aktarılması zorunluluğu vardır. Sanayi kesiminin bu artan nüfusu çekebilecek istihdamı yaratması için yatırımlar arttırılmalıdır.
- Finansman Güçlükleri: Kamulaştırma bedelleri, reformu gerçekleştirecek örgütlenmenin kurulması ve çalışacak uzmanların yetiştirilmesi için yapılacak masraflar, Devlet Hazinesi’ne yeni mali yükler getirecektir. Toprak iyileştirilmesi ve korunmasıyla ilgili bazı altyapı yatırımlarının yapılması da

zorunludur. Topraklandırılan çiftçilerden sağlanan gelirler, yapılan harcamalardan az olacaktır. Kalkınma çabası içindeki bir ülkede devletin yatırım giderlerinden kesinti yapma imkanı yok denecek kadar azdır. Yeni gelir kaynakları bulabilmek için bazı sosyal direnmeleri yenebilmek zorundadır.

- Anayasanın Kamulaştırma Bedelinin Ödenmesine İlişkin Hükümü: Anayasamızın 38. maddesinin ikinci fıkrasına göre, kamulaştırılan arazinin bedelinin geri ödenmesi süresinin sınırı 10 yılı aşamaz ve taksitler eşit olarak ödenmelidir. Anayasamızın öngördüğü bu süre Türkiye gibi geniş ölçüde kamulaştırma yaparak toprak reformu gerçekleştirmek zorunda olan bir ülke için son derece kısadır.
- Gerçek Karşılık Teriminin Yorumlanma Şekli: Anayasanın 38. maddesinin birinci fıkrası “... Gerçek karşılıklarını ödemek şartıyla özel mülkiyette bulunan taşınmaz malların tamamını veya bir kısmını kamulaştırmaya yetkilidir.” Hükümünü koymaktadır. Kamulaştırma bedellerinin çok yüksek tespit edilmesi, toprak reformunun makul bir süre içinde gerçekleştirilmesini tehlikeye atabilir. Örneğin bir müracaat üzerine verdiği kararda Anayasa Mahkemesi “Gerçek Karşılık” kavramını toprak reformunu tehlikeye atacak şekilde yorumlamıştır. Mahkemeye göre gerçek karşılık deyimi, kamulaştırma gününde serbest alım satımla beliren tam değeri ifade eder demiştir.⁴³

---

⁴³ a.g.e, s. 39–44.

T5. ATATÜRK'ÜN TARIMA BAKIŞI VE ATATÜRK DÖNEMİNDE TARIM POLİTİKASI.

Atatürk dönemindeki tarım politikası ve Atatürk'ün tarım ve Türk köylüsü ile ilgili görüş ve düşüncelerini özetleyerek aktarmak, çalışmamızın konusu olan İkinci Dünya Savaşı dönemi tarım politikası konusuyla yakından ilgilidir. Atatürk 10 Kasım 1938'de hayata gözlerini yumduğu güne kadar her fırsatta, tarım ve köylüye verdiği önemi belirtmiştir. Söylev ve demeçlerinde bu konularla ilgili olan bazı önemli kısımlarını bu başlık altında hatırlatmak gerekir.

“Türkiye'nin gerçek sahibi ve efendisi gerçek üretici olan köylüdür. O halde herkesten daha çok refah mutluluk ve servete hakkı olan ve daha layık olan köylüdür. Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin iktisadi siyaseti bu asil gayeyi elde etmeye yönelmelidir.”⁴⁴

“Zaferinin vasıtası yalnız kılıçtan ibaret kalan bir millet bir gün girdiği yerden kovulur, rezil edilir, sefil ve perişan olur. Öyle milletlerin sefalet ve perişanlığı o kadar üzücü olur ki, kendi memleketlerinde bile mahkum ve esir bir halde kalabilirler. Onun için gerçek fetihler yalnız kılıçla yapılanlar değil sabanla yapılanlardır. Milletleri vatanlarında bağlamanın; millete istikrar sağlamanın vasıtası sabandır. Saban kılıç gibi değildir. O kullandıkça kuvvetlenir. Kılıç kullanan kol çok geçmeden yorulduğu halde, sabanı kullanan kol zaman geçtikçe toprağın daha fazla sahibi olur. Kılıç ve saban, bu iki fatihten birincisi, ikincisine daima mağlup oldu. Tarihin bütün olayları ve hadiseleri, hayatın bütün gözlemleri bunu doğruluyor.”⁴⁵

“Milletimiz çok büyük elemeler, mağlubiyetler, facialar görmüştür. Bütün bunlardan sonra yine bu topraklarda bulunuyorsa bunun temel sebebi şundandır, çünkü Türk Çiftçisi bir eliyle kılıcını kullanırken, diğer elindeki sabanla topraktan ayrılmadı.

---

⁴⁴ Atatürkçülük, Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri, İstanbul 1988, c. I, s. 407.

⁴⁵ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, TTK Basımevi, Ankara 1997, c.II, s. 121.

Eğer milletimizin büyük çoğunluğu çiftçi olmasaydı biz bugün Dünya yüzünde bulunmayacaktık.”⁴⁶

“Memleketimiz şu iki şeyin memleketidir, biri çiftçi diğeri asker. Biz çok iyi çiftçi ve çok iyi asker yetiştiren bir milletiz. İyi çiftçi yetiştirdik çünkü topraklarımız çoktur. İyi asker yetiştirdik çünkü o topraklara göz koyan düşmanlar fazladır. Bundan sonra daha iyi çiftçi ve daha iyi asker olacağız. Fakat bundan sonra asker oluşumuz eskisi gibi başkalarının hırsı, şan ve şöhreti, keyfi için değil, yalnız ve yalnız bu aziz topraklarımızı korumak içindir.”⁴⁷

“Makinesiz tarım olmaz. El emeği güçtür. Birleşiniz, birliklerle makine alırsınız. Senede yüz dönüm ekeceğinize on misli, yüz misli fazla ekersiniz. Memleketimiz gerçek çiftçi memleketidir. Henüz bu hususa tam hak kazanmış değiliz. Fakat tarım memleketi olacağız. Bu da makineyle olacaktır.”⁴⁸

“Çiftçilerimizi kredi, üretim kooperatifleri gibi ekonomik kuruluşlara kavuşturmak ve bu kuruluşları ilerletmek ve geliştirmek gayedir. Küçük sanat sahibi esnafı zorluk ve zayıflıktan kurtarmak ve onları daha kuvvetli, güvenli bir duruma getirmek için gereken kredi müesseselerini yaratmak düşündüğümüz esaslı noktalardan biridir.”

“Tarımın kıymetini, önemini köylüye anlatmak ve gerçekten en çok faydayı sağlayacak faaliyete yöneltmek için ona ilim vermek ona öğretmek lazımdır.”

Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Fakat burada Atatürk’ün 1 Kasım 1937 yılında yaptığı ve sağlığında yapabildiği son konuşma olan, TBMM’nin beşinci dönem üçüncü toplanma yılını açarken yaptığı konuşmayı anmadan geçmemek gerekir. Bu konuşma incelediğimiz döneme tasrih olarak yakınlığı ve Atatürk’ün kendinden sonra devleti yöneteceklere bir vasiyet niteliği taşıdığından ayrıca önemlidir.

---

⁴⁶ Atatürkçülük, Atatürk’ün Görüş ve Direktifleri, İstanbul 1988, c. I, s. 409.

⁴⁷ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, a.g.e, s. 135.

⁴⁸ Atatürkçülük, a.g.e, s. 407.

“... Sayın Milletvekilleri. Milli ekonominin temeli ziraattır. Bunun içindir ki ziraatta kalkınmaya büyük önem vermekteyiz. Köylere kadar yayılacak programlı ve pratik çalışmalar, bu maksada erişmeyi kolaylaştıracaktır.

Fakat bu hayati işi isabetle amacına ulaştırabilmek için, ilk önce ciddi etütlere dayalı bir ziraat siyaseti tespit etmek ve onun için de her köylünün ve bütün vatandaşların kolayca kavrayabileceği ve severek tatbik edebileceği bir ziraat rejimi kurmak lazımdır. Bu siyaset ve rejimde, önemli yer alabilecek noktalar başlıca şunlar olabilir.

Bir defa memlekette topraksız çiftçi bırakılmamalıdır. Bundan daha önemli olanı ise, bir çiftçi ailesini geçindirebilen toprağın, hiçbir sebep ve suretle bölünmez bir mahiyet alması (alkışlar). Büyük çiftçi ve çiftlik sahiplerinin işletebilecekleri arazi genişliği, arazinin bulunduğu memleket bölgelerinin nüfus yoğunluğuna ve toprak verim derecesine göre sınırlamak lazımdır.

Küçük büyük bütün çiftçilerin iş vasıtalarını arttırmak, yenileştirmek ve korunmak tedbirleri vakit geçirmeden alınmalıdır. Her halde en küçük bir çiftçi ailesi bir çift hayvan sahibi kılınmalıdır, bunda ideal olan öküz değil beygir olmalıdır. Öküz ancak bazı şartların henüz temini güç bölgelerde hoş görülebilir. Köylüler için umumiyetle pulluğu pratik ve faydalı bulurum. Traktörler büyük çiftçilere tavsiye olunabilir. Köyde ve yakın köylerde müşterek harman makineleri kullandırmak, köylülerin ayrılamayacağı bir adet haline getirilmelidir.

Memleketi iklim, su ve toprak verimi bakımından ziraat bölgelerine ayırmak icap eder. Bu bölgelerin her birinde, köylülerin gözleriyle görebilecekleri, çalışmalarını için örnek tutacakları, verimli, modern, pratik ziraat merkezleri kurulmak gerekir.

Bugün, devlet idaresinde bulunan çiftliklerin ve bunların içindeki türlü tarımsal sanayi kurumlarının bir kısmı ziraat hayat ve faaliyetinin bütün sahalarında, her türlü teknik ve modern tecrübelerini ikmal etmiş olarak, buldukları bölgelerde en faydalı ziraat usul ve sanatlarını yaymaya hazır bulunmaktadır. Bu, vekalet için büyük

kolaylıklar temin edecektir. Ancak gerek mevcut olan ve gerek bütün memleket ziraat bölgeleri için yeniden kurulacak ziraat merkezlerinin, sekteye uğramadan tam verimli faaliyetlerini, şimdiye kadar olduğu gibi devlet bütçesine ağırlık vermeksizin kendi gelirleriyle kendi varlıklarını idare ve ilerlemelerini temin edebilmeleri için, bütün bu kurumlar birleştirilerek geniş bir işletme kurumu teşkil olunmalıdır.

Bir de başta buğday olmak üzere bütün gıda ihtiyaçlarımızla endüstrimizin dayandığı türlü temel hammaddeleri temin ve harici ticaretimizin esasını teşkil eden çeşitli mahsullerimizin ayrı ayrı her birinde, miktarını arttırmak, kalitesini yükseltmek, üretim masraflarını azaltmak, Hastalık ve zararlılarıyla uğraşmak için gereken teknik ve kanuni her tedbir vakit geçirilmeden alınmalıdır.⁴⁹

1924 Anayasasıyla özel mülkiyeti kamulaştırmaya karşı koruyan hükümler getirilmişti. Kamulaştırma ancak hükümetin arazinin piyasa değerini peşin olarak ödemesi şartına bağlanmıştı. Aynı yıl çıkarılan Kadastro Kanunu arazi tasarrufunda özel mülkiyet rejimini pekiştiren adımlardandı.⁵⁰ Atatürk döneminde 1926 yılında kabul edilen Medeni Kanun ile toprak üzerinde mülkiyetin yasal olarak kabul edilmesine ve dolayısıyla toprağın sahip değiştirmesine olanak sağlanmıştı.⁵¹ Ayrıca 1927 ve 1929 yıllarında çıkarılan yasalarla topraksız çiftçilere toprak dağıtılması yoluna gidilmiştir. Bu uygulamayla 1923–34 döneminde 711 000 hektar arazi topraksız ve göçmen ailelere dağıtılmıştır.⁵²

17 Şubat–4 Mart 1922 tarihleri arasında İzmir’de toplanan ilk Türk iktisat Kongresinde kabul edilen esaslar arasında tarımla ilgili olan bazı maddeleri incelemek, Atatürk döneminde tarım konusuna, modern tarım uygulamalarına ve tarımda uygulamalı eğitime verilen önemi göstermesi bakımından önemlidir. Teşvik edilmesi gereken faydalı uygulamalara vergi muafiyeti getirilmesi de kararlaştırılmıştır.

---

⁴⁹ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III, TTK Basımevi, Ankara 1997, s. 412–413.

⁵⁰ Yahya S. Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, Türk Tarih Vakfı, İstanbul 2002, s. 371.

⁵¹ İlhan Uludağ, Erişah Arıcan, *Türkiye Ekonomisi*, Der Yayınları, İstanbul 2003, s. 121.

⁵² Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, *Türkiye Ekonomisi*, Remzi kitabevi, İstanbul 2001, s. 42.

- Köylü ve çiftçilere tarımın çeşitli dallarını uygulamalı olarak öğretecek surette yazılmış kitap ve dergilerin basılıp ücretsiz dağıtılması.
- Okullarda ileri memleketlerde olduğu gibi uygulamalı tarım ve sanayi dersleri okutulması.
- Her sancakta -kazadan büyük vilayetten küçük yerleşim merkezi- numune çiftliği mahiyetinde tali mektepler yapılması.
- Köylerdeki ilkokullarda mutlaka beş dönümlük bahçe bulunması ve iki ineklik fenni bir ahır, kümes ve yeni usul bir arılığı olması ve muallimler için iki oda bir ev olması. Arazinin bir kısmı sebze, bir kısmı çiçek ve bir kısmı fidancılığa ayrılması. Muallimlerin gözetimi altında bizzat talebe tarafından idare edilerek masraf ve hasılatının köy muallimlerine ait olması. Bu suretle uygulamalı olarak çocuklara çiftçiliğin öğretilmesi.
- Her sancakta bir tane seyyar ziraat mektebi açılması..
- Aşarın kaldırılması.
- Hükümetin Ziraat Bankasından aldığı paraları mümkün mertebe süratle iade etmesi ve bundan böyle hiçbir sebep ve bahaneyle başka tarafa sarf edilmemesi. Seferberliğin bitiminden beri çiftçilerden alınmış her türlü hayvanat, hububat ve iaşe zahiresinin bedellerinin ödenmesi.
- Damızlık hayvan getirtilmesi ve korunması,.modern tavukçuluğun yaygınlaştırılması.
- Bataklıkların, bunlardan zarar görenleri müştereken çalışmaya mecbur tutularak kurutulması.
- Yeni usul çerçevesi arı kovanlarının yaygınlaşması için bunların on yıl boyunca vergiden muaf tutulması.
- Yeni yapılan meyve bahçelerinin meyve verdikleri tarihten itibaren beş yıl süreyle vergiden muaf olmaları.
- Şeker fabrikalarının kurulması, pancar ekiminin yaygınlaştırılması ve tarımda münavebe usulüne geçilmesi.
- Kenevir yetişen yerlerde çuval fabrikalarının kurulması.⁵³

---

⁵³ A. Afetinan, *İzmir İktisat Kongresi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1982, s. 21–31.

Atatürk döneminde Tarım Politikası kurucu uygulayıcı çağdaş bir tarım kültürü sistemine oturtulmuştur. Aynı zamanda gelişme düzeylerine göre hareket eden özel teşebbüsün bilgi ve sermaye birikimi olmadığı için devlet önderliğinde özel teşebbüsün gelişmesini öngören temeller üzerine oturtulmuş olan bir plandır.⁵⁴ Belki de en önemli uygulama olarak 17 Şubat 1925 tarihinde çıkarılan “Aşarın ilgası ile yerine ikame edilecek vergi hakkında kanun” ile aşar vergisi kaldırılmıştır.⁵⁵ Buna karşılık sadece koyun ve keçileri kapsayan ağnam vergisinin kapsamı genişletilerek bütün hayvanlar dahil edilmiştir.ve verginin oranı arttırılmıştır.⁵⁶ Aşarın kaldırıldığı yılMahsulatı-Araziye Vergisi konmuş, ancak bir yıl sonra sistemdeki aksaklıklar yüzünden kaldırılmıştır.⁵⁷

Atatürk döneminde çıkarılan kanunlarla bu tarım politikası desteklenmiştir. Daha sonra 2 Aralık 1925 tarihinde çıkarılan 682 sayılı yasa tarımın gelişmesi için her çeşit fidan ve tohumun bedelsiz olarak dağıtılması ve devletin yönetiminde fidanlık kurulması, çiftçinin eğitimi ve verimin arttırılması yönünde tohumlukların bedelsiz olarak verilmesi hakkındaki kanundur. Bu yasa çiftçi eğitim metotlarından olan demonstrasyonların yapılması için temel teknik bir uygulamadır. Marshall yardımı 1950 yılında başladığında ABD tarım uzmanları Türkiye’de böyle bir yasanın çok önceleri var oluşuna şaşırılmışlardır.⁵⁸ Köylerin idaresi, gelişmesi, sorunlarının çözülmesi, elbirliği ile köyün kalkınması da dikkate alınmış ve 18 Mart 1924 tarihinde 442 sayılı köy kanunu çıkarılmıştır.⁵⁹

Verimin arttırılması için çevreyle ilgili koşullara uygun olarak yüksek verimli tohumlukların gümrük resminden muaf tutulması için yasalar çıkarılmıştır. Tohum ıslah istasyonları kurulmuştur. Bu istasyonlar hala Zirai Araştırma Enstitüleri olarak görevlerini sürdürmektedirler. Tarım kuruluşlarının kurulması yanında, sabit ve döner sermaye yasalarıyla bu kuruluşlara sermaye verilmesi de sağlanmıştır. 26 Ocak 1925

---

⁵⁴ Vecdet Erkun, “Atatürk Döneminde Tarım Politikası”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 1998, c.XIV, s.1188.

⁵⁵ Ziraat Kanunları, Ziraat Vekaleti Neşriyatı, Ankara 1940, s. 42.

⁵⁶ Şevket Raşit Hatipoğlu, *Türkiye’de Zirai Buhran*, Yüksek Ziraat Enstitüsü Yayını, Ankara 1936, s.20.

⁵⁷ İlker Parasız, *Türkiye Ekonomisi 1923’den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları*, Ezgi Yayınları, İstanbul 1998, s. 23.

⁵⁸ a.g.m, s.1191.

⁵⁹ Ziraat Kanunları, a.g.e, s. 14.

yılında çıkarılan bu yasa ile devlet yardımıyla çiftçilere teknik çalışma sonuçlarının gösterilmesi, sermaye yatırımı ve karlılık kavramlarının öğretilmesi yolunda temel bir düzenlemedir.

Atatürk döneminde tarımın makineleşmesi konusuna da önem verilmiştir. Atatürk, Türk milletinin asıl bünyesini oluşturan geri kalmış köylü ve çiftçi tabakasını, çağımızdaki yenilik yollarında yürütmek ve onları refaha kavuşturmak için bizzat çiftlik yaparak onlara rehber olmak istiyordu.⁶⁰ Ankara şehri civarında bir çiftlik kurmayı planlayan Atatürk, ilgililerin Ankara'nın iklim ve toprak koşullarının başarılı bir ziraat yapılmasına uygun olmadığı tavsiyelerini dinlemeden 1925 yılının başlarında Ankara'ya 5 km mesafede içinden Ankara-Eskişehir tren yolu geçen bozkır bir alan satın alındı. Çıplak, Ağaçsız, içerisinde bataklık ve sazlık bulunan 20 000 dönümlük bir araziydi. İşin başına Bursa Ziraat Okulu'nda öğretmenlik, Ankara Ziraat Okulunda müdürlük yapmış ve Halkalı Yüksek Ziraat Okulu mezunu olan, tarım sahasında birçok tecrübeleri olan Tahsin Çoşkan getirildi.

Bu çiftliğin kurulmasında planlanan amaçlar şunlardı.

- Bu arazide bulunan ve Ankara'nın havasını bozan bataklığı kurutmak.
- Ankara ikliminde yetiştirme olanağı olduğu halde göreneksizlikten ekilmeyen bazı tarımsal bitkileri bu çiftlik içerisinde yetiştirerek halka ve çiftçiye gösterip yaymak.
- Çiftçinin elinde bulunan tohumları ıslah etmek.
- Çıplak ve ağaçsız olan Ankara ilinin her yerini ağaçlandırmak için burada meyveli ve meyvesiz fidan yetiştirerek halka dağıtmak.
- O zamana kadar o muhitte bulunmayan bazı iyi cins hayvanları ve tavukları yetiştirip çoğaltarak köylüye damızlık olarak vermek.
- Geniş ve fenni bir ziraat yapabilmek için, makineli tarımın nasıl yapıldığını köylüye göstermek ve faydalarını anlatarak köylüyü buna teşvik etmek ve her sahada kurslar açarak köylüye bilgi vermek.

---

⁶⁰ Fazıl Dalay, "Atatürk Ankara Orman Çiftliğini Nasıl ve Niçin Kurdu", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1988, c. IV, s. 503.

- Çiftlikte ziraatın arıcılık, sütçülük, tavukçuluk, sebzeçilik, meyvecilik, bağcılık gibi her şubesinin kurularak üretilen çeşitli mahsulün, şehirde açılacak mağazalarda satılarak halka ucuz ve temiz en iyi vasıfta mal sağlamak.
- Ankara halkının temiz hava alma ihtiyacını karşılamak üzere mesire, piknik ve eğlence yeri olarak, geniş bir koruluk ve orman alanı yapmak.
- Ankara’da açılan Yüksek Ziraat Okulu’na girecek lise mezunu gençlerin bir sene bu çiftlikte çalışarak fiilen staj görmeleri.⁶¹

Bu örnek çiftlikte ziraatın çeşitli dallarında başarıyla üretim yapılmış ve Türk çiftçisine olumlu bir örnek yaratılmıştır. Atatürk çiftçilerin ekonomik açıdan yükselmesi ve ürettiği malların korunması ve değerinde satılması için kooperatiflerin kurulmasını istemiş ve kendisini de Tarım Kredi Kooperatifi’ne üye kaydettirmiştir. 1930 senesinde çiftlikte bir pulluk imalathanesi kuruldu. Çiftlikte üretilen süt, yoğurt, peynir, tereyağı, yumurta, bal, şarap, meyve, sebze ve diğer mahsuller Ankara’da açılan mağazalarda satışa sunuldu.

Günümüzde de aynı başarıyla üretimine devam eden Atatürk Orman Çiftliği yatırılan para ve harcanan emeklerin karşılığını vermiş başarılı bir işletmedir ve kuruluşunda amaçlanan gayelerin tümüne ulaşmıştır. Bu örnek çiftliği Atatürk’ün Türk tarımının gelmesini istediği ileri noktaya ulaştırmak için ortaya koymayı düşündüğü Tarım Politikalarının bir aynası olarak görmek mümkündür. Bundan başka Atatürk, Yalova, Silifke, Dört Yol ve Tarsus’ta da örnek çiftlikler kurdu. Bu çiftlikler Orman Çiftliğinde kurulan Ankara Bira Fabrikası ile birlikte büyük ölçüde Ziraat Vekaleti teknisyenlerince planlanmış ve yönetilmişlerdir. Atatürk 11 Temmuz 1937 tarihinde Başvekalet’e yazdığı bir yazıyla bu çiftlikleri hazineye bağışlamıştır.⁶² Bunun üzerine alınan bir kararla 7 Ocak 1938 tarihinde bunları işletecek olan Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu kuruldu. Kanunda kurumun görevleri, sahip olduğu ve ileride sahip olacağı müesseseleri işletmek, çevresine örnek olacak ziraat işletmeleri, fabrika ve atölyeler tesis ve idare etmek, silo ve ambar işleriyle uğraşmak gibi konular olarak belirtilmiştir.⁶³ Sonradan bunlara Yerköy, Kırklareli, Muğla ve Hatay ve Dört Yol

⁶¹ a.g.m, s.506.

⁶² Şevket Pamuk, Zafer Toprak, *Türkiye’de Tarımsal Yapılar*, Ankara 1988, s. 48.

⁶³ Ziraat Kanunları, Ziraat Vekaleti Neşriyatı, Ankara 1940, s. 317.

çiftlikleri ve Rize Çay Fabrikası, Pazar Elma Kurutma Fabrikası ve Nevşehir Şarap Fabrikası eklenmiştir.⁶⁴

Tarım alanında yatırımlar yapılırken çağdaş ülkelerde olduğu gibi tarımın organize edilmesi gereği vardı. Bu alanda Ziraat Vekaleti Kurulmasına dair 1910 sayılı kanun 29 Aralık 1931 yılında çıkmıştır. Kanunun ilk maddesinde şu ibare yer almıştır “Ziraat işleri İktisat Vekaletinden ayrılarak bu işlerle meşgul olmak üzere Ziraat Vekaleti namıyla yeni bir vekalet kurulmuştur.”⁶⁵ Veteriner Teşkilatı ve Orman Teşkilatı bu zamanda çıkarılan kanunlarla çağdaş bir düzene sokulmuştur.1933 yılında Yüksek Ziraat Enstitüsü kurulmuş ve sonra bu enstitüden Ankara Üniversitesi Ziraat ve Veterinerlik Fakültesi doğmuştur. 4 Haziran 1935 yılında çıkan Ziraat vekaleti Vazife ve teşkilat kanunuyla Veteriner Teşkilatı ve 1937 yılında kabul edilen 3116 sayılı Orman Kanunu ve ilaveleriyle Orman Teşkilatı kurulmuştur. 1935 yılında Tarım Satış ve Kredi Kooperatifleri kurulmuştur. T.C. Ziraat Bankası ve Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü’nün kuruluş yılı 1937’dir. Yine bu dönemde önemli bir atılım olarak şeker pancarı ekimi ve Şeker Fabrikalarının kuruluşu gerçekleştirilmiştir. Bütün bu işler yapılırken yurt dışından ve özellikle Almanya ve Macaristan’dan uzmanlar getirilerek bilgi ve tecrübelerinden faydalanılmıştır.⁶⁶

Bununla birlikte düzenli kredi alanında önemli gelişmeler olmuştur. 1923–1938 arası dönemde Ziraat Bankası tarafından kullanılan krediler incelendiğinde 1923 yılında 8 037 000 TL olan krediler toplamının 1938 yılında 40.800 000 TL olduğu görülür.⁶⁷Yıllık ortalama artış oranı iniş çıkışlarla %10 civarında olmuştur. 1924 yılında bu kredilerin toplam kredilere oranı %61,1 iken 1938 yılında %16,8 olmuştur. Bunun sebebi diğer alanlarda da kredi imkânlarının genişlemesidir. Ayrıca ülke topraklarının toplamı içinde işlenen alan oranı yükseldi 1927’de yalnız %4,86 olan bu oran 1934’te %10,2’ye çıkarılmıştır.

---

⁶⁴ Hamdi Tuncer, *Devlet Üretme Çiftlikleri Umum Müdürlüğü*, T.C. Ziraat Vekaleti, Ankara 1957, s. 4.

⁶⁵ a.g.e, s. 123.

⁶⁶ Erkun, a.g.m, s. 1192.

⁶⁷Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul 2001, s. 43.

Otuzlu yıllarda tarım eğitiminde en büyük atılım Yüksek Ziraat Enstitüsüdür. 1933 yılında Ankara'da beş fakülteden oluşan bu enstitü, ziraat, orman ve veterinerlik alanlarında Alman eğitim sistemini getirdi. Rektör ve bütün profesörler Almanya'dan çağırıldı. Bu kadroya eğitim ya da ihtisaslarını Almanya'da görmüş Türk yardımcılar verildi. 1948 yılında Enstitünün ziraat ve veteriner fakülteleri Ankara Üniversitesine, Orman Fakültesi ise İstanbul Üniversitesine bağlandı.⁶⁸ 1934–1947 yılları arasında Ziraat Fakültesinden 709, Veteriner Fakültesinden 281'i asker veteriner olmak üzere toplam 706 ve Orman Fakültesinden 528 olmak üzere bütün fakültelerden toplam 1943 öğrenci mezun olmuştur.⁶⁹

Bundan önce Anadolu'da tarım reformunun temellerinden sayılabilecek ilk modern eğitim kurumu Halkalı Ziraat Mektebidir. Okul 13 Ekim 1892'de modern tarımın kuram ve uygulaması üzerine eğitim vermek için ilk öğrencilerini aldı.⁷⁰

Bu dönemin tarım alanındaki önemli gelişmelerinden birisi de 1932 yılında Ziraat Bankasına bağlı olarak kurulan ve 1938 yılında bağımsız bir kamu kuruluşu olarak Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) adını alan kurumsal düzenlemedir. Başlangıçta yalnız buğday için destekleme fiyatı saptayan ve alım işlemi yapan kurumun yetkileri daha sonraki yıllarda giderek genişledi. TMO hububat üretiminin yapılmadığı veya yeterli olmadığı yerlere hububat sevkiyatı yapmıştır. Bu kuruluşun faaliyete başlamasıyla Türkiye'nin hiçbir bölgesinde hububat sıkıntısı nedeniyle fiyat yükselmesi veya hububat bolluğunun yol açtığı aşırı fiyat yüksekliği olmamıştır⁷¹. İlk olarak 1932'de buğdaydan başlayarak piyasa fiyatlarını kontrol altına almak için devlet tarafından destekleme alımları yapılmaya başlanmıştır. TMO aynı zamanda bu destekleme politikasını sürekli olarak yürütecek bir kurum olma görevini üstlendi.⁷²

Atatürk'ün ekonomi politikasını incelediği çalışmasında Prof. Dr. Mustafa A. Aysan'ın belirttiğine göre, devletin temel işlevlerinin gerektirdiği harcamalar dışındaki bütçe fazlaları ve borçlanmadan sağlanan kaynaklar şu sıra ile yatırımlara harcanmıştır.

⁶⁸ Şevket Pamuk, Zafer Toprak, *Türkiye'de Tarımsal Yapılar*, Ankara 1988, s.25.

⁶⁹ Cemalettin Yaşar Çiftçi, *Yüksek Ziraat Enstitüsü*, Ankara Üniversitesi, Ankara 2008, s. 7.

⁷⁰ Donald Quataert, *Anadolu'da Osmanlı Reformu ve Tarım*, İş bankası Yayınları, İstanbul 2008, s, 97.

⁷¹ Kepenek, a.g.e, s. 71.

⁷² Parasız, a.g.e, s. 54.

1-Bayındırlık (kendi değimiyle nafia) işleri. Bu alanda ulaştırma yatırımlarına öncelik verilmiştir. Demiryollarının yapımı ve devletleştirilmesi öncelikle ele alınmıştır. 2-Tarımsal yatırımlar. Bu alanda en büyük öncelik sulama alanındaki projelere verilmiştir. 3-Tarımsal endüstri (kendi deyimiyle zirai sanayi).⁷³ Bu sıralamaya bakıldığında Atatürk dönemi yatırım politikasının öncelik sıralamasını oluşturan ilk üç maddeden ikisinin tarım ile ilgili olduğu görülmektedir.

1930'lu yıllarda Türkiye tarımında mülkiyet dağılımı dengesiz bir durumdaydı. Küçük işletmeler sahiplerinin yoksulluğu nedeniyle etkin bir şekilde işletilemiyordu. En verimli toprakları elinde bulunduran büyük işletme sahipleri ise bunların %5–10 kadarını işletebilmekteydiler. Bu durum toprak reformu gereksinimini gündeme getiriyordu. Daha önce belirtildiği gibi Atatürk, toprak reformu kanununun bir an önce sonuca vardırılmasını istemiştir. Bu amaçla yapılan ilk girişim toprak reformuna yasal yolu açmak için 1924 Anayasası'ndaki, kamulaştırmalarda piyasa değerine göre ödeme yapılması şartının kaldırılması olmuştur. Tarım Bakanlığı bir toprak reformu tasarısı hazırlamakla görevlendirilmiştir.⁷⁴ Bu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde anlatılacağı gibi İkinci Dünya Savaşı başlayınca bu çalışmalar kesintiye uğramıştır ve tasarı ancak savaşın bittiği günlerde meclise getirilebilmiştir.

Atatürk'ün ölümünü takip eden dönemde, Celal Bayar Atatürk'ün son başbakanı olarak İsmet İnönü'nün Atatürk'ün isteği üzerine istifasından sonra göreve getirilmiştir. Meclisten güvenoyu aldığı 8 Kasım 1937 tarihinden, istifa ettiği 25 Ocak 1939 tarihine kadar Başbakanlık görevinde kalmıştır.⁷⁵ Aslında bu dönem bir geçiş dönemi olarak anılabilir fakat 18 Aralık 1938 tarihinde gerçekleşen Birinci Köy ve Ziraat Kongresi açılış konuşmasında o zamana kadar izlenen tarım politikasının sonuçlarını kıyaslamalarla ve rakamlarla ifade etmesi bakımından önemlidir.

“... Cumhuriyetin ilan tarihi olan 1923 senesinden itibaren zirai ihracatımızın kıymeti ve bunun sonucu olarak köylü ve çiftçimizin geliri her sene muntazaman

---

⁷³ Mustafa A. Aysan, *100. Doğum Yıldönümünde Atatürk'ün Ekonomi Politikası*, İstanbul 1980, s. 66.

⁷⁴ Parasız, a.g.e, s. 54.

⁷⁵ Erkan Şenşekerci, *Türk Devriminde Celal Bayar(1918–1960)*, Alfa, İstanbul 200, s.167.

arttı.1933'te 1923 senesine nazaran %27, 1937 senesinde gene aynı yıl rakamına nazaran %96 yükseldiğini gördük. 1938 senesinin elimizdeki son 10 aylık verilerin toplamı da bir önceki yılın aynı dönemine nazaran %17 yükselme kaydediyor. Sayın üyeler 1935 resmi sayımına göre nüfusumuzun %72,5'i köylüdür. Çalışan nüfusumuzun %81'ini ziraatla uğraşanlar oluşturuyor. Bu rakam Dünya'nın en yüksek nispetlerinden biridir. Gerek üretim gerek hammadde tüketimi ve işletme sayısı bakımından Tarımsal Sanayi, genel sanayi faaliyetlerimizin %50 ile %60'ı arasındadır. Elimizdeki en son milli gelir hesaplarına göre, ziraatın Türkiye milli gelirindeki payı %70'ini buluyor. Toprak ve hayvan mahsullerimizin milli ihracat içindeki payı 1933'te %89, 1937'de %91'dir. İthalatımız itibarı ile bu oran %10 ile %12 arasındadır.⁷⁶

Diğer taraftan, Orta Anadolu'da 63 yerde zirai işletmelerin 1935–1936 yıllarındaki durumları üzerine yaptığımız bir araştırmanın sonuçları şunlardır. Ziraat alet ve makineleri çiftçi servetinin ancak %7'sini buluyor. Hakiki zirai üretimin yarısını hububat, dörtte birini diğer bitkisel ürünler geriye kalanını da hayvansal ürünler oluşturmaktadır. Gıda bakımından iş çağında erkek itibarı ile vasati olarak senede takriben 28 lirayı bulan sarfiyatın %50'sini hububat, %14'ünü sebzeler ve meyveler, %14'ünü süt ürünleri ve yumurta, %8'ini tütün, %3'ünü şeker ve %3'ünü etler teşkil ediyor. Bu rakamlar bütün çıplaklığıyla bizi bazı hakikatlerle karşılaştırmaktadır.

- Türkiye'nin dış ödeme kabiliyeti demek olan dış ticaretinde tarımsal ürünlerin önemli bir yer tuttuğu,
- Aynı maddelerin Türkiye halkının beslenmesi ihtiyaçları bakımından sahip olduğu önem.
- Milli korunma, milli cihazlanma bakımından oynadıkları ve oynayacakları büyük rol.
- Muazzam bir halk tabakasını ifade etmesi bakımından, Bunların refah derecelerinde, satın alma güçlerinde meydana gelecek değişikliklerin milli faaliyetin geneli üzerinde yapacağı kesin etkiler.

---

⁷⁶ Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri 1921–1938 (Ekonomik Konulara Dair), İstanbul 1999, s. 235.

Bugün belli başlı ürünlerden hektar (10 dönüm) başına elde ettiğimiz ürün, aşağı yukarı Dünya'nın en zayıf rakamları halinde bulunmaktadır. Buğdayda biz hektar başına 825 kilo ürün alıyoruz. Bulgaristan 1150, Yugoslavya 1100, Macaristan 1350, İtalya 1400, Fransa 1500, Almanya 2200, Belçika 2250 kg alıyor. Arpada biz hektar başına 950 kg alıyoruz. Bulgaristan 1350, Yugoslavya 1050, Macaristan 1350, Fransa 1450, Almanya 2050, Belçika 2650 kg alıyor. Pirinçte bizim 1860 kg, İtalya'da 4950 kg. Patates bizde 3000 kg, Yugoslavya ve Yunanistan'da 5700, Bulgaristan'da 6100, İtalya'da 6400, Fransa'da 11 000, Almanya'da 26 000 kg alınmaktadır. Örnekleri çoğaltarak vaktinizi almak istemiyorum. Meyve, sebze, hayvansal ürünler bakımından da durum aşağı yukarı aynıdır.

Memleketimizde pancar üzerine yapılan çalışmalar teknik çalışmaların bizde vereceği neticeleri açıklıkla göstermiş bulunuyor. İlk zamanlarda hektar başına alınan yuvarlak rakam 6000 kg diyebileceğimiz mahsul miktarı 20 000 kilografa çıkardığımız zamanlar olmuştur. Türk çiftçisinde noksan olan şey kabiliyet değildir. Noksan olan bugünün tekniği bugünün vasıtalarıdır. Bugünkü çiftlik yalnız usul bakımından değil, madde bakımından da büsbütün değişmiştir. Daha iyi, daha dayanıklı, daha uygun tohum, daha kuvvetli daha verimli hayvan, bilimin hakiki başarıları arasındadır. Yalnız atalardan kalma geleneğe saplanmış olan köylü ve çiftçinin içinde yaşadığı mesleğin bu üç katlı mahiyetini layıkıyla kavrayabilmesi tabii kolay bir şey değildir. Fakat zaruri olan bir şeydir. Çünkü kazancı, refahı ancak bu anlayışındaki ilerleyiş nispetinde artabilecektir..”⁷⁷

Celal Bayar bu konuşmasında iktisatçı kimliğiyle rakamlara, istatistiklere, kıyaslamalara ve bilimsel ölçme metotlarıyla yapılan araştırmalara dayanarak 1938 yılına kadar ziraat alanında izlenen Tarım Politikası sonucu yapılan icraatlar neticesinde gelinen noktayı, daha yapılması gerekenleri ve modern tarım teknikleri uygulanarak kaydedilebilecek aşamayı açıklıkla gözler önüne sermiştir. Çalışmamızın bundan sonraki kısmında asıl konumuz olan İkinci Dünya Savaşı dönemi tarım politikası ele alınacaktır.

---

⁷⁷ .g.e, s. 237.

⁷⁹ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih*, İstanbul 2006, s. 743.

6. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE TARIM POLİTİKASI

6. 1. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA TÜRKİYENİN GENEL DURUMU.

Almanya'nın 1 Eylül 1939'da savaş ilan etmeksizin Polonya'ya saldırması üzerine İngiltere ve Fransa'nın 3 Eylül 1939 tarihinde Almanya'ya savaş açmasıyla İkinci Dünya Savaşı başlamış oldu.⁷⁹ Almanya'nın 7 Mart 1945'te teslim olmasıyla savaş Avrupa'da sona ermiş oldu. Türkiye ' Ağustos 1944'te Almanya ile savaş haline girmemekle birlikte diplomatik ve ekonomik ilişkilerini bütünüyle kesti. Bunu yaparken de İngiltere ve Amerika Birleşik Devletlerinden savaş sonrası tam bir müttefik işlemi göreceğine dair güvence aldı.

10 Şubat 1945'te yapılan Yalta Konferansından sonra İngiltere, Türkiye'ye bir muhtıra vererek 25 Nisan 1945'te müttefikler arasında San Francisco Konferansının toplanacağını ve buna 1 Mart 1945 tarihinden önce Almanya'ya savaş ilan etmiş ülkelerin davet edileceğini, Türkiye'nin de bu tarihten önce savaşa girmeye karar verirse Birleşmiş Milletler Bildirisine katılabileceğini bildirmiştir. Bundan üç gün sonra Türkiye 23 Şubat 1945'te Almanya'ya ve 3 Ocak 1945'te siyasi ve ekonomik ilişkilerini kestiği Japonya'ya savaş ilan etti.⁸⁰ Böylece Türkiye, Almanya ve müttefiklerine savaş ilan ettikten iki ay on beş gün sonra savaşa fiilen katılmadan savaşı müttefiklerin yanında galip devletlerden biri olarak bitirdi.

1939'da Türkiye nüfusunun %70'i tarımla uğraşıyordu. 1940 sayımına göre 17 820 950 olan toplam nüfusun 13 475 000'i kırsal kesimde yaşıyordu. Toprak reformu ülkede ilk kalkışılan işlerden biriydi. 1923'ten sonra bu işin üzerine gidilmiş ama başarılamamıştı. 1920'lerde nüfus mübadelesi sonucu boşalan toprakların çoğu büyük toprak sahiplerinin eline geçmişti. Reform hareketi en üst düzeyde iyi niyetle ele alınmış olmasına karşın yerel düzeyde yolsuzluklar ve düzensizlikler görülüyordu.⁸¹

---

⁸⁰ a.g.e, s. 803.

⁸¹ Şevket Süreyya Aydemir, İkinci Adam, İstanbul 1976, s. 60

1927 yılı nüfus sayımında 13 648 270 olan nüfus, geçmiş yıllardaki nüfus artış hızı göz önüne alınarak yapılan hesaplama ile 1939 yılında 17 517 000 hesaplanmaktadır. 1945 yılı sayımına göre nüfus 18 664 000 kişidir.⁸² 1950 yılı nüfus sayımında Türkiye nüfusu 20 947 000 olmuştur.⁸³1927 yılında Toplam nüfusun %76,9'luk kısmı olan 10 347 224 kişi köylerde yaşıyordu. 1940 yılında bu oran %75,6 oldu ve 13 474 701 kişi köylerde yaşıyordu. 1950 yılına gelindiğinde toplam nüfusun %75'i olan 15 702 851 kişi köylü nüfustu. ⁸⁴ Nüfus artış hızı oranları ise Köy ve şehirlere göre şöyleydi, 1940 yılı şehirlerde %26,72 köylerde %17,34 iken 1945 yılında şehirlerde %24,9 köylerde %9,12 olmuştur.⁸⁵

Türkiye milli geliri 1938 rakamlarıyla safi milli hasıla olarak toplam 1 634,1 milyon lira iken bunun 775 milyon liralık en büyük kısmını tarım sektörü sağlıyordu. Sanayi sektörü ise ancak 204,4 milyon liralık kısmı oluşturuyordu. Savaş sonrası 1948 yılına gelindiğinde dahi yaklaşık beş kat büyüyerek 8 814,7 milyon liraya ulaşan safi milli hasıla içinde tarımın payı 4 691,7 milyon lira ile artan bir oranla önemini korumuşken sanayi sektörü 926,3 milyon lira katkı sağlamıştır.⁸⁶İhracat rakamlarına bakıldığında 1939 yılı rakamlarına göre 99.647.000 lira olan toplam ihracatın 88.136.000 lirası yani yaklaşık %88'lik kısmını tarım ürünleri oluşturuyordu. Madencilik ürünleri 6.926.000 lira ve sanayi ürünleri 4.585.000 lira ile tarımı izliyordu. ⁸⁷Bütün bu rakamlara bakıldığında İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye ekonomisinin büyük kısmını tarım sektörünün oluşturduğu görülmektedir.

İstatistik Umum Müdürlüğünün 1940 senesinde yaptırdığı bir ankete göre Türkiye'de çiftçilikle uğraşan aile ve işletme sayısı 2 160 740 ve bir çiftçi ailesine düşen sürülür arazi ortalama 42 dekadır. 1940 yılında ülkede 532 071 adet pulluk mevcut olup toplam ekili alan 9 233 152 hektardır. Pulluk başına düşen arazi genişliği ise 21 hektar (210 dönüm) olarak hesaplanabilir.⁸⁸

---

⁸² *İstatistik göstergeler 1923–1991*, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 1993, s. 5.

⁸³ *Kalkınan Türkiye(Rakamlarla 1923–1968)*, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara 1969, s. 99.

⁸⁴ a.g.e, s. 100.

⁸⁵ *İstatistik Göstergeler*, a.g.e, s. 8.

⁸⁶ *Kalkınan Türkiye*, a.g.e, s. 3.

⁸⁷ a.g.e, s. 27.

⁸⁸ Köye Doğru, 63 (1943), s. 11.

Türkiye İkinci Dünya Savaşına fiilen girmemekle birlikte savaş yılları boyunca ülke esas olarak savaş ekonomisi şartlarında yaşamıştır. Bunun sebepleri açıktır. Savaşın başlamasıyla birlikte ülke seferberlik havasına girmiştir. Faal nüfusun en dinamik yaş grupları içine giren önemli bir kesimi silahaltına alınmış ve bütçenin gittikçe artan oranları savunma harcamalarına tahsis edilmiştir. Bu olguların üzerine savaşla birlikte ithalat hacminde meydana gelen hızlı daralmanın etkileri yüklenmiştir. İthalatımız 1938’de 120 milyon dolardan, 1940–41 yıllarında 50–55 milyon dolar civarına düşmüştür. Bu gerilemenin ülke içerisinde ara mallarda, yatırım ve tüketim mallarında meydana getireceği darlık şartları ve iç üretim üzerindeki olumsuz etkileri bir yana, kamu gelirimiz içinde çok önemli bir yer tutan ithalattan alınan vergi ve resimleri düşürmekteydi.⁸⁹

Bu şartlar altında üretimden çekilen önemli sayıda faal nüfusun, dış ticaret yoluyla sağlanan üretim girdilerinde meydana gelen daralmanın ve ekonomik amaçlara ve üretken yatırımlara ayrılabilir kamu gelirlerinin azalması ve bunların da savunma giderlerine harcanması zorunluluğunun olumsuz etkiler yaratması kaçınılmazdı. Savaş şartlarının en önemli üretim kalemi olan buğday üretimi 1939 yılındaki üretim miktarı olan 4 191 528 tondan, 1945 yılında 2 189 318 tona gerilemişti (bk. Ek Tablo 1). Tarım ürünlerinin diğerleri de benzer durumdaydı.

Bu tablo içinde ülke ekonomisinde tarımın rolünü şu cümleler çok iyi belirtmekteydi. “... Memleketimiz tam anlamıyla ziraat memleketidir. Memleket nüfusunun %76,7’sini ziraat işleriyle uğraşan çiftçiler teşkil etmektedirler. Memleket iktisadının temeli, yekunu 12.355.376 olan 2.471.075 çiftçi ailesi üzerine kurulmuştur. Şehirlerin ve diğer meslek sahiplerinin bütün tüketimi bu üretici kaynak tarafından karşılanmaktadır. Yurdunu büyük bir bağlılıkla muhafazaya çalışan asker tabakasını da köylü çiftçi yetiştirmektedir. Ziraatın ihracat değerinin, umum ihracat değerine oranla hiçbir zaman %80’in altına düşmemiştir.”⁹⁰

⁸⁹ Korkut Boratav, *100 Soruda Türkiye’de Devletçilik*, İstanbul 1974, s. 291.

⁹⁰ Kazım Köylü, “Millet İktisadımızda Ziraatın Rolü”, *Ziraat Dergisi*, 1 (İkincikanun 1940), s. 1.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü nispeten iyi bir mahsul yılı olan 1940 yılından sonra ülkenin 1941 yılı içinde bulunduğu durumu 1 Kasım 1941 tarihinde TBMM’de yaptığı açılış konuşmasında şöyle belirtmiştir. “ Arkadaşlar. Vatandaşlarımın gözden uzak tutmamalarını isterim ki, Dünya Savaşının bütün milletleri ekonomik hayatındaki etkileri geniş ve derindedir. Dünya piyasası ve uluslar arası yollar, bizim memleketimiz için de yarı yarıya kapanmış durumdadır. Yurt savunmasını temin kararıyla memleketimizde de birçok insan gücü üretim alanlarından çekilmiştir. Başka memleketlerde olduğu gibi bizde de serbest piyasa, bazı ihtiyaç maddeleri üzerinde olumsuz roller oynamaya meyletmektedir. Bu günün şartları içinde iâşe programımızın esas hedefi halkın ve Milli Müdafaanın ihtiyaçlarını karşılamak olmuştur. Hükümet bu hedefe erişmek için üretimden tüketime kadar uzanan ekonomik faaliyetler dizisine müdahale etmek ve bu faaliyetleri düzenleyici bir kontrol altında bulundurmaya kararı almıştır. “

“Üretimin arttırılması tedbirlerin başında gelir. Milli varlığın ve bağımsızlığın bekçisi olan ordumuzun cihazlandırılması, iâşesinin emniyet altına alınması, hiç eksilmeyen ve daima artan milli çalışmaya dayanmak suretiyle mümkün olur. Ziraat ve sanayi sahasında devletin üretim organları kadar, her yurttaşın muhitine örnek olacak kadar çalışması, bugün vatan vazifelerinin en kutsalı olmuştur. Tüketimin düzenlenmesi üretimin arttırılması kadar önemlidir. İâşemiz için çok önemli olan toprak mahsullerimizden bazıları bu günkü geniş ihtiyaçlara yetmek bakımından ciddi tedbirler alınmasını gerektirmektedir. Bu sebeple ithal ve üretim maddelerinin bir kısmına el konularak bunların ihtiyaç ölçüsünde dağıtılması yoluna gidilmiştir. “⁹¹

---

⁹¹ İsmet İnönü’nün TBMM’deki Konuşmaları, C.II, (1939–1960), Ankara 1993, s. 23.

⁹⁵ Korkut Boratav, “Savaş Yıllarının Bölüşüm Göstergeleri ve Rantlar Sorunu”, *Yapı*,8 (Aralık-Ocak 1984–1985), s.45.

Tablo 6. 1. 1. Başlıca bölüşüm göstergeleri.⁹⁵

	1938–1939	1944–1945
Sanayi üretim endeksi	100	78
Sanayi fiyat endeksi	100	357
Buğday üretim endeksi	100	63
Buğday fiyat endeksi	100	568
Tütün üretim endeksi	100	105
Tütün fiyat endeksi	100	490
Pamuk üretim endeksi	100	88
Pamuk fiyat endeksi	100	356
Nominal ücretler endeksi	100	271
Reel ücretler endeksi	100	51
Milli Gelirde reel maaş payı (%)	8,5	8,2
Toptan eşya fiyat endeksi	100	449
Reel milli gelir endeksi	100	75

Yukarıdaki tablo incelendiğinde savaşın başlangıcı ve bitişi arasındaki zaman diliminde bazı önemli tarımsal ürünlerin üretim miktarı ve değeri arasındaki farklar ile buna bağlı olarak fiyatlar genel seviyesindeki ve ücretlerdeki artış oranları görülmektedir. Bu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde, savaş sırasında özellikle tarımsal ürünlerin fiyatlarındaki artıştan sorumlu tutulan ve tarım ürünlerini artan fiyatlarıyla aşırı zenginleştiği bazı çevrelerce öne sürülen köylünün durumu değerlendirilirken, yukarıdaki tablo incelendiğinde açıkça anlaşılabilen, artan hayat pahalılığı da göz önüne alınmalıdır.

Boratav tablodan çıkarılması gereken sonuçları da şu şekilde ifade ediyor. “...Bir genelleme yapacak olursak savaş yıllarında gelir dağılımının, piyasa için üretim yapan çiftçinin, genel olarak burjuvazinin, özel olarak iç pazara dönük ve tarım ürünlerini pazarlayan ticaret burjuvazisinin lehine döndüğü söylenebilir. Varlık vergisi gibi idari işlemlerin, büyük kayıplara ve kazançlara yol açtığı bir kıtlık, vurgun ve karaborsa ortamından, üst düzey bürokratik ve siyasal kadrolarında belli ölçüde

“nemalandığı” malumdur. Savaş ekonomisinin ağır koşulları ise işçi sınıfı ile geçimlik üretim yapan veya ürününü doğrudan pazarlayamayan küçük köylüye yüklenmiştir.⁹⁶ Ancak bu görüntüyü belli bir ölçüde etkileyen önemli bir olağanüstü operasyona, Varlık Vergisi’ne değinmemek bu tabloyu eksik bırakmak olacaktır. Bu uygulamayla hemen tamamı 1943 yılı içinde ve %70’i İstanbul’dan olmak üzere 114 368 mükelleften 315 milyon lira tahsil edilmiştir. Vergi uygulaması burjuvazinin çeşitli grupları bakımından tarafsız olmamış, azınlıklara öncelikle yüklenmiş ve siyasi iktidarla yakın bağları olan gruplar ise kayırılmıştır. Varlık vergisinin yan etkileri gelir dağılımıyla ilgili sonuçları aşmıştır. Gayrimenkuller, işyerleri ve stoklar satılarak ve tasfiye edilerek verginin ödenebildiği durumlarda, servet-mülkiyet dağılımında geleneksel metropol burjuvazisinden Anadolu kökenli yeni zenginlere doğru değişmeler meydana gelmiştir.

İlerleyen bölümlerde ayrıca ele alınacak olan “köylünün zenginleşmesi” konusuna burada adeta konuyu özetleyen yerinde bir örnek vererek değinmek yararlı olacaktır. Savaş yıllarında Devlet olağanüstü bir zamanda bulunduğu için Meclisten aldığı yetkiyle, kendi belirlediği fiyatlarla üreticiyi mahsulünün bir kısmını Devlete satmaya mecbur tutuyordu.”... Resmi fiyatların normal zamanlara göre yükseliş nispeti, köylünün tükettiği ve pazardan tedarik etmek zorunda kaldığı ihtiyaç maddelerinin fiyat yükselişinden daha fazla değildir. Türk köylüsünün azim kitlesi gerek hayati ihtiyaç maddelerini tedariki gerekse istihsalinin kendine yetebilmesi bakımından daha geniş yardım ve himayelere layık ve muhtaç bulunmaktadır.”⁹⁷

Savaş dönemi ortaya çıkan hayat pahalılığı ve sıkıntıları anlatan bir başka makaleye göz gezdirelim. “... Pahalılığın sebepleri çeşitli ve karışıktır, istihsalin durması; vapurların batırılması yüzünden taşıma zorluğunun artması; yolların kapanması ve memlekete bir şey gelmez olması; silahaltına alınmış milyondan fazla vatandaşın eker biçer ve az yerken tam tersine çalışmaz ve iyi yer ve giyer hale gelmesi; para bolluğunun mal değerini arttırması; çok para kazananların ileride sıkıntıya düşmek korkusuyla her türlü eşya satın alıp evlere yığmak istemesi; bazı tüccarların fiyat yükselmesini beklemek için malları saklamaları... Bunlara ekonomi alimleri daha birtakım ince ve görünmez sebepler katabilirler. Fakat bu sebeplerin hepsi eninde

⁹⁶ Boratav, a.g.m, s.48.

⁹⁷ Şevket Süreyya Aydemir, “Köylü Zenginleşti mi?”, *Ulus*, 15 İkinciteşrin 1942.

sonunda bir tek sebepte toplanır. Harp ve harbin doğurduğu ihtiyaç ve istekler. Pahalılığın sebebini sırf vurgunculukta, vurgunculuğun ortadan kalkmasını da sadece cezaların şiddetinde aramak, bu karışık işleri çok yüzden görmektir... Devleti ve hükümet makinesini, bir cemiyeti bir anda ve ⁹⁸baştanbaşa düzeltecek bir kudret sanmak yanlışır. En büyüğünden en küçüğüne kadar her vatandaş, her işte ateş hattına inmiş gibi şuurlu bir feragat ve sarsılmaz bir ahlak duygusuyla hareket ederse buhran kolay atlatılır. Bu da hükümet yetkisi değil millet ödevidir.”

Savaş yılları boyunca tarım ürünlerine olan talep yurt içinde ve yurt dışında hızla artmıştır. Bu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde de görüleceği gibi görev alan hükümetler fiyat artışlarını, kıtlık tehlikesi, vurgunculuk ve yüksek enflasyonu engelleyebilmek için çeşitli tedbirler almışlardır. Savaş boyunca artan bazı tarım ürünlerinin fiyatları için, çalışmanın sonunda ekler bölümünde verilen ek tablolar incelenebilir.

Tablo 6. 1. 2. Türkiye tarımında temel giderler ve üretim (1938–1950)⁹⁹

Yıllar	Ekilen Toprak	Çekim Hayvanları	Top. Bitkisel Üretim	Buğday Üretimi
	(bin hektar)	(bin çift)	(1938 fiyat. Milyon TL)	(bin ton)
1938-39	8.611	2.227	553,4	3.814
1940	9.610	2.591	560,1	3.661
1941	9.602	2.657	587,7	3.135
1942	9.555	2.563	566,9	3.837
1943	7.854	2.423	482,6	3.159
1944	8.170	2.228	446,4	2.854
1945	8.044	2.287	365,7	1.970
1946	8.413	2.284	535,8	3.284
1949-50	9.429	2.501	531.1	3.194

⁹⁸ Necmeddin Sadak. “Halkın Çektiği Sıkıntı Büyüktür Fakat Dünya Şartlarını Bilmek Gerekir”, *Akşam*, 13 Eylül 1942.

⁹⁹ Şevket Pamuk, “İkinci Dünya Savaşında İaşe Politikası ve Köylülük”, *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 59.

¹⁰¹ a. g. m, s. 58–59.

Kaynaklar: İstatistik Genel Müdürlüğü, Tarım İstatistikleri, Hayvan İstatistikleri; Bulutay, Tezel ve Yıldırım, Türkiye Milli Geliri (1923–1948).

Tablo 5. 2’den anlaşılacağı gibi, 1940 yılında tarımsal üretim daha önceki düzeyini korumuştur. Genel üretim düzeylerindeki ilk önemli gerileme 1941 yılında ortaya çıkmış ve bu yıl üretim 1938–39 döneminin %12 gerisine düşmüştür. Resmi istatistiklere göre 1942’deki toparlanmadan sonra üretim gerilemeye devam etmiş ve 1945 yılında en düşük düzeyine ulaşmıştır. 1945 yılında genel bitkisel üretim hacmi 1938–39 düzeylerinin %39 altında kalmaktaydı. Bu düşüşün sebeplerini ararken her şeyden önce Anadolu tarımında zaten kıt bir üretim unsuru olan emeğin darlığını vurgulamak gerekir. Ülke nüfusunun 18 milyon dolaylarında olduğu savaş yıllarında bir milyonun üzerinde bir ordu sürekli olarak hazır tutulmuştur. İkinci olarak savaş yılları boyunca çekim hayvanlarının ve diğer girdilerin kullanım miktarlarında önemli gerilemeler ortaya çıktığı düşünülebilir. Resmi istatistikler savaş yılları boyunca çekim hayvanlarının sayısının %10 kadar gerilediğini işaret ediyor. Gerçek gerilemenin daha fazla olması mümkündür. Gübre ve diğer tarımsal girdilerin tarımsal üretimde henüz önemli bir yeri olmadığı için, bunların kullanım miktarındaki gerilemelerin sonuçları aynı ölçüde ciddi olmamıştır.¹⁰¹ Örneğin yurt içi kimyasal gübre üretimi ve ithal edilen kimyasal gübre toplamı 1944 yılında toplam 3519 ton ve 1945 yılında 7598 ton olmuştur.¹⁰² Bu miktarda gübrenin kullanımı üretimde büyük fark yaratmayacaktır.

Bütün bu tablo içinde Türkiye için ziraatın önemi neydi ve millet için ziraat işleri ne ifade ediyordu? Dönemin Tarım Bakanı, Şevket Raşit Hatipoğlu 1942 yılında bu soruya yanıt olacak bir açıklama yapmıştı. “... Bizde çiftlik hayatı hemen hemen bütün millet hayatımızın aslını aslını teşkil ediyor. Ziraat işlerimiz de millet varlığının küçücük bir zümresinin işleri değildir. Bilakis millet varlığının gövdesini teşkil eden büyük bir köylü kalabalığının işleridir. İşte bundan ötürü bizim ziraat işlerimiz diğer birçok işlerimizden daha hacimli ve şümüllüdür. Bu işler yalnız bir meslek kadrosunun baş edebileceği işler sayılmaz. Bütün milleti birden ilgilendirdiğini kabul etmek lazımdır. Bu halde de memleketimizdeki herhangi bir ziraat davasının

---

¹⁰² Tuncer Bulutay, Nuri Yıldırım ve Yahya Tezel, *Türkiye Milli Geliri (1923–1948)*, Ankara 1974. s. 36–37.

gerçekleştirilmesi, bütün millet tarafından benimsenmesini şart koşuyor. Bunun yanında her davanın asıl kalabalığa, büyük köylü kitlesine mal edilmesini zaruri kılıyor.”¹⁰³

“... Ziraat işlerimizin hacmi ve şumulü, köylümüzün içtimai ve iktisadi durumu, bu işlerin yalnız başına fertler tarafından başarılmalarını zorlaştırıyor. Bu işler geniş yurdumuz içinde oluruna ve kendi haline bırakıldıkları takdirde. Onların çabuk ve iyi neticelere ulaşmaları kabil değildir. Ziraat işlerimizin şu karakteristiği, bu işlerin başarılmada Devlet önderliğini bir zaruret haline getiriyor. Hem de devletin bu işlere yönetici, düzenleyici, yaptırıcı ve yapıcı müdahalelerini büyük ve geniş olması şarttır. O halde memleketimizin ziraat işlerini milletçe benimsemek mecburiyetinde olduğumuz kadar devletçe de ele almak hem de bütün genişlikleriyle ele almak zorundayız. Bizim ziraat işlerimiz kadar devlet ve milletin el birliği edebileceği pek az işler vardır.”¹⁰⁴

Aydemir de İnönü'nün Cumhurbaşkanı olduğu sıradaki durumu şöyle anlatır. “...Yani tek şef, tek parti ve otoriter hükümet nizamı, Türkiye'nin temel meselesi veya temel meselelerinden biri olan toprak ve zirai siyaset alanında, kendi varlığının hikmetini hiçbir suretle uygulama alanına koyamadı...”¹⁰⁵

6. 2. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİ HÜKÜMETLERİ.

Bu tez çalışmasının konusu olan “İkinci Dünya Savaşı Döneminde Türkiye'nin Tarım Politikası” konusunu zaman olarak sınırlayan bu süre zarfında Türkiye’de üç kabine görev yapmıştır. Bunlardan ilki Dr. Refik Saydam başkanlığında ve sonraki ikisi de Temmuz 1942’de Başbakanın vefatından sonra Şükrü Saraçoğlu tarafından kurulan kabinelerdir.

Savaş yılları boyunca devam eden şartlarda iktisat politikası büyümeyi ve gelişmeyi hızlandırmak şartlarından ziyade mal darlığını hafifletmek, fiyat artışlarını frenlemek, oluşmuş olan karaborsayla mücadele etmek, halk sıkıntı çekerken bazı çevrelerin aşırı kazançlar elde etmeleri şeklindeki sosyal adaletsizlikleri düzeltmek gibi

---

¹⁰³ *Ülkü*, 28 (1942), s. 27.

¹⁰⁴ Aynı yer.

¹⁰⁵ Aydemir, a.g.e. s. 63.

hedeflere yönelmiştir. Devlet bir takım sert savaş ekonomisi tedbirlerine başvurmak zorunda kalmıştır.¹⁰⁶

Türkiye, İkinci Dünya Savaşına girmedi ancak cephelerde fiilen savaşmak dışında savaş ekonomisinin koşullarını tüm ağırlığıyla yaşadı. Savaş yılları boyunca Türkiye'yi yöneten Refik Saydam ve Şükrü Saracoğlu hükümetleri, savaş ekonomisi sorununa iki farklı yaklaşımı temsil eder. İki hükümetin de karşı karşıya kaldığı ekonomik sorunların aynı olduğu söylenebilir. Bunlar azalan üretim ve ithalat koşullarında oluşan darlıkların ve önlenemeyen enflasyonist baskıların halk yığınlarının tahammül sınırını aşmasını önlemek ve büyük kentlerin beslenmesini, ısınmasını ve giyinmesini sağlayabilmek. Hastalığın temelden tedavisi olan üretimin artması ve enflasyonun artmasında çaresiz kalındığı için esas olarak hastalığın sonuçlarının hafifletilmesiyle uğraşmıştır.¹⁰⁷

Refik Saydam hükümeti sorunu katı fiyat denetimleri ve tarım ürünlerine düşük fiyatla el koyma yöntemleriyle çözmeyi denedi. Ocak 1940'da çıkarılan Milli Korunma Kanunu bu yaklaşımın ana aracı olacaktı. Refik Saydam'ın 1942 Temmuz'unda ölümünden sonra başbakanlığa getirilen Saracoğlu ise piyasa üzerindeki sıkı denetim mekanizmalarını kaldırma ya da gevşetme yoluna gitti. İlk olarak hububat alım fiyatları yükseltildi ve ürünün %25'ten fazlasının piyasa fiyatlarından satılması için çiftçi serbest bırakıldı. Bu politika değişikliği kentlerde fiyatları ve çiftçiler ile tüccarların karlarını arttıran sonuçlar yarattı. Buğday fiyatlarının %120–200 ve genel fiyatların %75–90 arasında arttığı 1942 ve 1943 yılları savaş döneminin en yüksek enflasyonunun yaşandığı zaman dilimini oluşturmaktadır.¹⁰⁸

Savaşa girilsin veya girilmesin, bir ülkede ordunun ve kentlerin hububat ihtiyacının üreticilerden karşılanmasına ilişkin olarak iki farklı politika sözkonusudur. Bunlardan birincisinde devlet piyasalara yoğun bir şekilde müdahale eder. Ticareti ve hatta üretimi sıkı polisiye önlemlerle denetim altına alarak gerekli hububatı kendi saptadığı fiyatlarla tedarik etmeye çalışır. Bu uygulamanın istifçiliğe, ihtikara ve yaygın

¹⁰⁶ Memduh Yaşa, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi*, İstanbul 1980, s. 88.

¹⁰⁷ Sina Akşin ve diğerleri, *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1904–1908*, s. 305.

¹⁰⁸ a.g.e, s. 306.

bir biçimde karaborsacılık olgusuna yol açması neredeyse kaçınılmazdır. Ancak devlet bu yöntemlerle fiyat artışlarını sınırlayacağını ummaktadır. İkinci alternatifte ise devlet piyasaların işleyişine daha fazla bel bağlar. Fiyatlar ve piyasa koşulları üzerindeki denetim ve müdahaleden mümkün olduğu ölçüde kaçınır. Fiyat artışlarının üreticiyi harekete geçireceğini ve talep artışlarının üretimdeki artışlarla karşılanacağı beklenmektedir. Böylece açık piyasada oluşan fiyat artışları büyük ölçüde kabullenilmektedir.¹⁰⁹

İkinci Dünya Savaşı yıllarında , Refik Saydam hükümeti diğer iktisadi konularda olduğu gibi iâşe konusunda da birinci politika yaklaşımını uygulamıştır. Onu izleyen Şükrü Saraçoğlu hükümeti ise ikinci yaklaşım doğrultusunda bir iki ufak ve çekingen adım atmakla birlikte, önceki politikaların genel niteliğini değiştirememiş ve hatta bazı konularda müdahalecilik uygulamalarını daha da ağırlaştırmıştır

Savaş yıllarındaki iktisadi koşullar altında daha cesur kararlar aldığı görülen Refik Saydam hükümeti, Saydam'ın ölümünden kısa süre önce ihracat vergisini yürürlüğe koymuştu. Bu vergi 1942–1945 yılları arasında bütçeye 91 milyon lira gelir sağladı. Bu gelir aynı yıllarda 99 milyon lira olan gümrük vergisi toplamına yakındı. Savaşın ülkeye getirdiği iktisadi güçlükler, tüccarlar ve özellikle dış ticaret tüccarları arasında büyük vurgunlara yol açıyordu. Bu çerçevede ithalatçıları, İthalatçı Birlikleri altında toplayan bir uygulama başlatıldı. Fındık, üzüm, tiftik, yün ve meşe palamudu ihracatı da hükümet denetimi altına sokuldu.¹¹⁰

6. 3. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE HÜKÜMET PROGRAMLARINDA TARIM KONUSU.

İkinci Dünya Savaşı döneminde üç ayrı kabine görev yapmıştır. Bunlardan ilki İstanbul mebusu Dr. Refik Saydam başkanlığında kuruldu ve 3 Nisan 1939 tarihinde göreve başlayarak 8 Temmuz 1942 yılına kadar işbaşında kaldı. Başvekil 10 Nisan günü güvenoyu almak için mecliste yaptığı konuşmasında ilerleyen zaman içinde uygulanacak tarım politikasında etkili olacak durumların ana hatlarına değinmiştir.

¹⁰⁹ Şevket Pamuk, Zafer Toprak, *Türkiye'de Tarımsal Yapılar*, Ankara 1988, s. 97.

¹¹⁰ Yahya S. Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi(1923–1950)*, Ankara 1982, s.165.

Refik Saydam konuşmasında, yurttta huzur ve barış ortamının devam ettiğine buna karşılık Dünya’da menfaatlerin çarpıştığı bir buhran havası olduğuna dikkat çekmiştir. Bu ortamda Cumhuriyet Hükümetinin bütün devletlerle dostane ilişkilerini koruyarak barışa bağlı kalacağını belirtmiştir. Ayrıca Meclisin barışı ve yüksek Türk çıkarlarını korumak için kontrol ve karar hakkını zamanında ve tam olarak kullanabilmeli ve ordumuz her türlü tehlike ve tecavüzü bertaraf edebilecek güçte hazır bulunmalıydı.¹¹³

Başvekil Refik Saydam’ın konuşmasının son kısmı daha sonra çıkarılacak olan ve İkinci Dünya Savaşı boyunca izlenecek politikalarda belirleyici rol oynayacak olan Milli Koruma Kanununun bir gerekçesi niteliğindedir. Refik Saydam’ın vefatından sonra bu hükümette Hariciye Vekili olarak görev yapmış olan Şükrü Saraçoğlu Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından yeni kabineyi kurmakla görevlendirildi.

Şükrü Saraçoğlu yeni hükümet programını Meclise sunarken yaptığı konuşmasında üyesi olduğu önceki hükümet döneminde yapılan icraatları ve sonuçlarını da göz önüne alarak tarım politikasıyla ilgili daha ayrıntılı saptamalar yapmıştır. Özetle şu konulara değinmiştir. İçinde bulunulan 1942 yılı itibarıyla sıkıntılar özellikle iâşe sorunu etrafında toplanıyordu. Fakat bütün Dünya’da durum böyleydi. Daha önce kendisinin de içinde bulunduğu hükümet sert tedbirler alıp uygulayarak hayat pahalılığı ve sıkıntıları gidermeye çalışmış fakat başarılı olunamamıştı. Yeni hükümet bu tedbirleri yumuşatarak işe başlamıştı.

İlk işe, en önemli görülen hububattan başlanmıştır. Savaş başladığında devletin elinde 250 bin ton kadar buğday stoku vardı. Halkın ve tüccarın elindeki miktar bu miktardan az değildi. Demek harp yıllarına 500 bin ton buğday stoku ile girilmişti. Bu stok bizi yalnız iki sene rahat yaşattı. Üçüncü seneye pek sıkışık olarak girildi. Bu sıkışık yıllarda yüz küsur bin tonluk İngiliz hububat yardımına rağmen gayet sert ve sıkı

---

¹¹³ Kazım Öztürk, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları*, İstanbul 1968, s. 240-241.

¹¹⁷ a.g.e, s. 251-254.

sınırlatıcı tedbirler alınmıştı.. Türk ırkının başlıca gıdası olan ekmeği çok küçültüldü. Bütün bunlara rağmen ekmek darlığını ve sıkıntısını hala bertaraf edilemedi. Bu hesaplarda göstermektedir ki yalnızca buğdayda 250 bin tonluk bir açık vardı. Bu açık üç şekilde kapatılabilirdi.1- Çiftçiyi memnun ederek üretimi arttırmak. 2- Tüketimi azaltmak. 3- Hariçten buğday getirmek. Bu üç tedbirin üçünü birden alınmıştı..

Çiftçiyi memnun etmek için fiyatları arttırıldı; tüketimi azaltmak için ordu ve resmi kuruluşlar ile kontrolü bir dereceye kadar mümkün olan büyük şehirlerde konmuş olan sınırlamalar muhafaza edildi. Hariçten buğday tedariki için bilhassa Amerika'ya müracaat edildi. Amerika hükümeti 45 gün içinde 15 bin ton buğdayı kendi vasıtalarıyla getirip teslim etmeyi süratle vaat ettiği gibi nakil vasıtası tarafımızdan tedarik edilmek şartıyla dilediğimiz kadar buğdayı vermeyi kabul ettiğini bildirdi. Fasulye, mercimek, nohut gibi gıdalarda sınırlamayı tamamen kaldırıldı. Çünkü 1- Bu mahsullerden her biri kolaylıkla diğerinin yerine ikame edilebilmektedir. 2- Buğday politikamız başarılı olursa büyük miktarda bir bulgur mevcudu bu maddelerin pahalılaşmasına kolaylıkla mani olur. 3- Öteden beri büyük miktarda fasulye ihraç eden bir memlekettik. 4- Her yardan gelen haberler bu cins mahsullerimizin bu sene çok bereketli olacağını gösteriyordu.

Bütün bu karar ve düşüncelere göre: 1- Hububat fiyatlarını %25'lere, 2- Bakliyat fiyatlarını bu sene mahsulün bereketine ve ihraç memnuniyetine, 3- Yağ fiyatlarını zeytinyağı ihraç mekanizmasına, 5- Et fiyatların da memleketimizdeki mevcuda ve devam ettireceğimiz ihraç memnuniyetine güvenerek mutedil ve ahenkli bir seviyede tutabilecekti.¹¹⁷

İncelediğimiz dönemde görev alan son hükümet, seçimlerin yapılmasından sonra görev alan ve 15 Mart 1943 tarihinden başlayarak 12 Ağustos 1946 tarihine kadar ülkeyi yöneten İkinci Saracoğlu hükümetidir. Başvekil Saracoğlu Mecliste yaptığı konuşmasında geçen dönem yapılan çalışmaları, vaatleri ve dönemin şartlarında bunların ne ölçüde gerçekleşebildiğini de belirtmiştir. Konuşmasının Tarım Politikasıyla ilgili kısımları şöyledir.

“... Yapacağımız işlerin başında Türk ordusunu daima hazır tutmak vazifesi vardır. Bunun için ordumuzdan hiçbir şey esirgenmiyor. Çünkü sırası geldiğinde bu kahraman ordunun vazifesini yapacağına bütün milletçe eminiz.

Harbin dördüncü yılı başlarında memleketimiz iki büyük sıkıntı ile karşı karşıya bulunuyordu, iâşe sıkıntısı ve para sıkıntısı. Bu iki sıkıntıyı yenmek için o zamana kadar birçok tedbirler almış, sert kararlar vermiş ve birçok mallara el koymuştuk. Bütün bunlar sıkıntıyı azaltmak şöyle dursun, koskoca bir karaborsanın memlekette yerleşmesine sebep oldu. Bunun üzerine eğer biraz serbestlik verilirse her şeyin daha iyi olacağı kanaati hüküm sürmeye başladı. Bunu da tecrübe ettik. Bu usul de bizi bilhassa yiyim ve giyim maddelerinde bir fiyat yarışıyla karşı karşıya bıraktı.

O zaman meseleyi biraz daha yakından tetkik ederek gördük ki, bütün bu darlıklarda harbin, iktidarın hissesi kadar diğer hadiselerinde hissesi vardır. Çünkü memleketimiz yiyim ve giyim noktasında kendi kendine çok zor yeten bir durumda olduğu haldeyken koskoca bir orduyu beslemek ve giydirmek zaruretiyle karşılaştığı gibi bu orduyu teşkil etmek için de tarlasında ve işi başında bulunan gençleri işinden ayırmak zarureti hasıl olmuştur. Daha kısa bir cümleyle bir milyona yakın genç üretim cephesinden alınarak tüketim cephesine verilmiştir. İşte bütün bu bütün bu vaziyetleri yakından tetkik eden hükümet yeniden birçok kararlar aldı.”¹¹⁹

1- Ekmek: Bunun müstahsili köylüdür. Onun için fiyatının yükselmesi sadece şehirlinin dar ve mahdut gelirli kısmını muzdarip eder. Bu dar ve mahdut gelirli sınıfı tespit ettik ve 1 600 000 rakamını bulduk. Bunlara nispeten çok ucuz yani bize mal olan fiyata üç aydan beri ekmek vermekteyiz. Bundan başka İstanbul, Ankara, İzmir ve Zonguldak şehirlerinde de orta fiyattan hububat ve ekmek vermeye devam ediyoruz. Bu sene toprak ofisinin tohumluk için Ziraat Vekaleti emrine verdiği ve tahsis ettiği tohum toplam 40 000 tondur. Bu kadar çok bir miktar hiçbir sene tohumluk olarak dağıtılmamıştır. Bugünkü neticeyi bir taraftan aldığımız tedbirlerdeki isabete, diğer taraftan da devam etmekte olan Amerikan ve İngiliz yardımına borçluyuz.

---

¹¹⁹ a.g.e, s. 267.

2- Bulgur için yaptığımız vaadi bulgur olarak yerine getiremedik. Çünkü Ankara’da kurulacağını düşündüğümüz fabrika bazı sebeplerden dolayı kurulamadı. Fakat bulgur yerine son günlerde sabit gelirlilere nüfus başına ikişer kilo un vermeye başladık.

3- Pirinç vaadimizi pirinç olarak yerine getiremiyoruz. Çünkü aldığımız %15’ler umduğumuzdan çok az oldu ve bu az miktarı da ordu ile hastaneler arasında taksim etmek icap etti fakat pirinç yerine makarna tevzi etmeyi düşünüyoruz.

4- Yağ: Zeytinyağı mahsulü henüz tamamen elimize geçmemiştir. Elimize geçecek miktarı sekiz, dokuz milyon kilo olacağını tahmin ediyoruz. Sabit gelirli vatandaşlara yağ hakkında verdiğimiz vaadimizi yakında yerine getirmeye başlayacağız.

5- Şeker: Dar ve sınırlı gelirlilerin beher nüfusuna 600 gram şekeri her ay muntazam olarak vermekteyiz. Resmi fiyatlara nazaran çok ucuza verilen bu miktarı önümüzdeki aylar için arttırmayı bile düşünüyoruz. Bundan başka şayet yerine getiremediğimiz vaatler kalırsa bunları da fasulye vermek suretiyle karşılamaya çalışacağız. Böylece bir taraftan dar ve sabit gelirli insanların bir kısım sıkıntılarını bertaraf etmeye çalışırken, diğer taraftan da muhtekirleri (vurguncu, ihtiyaç mallarını kıymeti artsın da satayım diye saklayan) şiddetle takipte devam ediyoruz.”¹²⁰

Başbakanın konuşmasında belirttiğine göre, Köy Enstitüleri talebesi 3000’den 12 000’e varmıştı. Maariften sonraki en büyük rakamı üretim kaynağımız olan ziraata ayrılmıştı. Bundan evvel koordinasyon emrindeki paralardan 4,5 milyon lirayı Zirai Donatım Kurumu’na verilmişti. Kurum tohum, ilaç, gübre, alet ve edevat gibi bütün ihtiyaçları temin ederek köylüye yetiştirecekti. Bu 4,5 milyona 5 milyon lira daha ilave edilmişti. Bundan başka doğrudan doğruya Ziraat Vekaleti bütçesine ayrıca 4,8 milyon lira ilave edilmişti. Bu para ile altı teknik okul açılacak, bunlardan üçü umumi ziraat için, diğer üçü de bahçeler ve meyveler için olacaktı. Bu okullardaki köy çocuklarına teknik bilgiler öğretilecek ve böylece kendilerine memlekete daha faydalı hale

---

¹²⁰ a.g.e, s. 269

sokulacaklardı. Ziraat Vekaleti kendi vasıtalarıyla yarım milyon dönümden fazla ekim yapmıştı. Bundan başka bu sene fiyatların teşviki ile halkın ekiminde de %20-30'luk bir artış görülmüştü.

“...Ziraat sahasında bizi dört gözle bekleyen en önemli kanun, köylüyü toprak sahibi yapacak kanundur. Bu meclisin bu işi behemehal (mutlaka, herhalde) halledeceğine kani olduğumuz için bu işin hallinden birkaç sene sonrada Türk yurdunun her köşesinin ileri insanlar yuvası halini alacağına eminiz.”¹²¹

Bütün bu konuşmalarda bahsi geçen icraatları ve vaatleri yerine getirmek için çıkarılan kanunlar ve kararnameler ile yapılan uygulamalardan en önemlilerinden bu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde söz edilecektir.

6. 4. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE TARIM POLİTİKASINA YÖNELİK ÇIKARILAN ÖNEMLİ KANUNLAR, KARARNAMELER VE ALINAN SONUÇLAR.

Çalışmamızın bu bölümünde incelediğimiz dönemde TBMM tarafından çıkarılan ve tarım politikası konusunda en belirleyici unsurlar olan bazı kanunlar üzerinde durulacaktır. Bu kanunlarla ilgili basında çıkan eleştiriler ve kanunlar yürürlüğe girdikten sonra ortaya çıkan olumlu ve olumsuz etkiler incelenecektir. Böylece bu çalışmanın önemli bir kısmı bu kanunların incelendiği başlıklar altında şekillenecektir. Göreceğimiz gibi bu kanunlardan bazıları çok önemli sonuçlar doğurmuş, bazıları devletin izlediği politikalarda dönüm noktası niteliğinde olmuştur. Önem derecelerine göre Mecliste ve kamuoyunda, tartışmalar ve çalkantılara yol açmıştır.

6. 4. 1. Köy Enstitüleri Kanunu.

---

¹²¹ a.g.e, s. 271–274.

Köy Enstitüleri hiç şüphesiz dönemin en önemli atılımlarından biriydi. Bu girişim esas itibarıyla daha eski tarihlere uzanıyordu. Ancak atılıma temel oluşturacak Köy Enstitüleri Kanunu tasarısı 19 Mart 1940 tarihinde TBMM'ne sunuldu.¹²²Tasarının gerekçesinde 1935 yılında yapılan nüfus sayımına göre Türkiye'de erkeklerin ancak %23,3'ünün ve kadınların da %8,2'sinin okuma yazma bildiği belirtiliyordu. Bu oran nüfusu 10 000'den aşağı olan yerlerde toplam %10,7 ve yukarı olan yerlerde toplam %40,3 idi. Kentlerde ve kasabalarda ilköğretim çağındaki çocukların %80'i okula giderken bu oran köylerde %26'ya düşüyordu. Üstelik köy okullarının büyük çoğunluğu olağan beş yıllık değil üç yıl süreli eğitim veriyordu. Oysa nüfusun %81'i kırsal alanda yaşıyordu. Mevcut 40 000 köyden 31 000'inde okul bulunmuyordu.

Bu rakamlara bakıldığında ortaya çıkan ihtiyaç göz önüne alındığında, bu kadar öğretmenin çabuk, kolay ve iyi yetiştirilmesi için yeni ve pratik usullere ihtiyaç vardı. Eğer böyle yapılmaz, ilk tahsil ile ilgili bu günkü kanuni mevzuatın dışına çıkılmadan, ilk tahsil çağındaki bütün çocuklar okutturulmak istenirse bu hedefe bir asırdan evvel ulaşmanın mümkün olamayacağı ve mali açıdan bütçeleri aşan miktarlara ihtiyaç duyulacağı görüşlerine de yer verilmişti.¹²³

17 Nisan 1940 tarihinde kabul edilen 3803 numaralı Köy Enstitüleri Kanunu 22 Nisan'da yürürlüğe girdi.¹²⁴ Kanunun bazı önemli maddeleri şunlardı. Birinci maddeye göre Köy öğretmeni ve köye yarayan diğer meslek erbabını yetiştirmek üzere ziraat işlerine elverişli arazisi bulunan yerlerde Maarif Vekilliğince Köy Enstitüleri açılır. Üçüncü maddede belirtildiği gibi enstitülere tam dereceli köy ilkokullarını bitirmiş sıhhatli ve müsait köylü çocuklar seçilerek alınacaktır. Eğitim süresi en az beş yıl olacaktır. Öğretmen olamayacağına kanaat getirilen talebenin ayrılacağı mesleklerin eğitim süreleri Maarif Vekilliğince tespit edilecektir.

Enstitülere kabul edilenler sağlık sebebinden başka sebeplerle müesseseden ayrıldıkları veya çıkarıldıkları takdirde, okudukları süre boyunca yapılan masraf kendilerinden ya da kefillerinden alınacaktır (madde 4). Bu müesseselerde tahsilini

¹²² Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi 1938-1945*, İstanbul 1996. s. 115.

¹²³ Koçak, a.g.e, s. 116.

¹²⁴ Köy Enstitüleriyle İlgili Yasalar I, Ankara 2000. s. 26.

tamamlayarak öğretmen tayin edilenler, Maarif Vekilliğinin göstereceği yerlerde 20 sene çalışmaya mecburdurlar. Mecburi hizmetlerini tamamlamadan meslekten ayrılanlar devlet memuriyetlerine ve müesseselerine tayin edilemezler. Bu gibilerin kendilerinden ya da kefillerinden öğrenim gördükleri sürede kendilerine yapılan masrafın iki misli alınır (madde 5). Köy Enstitülerinden mezun öğretmenler, tayin edildikleri köyün her türlü eğitim ve öğretim işini görürler. Ziraat işlerinin fenni bir şekilde yapılması için bizzat meydana getirecekleri örnek tarla, bağ, bahçe ve atölye gibi tesislerle köylülere rehberlik eder ve köylülerin bunlardan istifade etmelerini temin ederler (madde 6).¹²⁵

Kanun çıktıktan sonra basında şu ifadeler yer almıştır. “... Bu kanun Cumhuriyet Hükümetinin yüksek eserlerinden biridir. Maarif hayatı içinde yetişmiş ve maarif mekanizmasını muhtelif şubelerinde çalışmış, sayın arkadaşımız Hasan Ali Yücel uzun tecrübe ve mesaisinin mahsulü olan bu eseriyle daima iftihar edebilir.”¹²⁶ “... Milletimizin üçte ikisini köylerimizi nazari ve ameli bilgi ile teçhiz ederek onu tuttuğunu koparır ve el attığı her işi başarır bir dereceye yükseltmek teşebbüsünün kanuniyet kazanması elbette bu memleketin yarınlarını aydınlatan pek parlak bir zafer sayılmalıdır.”¹²⁷ “... Köyün iktisadi, zirai, içtimai kalkınmasında, köylünün şehirle, iç pazarla ve hatta yarın dış pazarla münasebetlerini idare edecek unsurların, hayatın içinde yetişerek, pratik ile nazariyeyi birleştirerek temin edecekleri faydaları, bu günkü Avrupa cemiyetlerinde bu müesseselerin temin ettiği faydalara bakarak tahmin edebiliriz.”¹²⁸ Kanunun Türk köyüne refah vaat ettiği, köylünün bilgi seviyesini arttıracığı üzerine umumi bir ümit ve kanaat vardı.¹²⁹ Bütün bu yazılardan anlaşıldığı gibi enstitüler için genel olarak olumlu bir bakış hakimdi.

Müdürler Enstitüleri kurmaya giderken ellerine alışıldığı gibi birer müfredat programı tutuşturulmadı. Ama köyleri canlandırmanın programı sayılacak 3803 sayılı yasa yanlarındaydı. Orada her şey vardı. Bu yasanın özünü kavramadan, kısa ve uzun vadede yapılacak işleri anlamadan Enstitü müdürü olunamazdı. Cahillikle savaşa çıkılıyordu, uzun süreli bir seferberlik haliydi bu. Yasayı çantalarına koyup

¹²⁵ a.g.e, s. 27.

¹²⁶ Necip Ali Küçüküka, “Köy Enstitüleri Kanunu Münasebetiyle”, *Ulus*, 19. 4. 1940.

¹²⁷ Yunus Nadi, “Bir Zafer”, *Cumhuriyet*, 19. 4. 1940.

¹²⁸ Sabiha Zekeriya Sertel, “Köy Enstitüleri Kanunu”, *Tan*, 20. 4. 1940.

¹²⁹ *Ülkü* (Mayıs 1940), s. 50.

Anadolu'nun dört bir yanına dağılan eğitimciler, yapacakları işin 15 yıllık planını ve çerçeve programını çok iyi biliyorlardı. Yapılan plana göre 1955'te tüm köyler okula, öğretmene, sağlıkçı ebeye ve tarımcıya kavuşmuş olacaktı. Köylerde ekonomik, kültürel, siyasal iyileşme ve bilinç başlayacaktı. Her Enstitü kendi bölgesinde bunu başarmanın merkezi olacaktı.¹³⁰

Köy öğretmenlerinin atandıkları okulların binaları ve öğretmenevleri, Maarif Vekaleti tarafından verilen plan uyarınca ve Köy Kanununa göre Bölge İlköğretim Müfettişi ve Gezici Başöğretmenin gözetiminde Köy İhtiyar Heyetleri tarafından yaptırılacaktı. Öğretmen tayin edilecek köylere durum üç yıl önceden bildirilecek ve köy bütçesinden gerekli mali önlem alınarak öğretmenin işe başlayacağı yıl bu binaların bitirilmesi sağlanacaktı.¹³¹

Kanun görüşülürken söz alan milletvekillerinin tamamına yakını tasarımı övmüşlerdir. Üç milletvekili övmenin dışında bazı önerilerde bulunmuşlardır.¹³² Konya milletvekili Osman Şevki Uludağ kentlerde yetişen öğretmenleri daha sonra köye yollamanın ve orada tutmanın mümkün olamayacağını söyler. Köy çocuklarının da kendi muhitlerinde yetişerek buralarda öğretmenlik yapmalarının da bazı sakıncaları olabileceğini belirtir. Kazım Karabekir ise Köy Enstitülerine yasanın üçüncü maddesi uyarınca sadece köy ilkokullarının bitiren çocukların alınmasının, şehir ve kasaba çocuklarıyla köylerin bağlantısını keseceğine dikkat çekmiştir. Ayrıca köylere kültür sahasında az görgülü yarı münevver kişilerin gönderilmesinin sakıncalı olduğunu belirtmiştir. Bingöl milletvekili Feridun Fikri Düşünsel öğretmenleri köye bağlamak için tasarıya daha etkili hükümler koyulmasını ve imece ile yapılacak işleri devletin kendi üstüne almasının daha uygun olacağını belirtmiştir.¹³³

Hasan Ali Yücel bunlara cevap ve yasanın aydınlatılmasına yönelik yaptığı konuşmasında daha önce ilk öğretmen yetiştirilirken düşülen hatayı tekrarlamamak için köyde yetişmiş ve köy ilkokullarının her iki devresini de bitirmiş çocukları almayı

---

¹³⁰ Pakize Türkoğlu, *Tonguç ve Enstitüleri*, İstanbul 1997, s. 195.

¹³¹ Koçak, a.g.e, s. 117.

¹³² Hasan Ali Yücel Köy Enstitüleriyle ilgili Yazıları ve Konuşmaları, Yayınları, Ankara 1997, s. 91.

¹³³ TBMM Zabıt Cerideleri, C. 10 (17. 4. 1940), s. 98.

uygun bulduklarını ve üç sınıflı köy ilkokullarının beş yıla çıkartılması işinin gelecek yıl tamamlanacağını söylemiştir. Sosyal bir sınıf doğurma meselesinin mevzubahis olmadığını, parti programında yazdığı üzere rejimin sınıf ve imtiyaz kabul etmediğini belirtmiştir. “... Bizim amacımız köyün içerisinde bilgili, sıhhatli, memleketine bağlı ve müstakil vatandaş yetiştirmektir. Köylüyü bilgi ve melekelerle teçhiz edip onları şehre akın eder vaziyete getirmek değildir. Onları müstahsil, kendi tarlasında ve muhitinde kuvvetli yapmak ve üretim kabiliyetini arttırıp memleketin sosyal seviyesi kadar ekonomik seviyesini de yükseltmektir.” Yücel, tabiat ve ekonomik bakımdan köyün farklı bir yer olduğunu ve öğrencilerin bu ortama hazırlandığına da dikkat çekmiştir. Şimdiye kadar şehirlerdeki öğretmen okullarına ararlarda köy çocuklarının da alındığını fakat bunların kaloriferli okullarda konforlu ortamda yetişen öğrencilerin bu ortama alıştıklarından köylere gönderilemediğini hatırlatmıştır. Enstitülere köy ilkokullarından öğrenci alınmasını sebebinin bundan olduğunu savunmuştur.¹³⁴

Konuşmasında ayrıca,”...Bu kanunla yapılan şey kopya değildir. Bize aittir, Başkaları bizden alsın.” Diyerek, tasarımı hazırlayanların Dünya ülkelerindeki benzer uygulamalardan haberdar ve işini bilen kişiler olduğunu da belirtmiştir. Tasarımın başarıya ulaşacağından şüphesi olanlara da kendisinden önce Bakanlık yapan Saffet Arıkan zamanında açılarak başarıyla eğitim vermeye devam eden Köy Öğretmen okullarını örnek göstermiştir.¹³⁵

“... Köy öğretmenleri yetiştirme işine beş sene önce başlanmış, gerekli tedbirler Büyük Millet Meclisince alınmış ve bu iş yılda 1500 ile 2000 öğretmen yetiştirilecek şekilde teşkilatlandırılmıştır. Köylerde vazife yapan öğretmenlerin çalışmalarından olumlu sonuçlar alındığından bu işe devam edilmesi zaruri bulunmuştur. Eğitimciler ilkokulun birinci devresine ait programı tatbik edebilmekte ve köylerde okul binalarını yaptırma, örnek bahçeler tesis etme, ziraat işlerini fenni bir şekilde başarma ve köy sağlık işlerinde öğrencilere ve köylülere yardımcı olmak bakımından da çok kıymetli roller üstlenmektedirler.”¹³⁶ Milli Eğitim Bakanlığınca hazırlanıp 1941 ve 1942 yıllarında iki cilt olarak yayımlanan Köy Enstitüleri adlı kitapta 3238 sayılı Köy

¹³⁴ Hasan Ali Yücel, a.g.e, s. 88.

¹³⁵ a.g.e, s.106.

¹³⁶ Köy Enstitüleri I-II, Ankara 2003, s. 7.

Eğitmenleri Yasasıyla açılan Köy Öğretmen Okulları'ndan bu ifadelerle bahsedilmişti. Bu kanun 24 Haziran 1937 yılında yürürlüğe girmişti.¹³⁷

Köy Enstitülerinin çok kısa ömrü sonunda ülkeye çok büyük katkısı oldu. Bu katkı özetle şu şekilde olmuştur. 1937 yılında deneme niteliğinde açılan Köy Öğretmen Okulları 1940 yılında yasanın çıkmasıyla Köy Enstitüleri adını aldı ve aynı yıl açılanlarla birlikte sayıları 14 oldu. 1944 yılında Diyarbakır'ın Ergeni ilçesinde ile Aydın'ın Ortaklar ve 1948'de Van'ın Erciş ilçesinde açılanlarla birlikte sayıları toplam 21 oldu.¹³⁸ Enstitüler 1942 yılında mezun vermeye başladılar ama çok sayıda mezun verme 1944 yılında başladı. Bunlardan 1952 yılına kadar 17341 öğretmen ve kapatıldıkları yıl olan 1947 yılına kadar 8675 eğitimci mezun oldu.¹³⁹ Ayrıca 1941-1942 yıllarında sayıları 3899 olan beş yıllık öğretmenli Köy İlkokulu sayısı 12 735'e yükseldi. İlk mezunların verildiği 1942 yılında Hasanoğlan Köy Enstitüsü bünyesinde Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü açıldı. Burası enstitülerden mezun olan köy çocuklarının gidebileceği tek yüksek öğretim kurumuydu.¹⁴⁰ Savaşın devam ettiği 1943 yılında o güne kadar açılmış olan 18 Köy Enstitüsünde 15 949 erkek ve 1 710 kız olmak üzere toplam 17 659 öğrenci öğrenim görüyordu.¹⁴¹

Savaşın sonunda hızı kesilen atılım sonucunda 1940'lı yılların sonunda 25 000 civarında enstitü mezunu öğretmen yetiştirilir. Girişim savaştan sonra duracak ve bir durgunluk devresinden sonra sessizce ortadan kalkacaktır. Köy Enstitüleri esasen tek parti döneminde oluşturulmuş ve dönemin süreceği düşüncesiyle uygulanmış bir deneydi. Amaç tek parti döneminde kırsal kesimde yeni atılımlar için bir destek ve öncü kadro yetiştirebilmektir. Ancak okulların ve diğer yapıların inşası yöre halkınca karşılanıyordu ve bunun angarya olarak görülmemesi mümkün değildi. Dolayısıyla atılımın hedefi olan köylüler, atılımın esas yükünü çekmeleri nedeniyle, onu hiçbir şekilde desteklemiyorlardı. Diğer taraftan kentlerdeki okulların yapımı Devlet bütçesinden karşılanıyordu. Köylüler ödedikleri vergilerle kentlerdeki okulların

---

¹³⁷ Ziraat Kanunları, Ziraat Vekaleti Neşriyatı, Ankara 1940, s. 311.

¹³⁸ Koçak, a.g.e, s. 122.

¹³⁹ Hasan Ali Yücel, a.g.e, s.31.

¹⁴⁰ Mustafa Aydoğan, *Köy Enstitüleri Amaçlar İlkeler Uygulamalar*, Ankara 1997, s. 34.

¹⁴¹ Ahmet Emin Yalman, *Yarımın Türkiyesine Seyahat*, KEÇEV Yayınları, Ankara 1998, s. 138.

yapımına katkıda bulunurken köylerindeki okulun yapımına da hem mali hem de bedeni olarak katkıda bulunmak zorunda kalıyorlardı.¹⁴²

Köy Enstitüleri ile ilgili olarak henüz kuruluş aşamasında isabetli eleştiriler sunan bir başka yazıya bakalım. “... İtiraf etmek lazımdır ki Türkiye’de köylü nesillerini hayat için yetiştirilmesi hayli geciken bir teşebbüstür. Türk köylüsü böyle bir hareketi inkılabın başından beri bekliyor. Şayet Köy Enstitüleri bundan 15 yıl önce başlamış olsaydı, bugün köylü nesillerinin yetiştirilmesi işi birkaç merhale ilerlemiş ve ilk neticeleri çoktan alınmış olurdu. Bu teşebbüs gaye bakımından iddialı görünüyor. Zira tek gayeli bir teşebbüs değildir. Köy Enstitüleri bir taraftan köy mektepleri için köy muallimi diğer taraftan da köyde bulunabilecek meslek adamlarını yetiştirmek maksadıyla kuruluyor. Köylü çiftçi, hayvancı, bahçıvan, bağcı, marangoz ve demirci, bir tek müessesenin az çok tabiatları farklı olan bu iş sahalarına mensup adamları yetiştirmesi pek o kadar kolay olmasa gerekir. Zira muhtelif gayelerin aynı şiddet ve kuvvetle bir müessesede realize edilmesi başlı başına bir meseledir. Zaman içinde ister istemez bu müteaddit gayelerden biri veya öteki bütün müessesede hakim bir mevki kazanacaktır. O zaman diğer hedeflerden fedakarlık edilecektir. Neticede müteaddit meslek adamları birden yetiştirilmek istenirken, birçok iptidai amatörler elde edilmiş olacaktır. Köy Enstitülerinde birçok meslek adamı yetiştirecek yerde yalnız köye aşına, köye yar olabilecek köy muallimleri yetiştirmesi daha hayırlı olur.”¹⁴³

Savaş sonrası Enstitülere yönelik eleştiriler basında da yer almaya başlamıştı. “... Enstitülerin ıslahı, takviyesi hatta tedavisi lüzumu artık gizlenemeyecek bir hakikat olmuştur. Bu hakikati görerek çalışanların, eski hataları göz önünde bulundurarak, dikkatli ve sistemli bir yolda yürüdükleri görülüyor. Enstitülerin millet ve memleket için hayırlı bir yola girebileceklerine ümit bağlayanlar çoğalıyor. Bu Enstitülerin lehine bir yöneliştir.”¹⁴⁴ “... Kul kusursuz olur mu? Elbette olmaz. Sayın Tonguç’un da Enstitülerin işleyişinde bazı kusurları olmuştur. Bunların başında Türk köylüsünün kalkınması ve Türk maarifinin sistemleşmesi gibi muazzam ve karışık bir davayı ele alırken, bu davayı tahakkuk ettirecekleri seçmekte isabet edememesi gelir. Bizim

---

¹⁴² Koçak, a.g.e, s. 125.

¹⁴³ Şevket Raşit Hatipoğlu, “Köy Enstitüleri.”, *Dönüm*, 8 (Haziran 1940), s. 333–335.

¹⁴⁴ Basında Köy Enstitüleri (1944–1949), KEÇEV Vakfı Yayını, Ankara 2001, s. 365.

meslek adamları içinde çok kudretlileri vardır, onları köşede bırakmıştır, bir kısmını da küstürmüştür.”¹⁴⁵

Bir başka makalede davayı hakkıyla kavrayamayanlar için meselenin iki cephesi olduğundan bahsedilmiştir. Bunlardan biri Enstitüler diğeri Enstitülülerin çalıştığı Köy Okulları cephesidir. Tabii olarak işi bir bütün olarak kavrayamayanlar bu iki cepheyi ayrı şeyler gibi görmekte ve ona göre hüküm vermektedirler. Bunlara göre Enstitüler devletin diğerkuruluşları gibi kendilerinden uzak ayrı bir kurumdur. Enstitüler üzerine şöyle böyle kulaktan dolma fikirleri vardır. Bunun iyi bir şey olduğunu, çocukların gidip okuduktan sonra öğretmen olarak döndüğünü duymuşlardır. Enstitü mezunlarının çalıştığı Köy İlkokullarına gelince bu fikir zamana ve zemine göre biraz değişmektedir. Okulun yapılacağı, öğretmenin ilk geldiği zaman fikir olumsuzdur, işin faydaları göze görünmemektedir. Okul işlerinde çalışılıp para verilecek, tarla işleri halledilip öğretmene ev yapılacaktır. Bütün bunlar göz korkutmaktadır. Hele birde tarlada çalıştırdığı oğlunu, anası işe gidince evde yemeğe bakan küçük kardeşini gözetken kızını bütün gün mektebe gönderip işleri yüz üstü bırakmak fikri doğal bir çekince ve muhalefet hissi vermektedir. Fakat zamanla el ele verilip okul bitirildikten sonra öğretmen gelip kendilerine köy işlerinde yardımcı olmuştur. Öğrenciler askerden gelen mektupları okumaya ve cevap yazmaya başlayınca ve onların tarladaki yokluklarına alışılınca, yanlış ve kısa süren ilk fikirler silinmiştir.¹⁴⁶

Son olarak 4 Şubat 1954 yılında 6234 sayılı “Köy Enstitüleri ve İlk Öğretmen Okullarının Birleştirilmesi Hakkında Kanun” yürürlüğe girdi ve bu iki kurum birleştirildi. Bu kanuna göre her yıl okullara alınacak öğrencilerin %75’i Köy İlkokullarından alınması şartı getirilmişti.¹⁴⁸

6. 4. 2. Milli Korunma Kanunu.

---

¹⁴⁵ a.g.e, s. 371.

¹⁴⁶ Muhtar Körukçü, “Köylerimiz ve Enstitü Davası”, *Varlık Dergisi* (Haziran 1947)

¹⁴⁸ Köy Enstitüleriyle İlgili Yasalar II, Ankara 2000. s. 302.

1940–1945 döneminin en önemli kanunu şüphesiz Milli Korunma Kanunudur. Bu kanuna dayanılarak çıkarılan kararnameler savaş dönemi iktisat politikasının ana unsurlarını oluşturmuştur. Bu kanun Bakanlar Kuruluna ekonominin bütününe düzenleme imkanı sağlayan, çok geniş yetki ve görevler veren ve bu yetkilerin esas olarak kararnamelerle icrasını öngören bir kanundur.¹⁴⁹

Kanunun Bakanlar Kuruluna tanıdığı müdahale imkanları çok geniştir. Öyle ki kanun tasarısının Anayasaya uygun olup olmadığı hususunun Muvakkat Encümenince incelenmesine gerek duyulmuş ve onay alınmıştır. Kanunun gerekçesinde savaşın iktisadi zorlamaları belirtilmekte ve olayların her seferinde ayrı kanunla tedbir alınmasına imkan vermeyecek kadar hızlı gelişmesi ihtimali bulunduğu için kanuna gerek duyulduğunu hükümet meclise bildirmiştir.¹⁵⁰

Milli Korunma Kanunu 18 Ocak 1940 tarihinde kabul edildikten sonra 26 Ocak'ta yürürlüğe girmiştir.¹⁵¹ Kanunun birinci maddesinde fevkalade hallerde devletin bünyesini iktisat ve milli müdafaa bakımından takviye maksadıyla Bakanlar Kurulu'na bu kanunda gösterilen şekil ve şartlar dahilinde görev ve yetkiler verilmiştir. Fevkalade durumlar şunlardır. 1- Umumi veya kısmi seferberlik. 2- Devletin bir savaşa girmesi ihtimali. 3- Türkiye Cumhuriyetini de ilgilendiren yabancı devletlerarasındaki savaş hali. İkinci madde de bu hallerin ortaya çıkması durumunda Bakanlar Kurulu'nun kanunun tatbikatına geçerek durumu ilan ve TBMM'ne arz edeceği belirtilmiştir.¹⁵²

Kanun metninde üçüncü fasıl başlığı altında sıralanan iktisadi şartları oluşturan maddeler özetle, devlete sanayi, maden işletmelerine her türlü müdahale hakkını tanımaktadır. Tarım kesimini ilgilendiren önemli maddeler şunlardır. Madde:26- Hükümet halk ve milli müdafaa ihtiyacını karşılamak ve ihracatı tanzim etmek veya müstahsili korumak maksadıyla memleket mahsullerini mubayaa (Pazarlıkla bir şeyin değerini verip almak) edebileceği gibi memleket ihtiyacını temin ve ithalatı tanzim

---

¹⁴⁹ Korkut Boratav, *100 Soruda Türkiye'de Devletçilik*, İstanbul 1974, s. 326.

¹⁵⁰ a.g.e, s. 327.

¹⁵¹ Ziraat Kanunları, Ziraat Vekaleti Neşriyatı, Ankara 1940, s. 449.

¹⁵² a.g.e, s. 450.

etmek maksadıyla dahi hariçten mal mubayaa edebilir. Memleket mahsullerinden birinin ihracı hükümetçe tahdit veya menedilmesinden dolayı dahili satış fiyatı düşerse, müstahsili bu yüzden maruz kalacağı zarardan korumak için hükümet bu mahsulleri ya değer pahasıyla satın alır veyahut bunların emanet bırakılması karşılığında müstahsile ödünç para verir. Kanun hükümlerine uymayanlara cezai yaptırımlar uygulanacağı belirtilmiştir. Bunlar arasında ağır para ve hapis cezaları da mevcuttur.¹⁵³

Kanun Mecliste görüşülürken yaptığı konuşmayla Başvekil Refik Saydam bu kanunun gerekliliğini şöyle savunmuştur. "... Kanunun gayesi yalnız Türk vatandaşlarının sıkıntı çekmemesine ve Türk müdafa kuvvetlerinin fevkalade hallerde ve seferberlikte en iyi şekilde tanzimine ve idaresine yöneliktir. Takip edilecek zihniyetin, mümkün olduğu kadar vatandaşın günlük hayatını mümkün olduğu kadar örselemeyecek şekilde olmasına dikkat etmek bizim için bir vazifedir."¹⁵⁴

6 Temmuz 1940 tarihinde Başvekil Refik Saydam tarafından Türk çiftçisinin daha fazla ekime davet edilmesi için Vekaletlere, Umumi Müfettişlere ve Valilere gönderttiği yazıda öncelikle 1939 Eylül ayında yaptığı beyanatta Dünya genel durumunun karışması ve Avrupa harbinin belirmeye başlaması üzerine Türk çiftçisini daha fazla ekime davet ettiğini ve bütün idare amirlerinden de bu konuda azami alaka ve gayret beklediğini belirtmiş olduğunu ifade etmiştir. Başbakan daha sonra memnuniyetle ifade etmiştir ki 1940 senesinde üreticilerin, idare amirlerini ve ziraat teşkilatının ortak çabalarıyla her yıldan daha fazla ekim yapılmış ve hemen her tarafta birçok yıllardan daha fazla ürün alınmıştır. Dünya genelinde ise tarım için şartlar elverişli gitmemiş, memleket ekonomisi ve müdafaası ve üreticinin menfaati açısından toprak mahsullerini kıymeti artmıştır. Onun için alınan ürünün hiçbir ziyana uğramadan zamanında kaldırılmasını önemine dikkat çekilmiştir.¹⁵⁵

Aynı yazıda umumi Dünya durumu karşısında hükümeti memleket müdafaası için çok sayıda insanı silahaltına almak ve bir çok hayvan ve nakil vasıtasını satın almak

---

¹⁵³ a.g.e, s. 453.

¹⁵⁴ *Son Posta*, 19 İkincikanun 1940.

¹⁵⁵ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (Bundan sonra BCA olarak kısaltılacak), Tarih 6.7.1940, Dosya 21632, Fon Kodu 030,10, Yer No 184.268.2.

zorunda bıraktığından, elde kalan sınırlı imkanlarla bu işin başarılabilmesi için işbirliği, planlama ve imkanları verimli kullanmanın gereğine dikkat çekilmiştir. Köylüye işlerini kendi aralarında kendilerine yaptırmak için yol göstermek, kolaylıklar sağlamak ve yardımlar yapmak dışında dışarıdan müdahalelerin aksi tesir yaratabileceği inancında olduğu bildirilmiştir. Milli Korunma Kanununun zorla çalıştırma ile ilgili 37. maddesinin uygulanması gerekirse derhal başvekile müracaat edilmesi istenmiştir. Ayrıca her şeyin merkezi hükümetten beklenmemesi, işin içinde ve başında olan idare amirlerinin en isabetli tedbiri alabilecek konumda oldukları bildirilmiştir.

Bu konu üzerinde önemle durulmasının nedeninin daha işin başında bazı vilayetlerden hasat ve harman için yardım istenmesinden ve bütün tedbirin merkezden beklendiğinin anlaşıldığıdır denilmiştir. Büyük döviz fedakarlığıyla yurt dışından ithal edilen harman makinelerinin verimli kullanılması için gereken tedbirlerin alınması ve hasat ve harman işlerinin muntazaman yerinde takip edilerek haftalık raporlarla başvekelete bildirilmesi istenmiştir. Kanunun zorlayıcı hükümleriyle ilgili Halkevlerinin yayınladığı *Ülkü* dergisindeki bir yazıda kullanılan ifade şöyleydi, "...Bugün içinde bulunulan Dünya vaziyetinin zorunlu kıldığı Milli Korunma Kanununu hükümetin baştan aşağı uygulamak zorunda kalması temenni edilmez."¹⁵⁶

Milli Korunma Kanununun yukarıda açıklanan 26. maddesine dayanılarak yapılan alımlara bir örnek olarak 14 Şubat 1941 tarihinde kabul edilen 2/1573 karar sayılı kararname gösterilebilir. Kararname ile Ankara, Eskişehir, Afyonkarahisar, Konya, Eskişehir ve Yozgat vilayetlerinde, Toprak Mahsulleri Ofisi teşkilatının bulunduğu yerlerin 50 kilometrelik muhitleri dahilinde müstahsil elinde mevcut buğday ve çavdardan, kendi ihtiyaçlarından fazla olan kısmının Milli Korunma Kanunu'nun muaddel 26. maddesine tevfikan (uygun olarak) mubayaası Koordinasyon Heyetinin teklifi üzerine kararlaştırılmıştır.¹⁵⁷

Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından satın alınacak buğdayın fiyatının tespit edilmesi ile ilgili benzer bir kararname metninde şöyle denilmektedir. "Bir taraftan dahili piyasayı tanzim ve ordu birliklerinin ihtiyacını temin maksadıyla yapılan

¹⁵⁶ *Ülkü* (Nisan 1940), s. 111.

¹⁵⁷ BCA, Tarih 19.2.1941, Sayı 2/15173, Dosya 216-126, Fon Kodu 30.18.1.2, Yer No 94.10.8.

satışların uzayıp gitmesi ve diğer taraftan havalanın müsaadesizliği dolayısıyla mubayaanın azalmış bulunması hesabıyla Toprak Mahsulleri Ofisinin, 3491 numaralı kanun mucibince bulundurmak mecburiyetinde olduğu stok miktarlarının belirlenen miktara ulaşması hususunda müşkülata maruz kalmakta olduğu anlaşıldığından stok miktarını çoğaltmak amacıyla Diyarbakır, Suruç, Urfa ve Mardin’de buğday mubayaa fiyatlarının ekstra nevinin 4,50, normal nevinin 4 ve mahlut nevinin de 3,80 kuruş olarak tespiti ve Mardin, Urfa ve Suruç’ta yapılacak mubayaalarda eskisi gibi nakil masrafının tenzili İcra vekilleri heyetince kabul olunmuştur.”¹⁵⁸

Aynı yıl içinde yayınlanan 2/13791 karar sayılı kararnameyle Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından alınmakta olan buğdayın fiyatlarının o günkü fevkalade vaziyete intibak ettirilmesini temini için hazırlanan kararın 27 Haziran 1940 tarihinde uygulamaya konmasının İcra Vekilleri Heyetince kabul edildiği bildirilmiştir.¹⁵⁹

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 1 Kasım 1940 Meclis’teki açılış konuşmasında yılın iyi geçtiğini belirterek geleceğe umutla bakmaktadır. “ ... Zirai üretimimiz memnun edici bir durumdadır. Her şeyden önce Türk köylüsünün hükümetin tedbirlerine uyarak fazla üretim konusunda gösterdiği gayreti belirteceğim. 1940 üretimi geçen yıllardan aşağı düşmemiştir. Toprak mahsullerimizde miktar ve kalite bakımından ilerleme ve düzelme belirgidir. Nüfusumuzun çoğalması ve hayat seviyemizin yükselmesiyle ilgili olan tüketim ihtiyacını emniyetle kapatmaktadır. Yurdumuzun tabiat ve tarım şartlarının, usullerimizi ve çalışmalarımızı ilerlettikçe daha verimli olacağına kanaatimiz vardır. Bu sene getirilen yeni tarım makineleri yurdun çeşitli yerlerinde işletilmiştir. Türk köylüsü bu makinelerin faydasını derhal kavramış, iyi, fazla ve ucuz üretim yapacağına inanmıştır. Bu gibi rasyonel tarım tekniklerini bir an evvel yerleştirmek ve yaymak gerektiğine inanıyorum.”¹⁶⁰

Toprak Mahsulleri Ofisi aslında iyi bir mahsul yılı olan 1940 yılında ürünün yeterli bir bölümünü satın alamadı. Bunun önemli bir nedeni hem üreticilerin hem de tüccarın olumsuz beklentilerle stoklamaya girişmeleriydi. Yılın sonuna doğru ofisin hububat stokları tükenmeye ve iâşe sorunları ciddi boyutlar kazanmaya başladı. Bu

¹⁵⁸ BCA, Tarih 4.4.1940, Sayı 2/13174, Fon Kodu 30.18.1.2, Yer No 90.30.14.

¹⁵⁹ BCA, Tarih 27.6.1940, Sayı 2/13791, Fon Kodu 30.18.1.2, Yer no 91.61.11.

¹⁶⁰ İsmet İnönü’nün TBMM’deki Konuşmaları, C.II, (1939–1960), Ankara 1993, s. 23

durumda 1941 yılının Şubat ayından itibaren hükümet yeni bir uygulama başlattı. Buna göre geçimlik, tohumluk ve hayvan yemi için belirli bir pay ayrıldıktan sonra, bütün üreticilerin hububat ürünlerini daha önceden belirlenen fiyatlarla Toprak Mahsulleri Ofisine satmaları isteniyordu. 1941 yılının başlarında bu fiyatlar piyasa fiyatlarının biraz altındaydı. Fakat enflasyon ve piyasa fiyatlarını yükselmesiyle fark hızla açıldı. Örneğin 1942 yılında buğdayın piyasa fiyatı 50 kuruş iken devlet buğdaya kilosu 20 kuruştan el koymayı amaçlıyordu.¹⁶¹

Uygulama 1941 hasadı öncesinde hububat üretiminin en yaygın olduğu 17 ilde başlatıldı. Zaman içinde sınırları oldukça genişletildi ve 1942 buğday hasadı öncesinde 15 Mayıs 1942 tarihli kararnameyle tüm 63 ile yayıldı. Kararnamenin ana hatları şöyleydi. Milli korunma Kanunu 14. maddesine dayanarak, memleket dahilinde gerek 1941 mahsulünden olup henüz el konulmamış bulunan ve gerekse 1942 yılı zarfında üretilen, müstahsilin ekmeklik, yemeklik, tohumluk ve yemlik ihtiyaçları hariç her nevi buğday, çavdar, mahlut, mısır ve darı kaplıca, yulaf, arpa mahsulüne hükümetçe el konmuştur. Kararnamede el koyma hükmünden istisna edilen miktarlarda belirtilmiştir. Örneğin aylık her nüfusa 20 kilo ekmeklik ve yemeklik hububat hariç tutulmuştur.¹⁶²

Kanununun 37. maddesinden 42. maddeye kadar kısmında da tarımla ilgili önemli düzenlemeler yapılmıştır. Buna göre hükümet ziraatta çalışabilir her vatandaşı, kendi ziraat işi yüzüstü kalmamak şartıyla ikametgahından en çok 15 kilometre mesafede bulunan devlete ve şahıslara ait ziraat işletmelerinde münasip ücretle çalıştırılabilir. Kadınlar ancak kendi köy ve kasaba sınırlarında çalıştırılır.

Hükümet lüzum gördüğü mıntikalarda ekilecek ürünlerin çeşidini belirleyebilir. Üzerinde tarım yapılmayan 500 dekardan fazla araziye hükümet bir bedel mukabilinde işletebilir. Hükümet tarıma elverişli 8 hektar ve daha ziyade arazi sahibi olan her şahsı bu arazinin yarısına kadar hububat ekmeye veya ektirmeye mecbur tutabilir. Ekilen her 4 hektar arazi için bir çift öküz milli mükellefiyetinden istisna edilir. Hükümet her türlü ziraat aletlerini, makinelerini ve vasıtalarını, zirai ilaç ve tohumları lüzumuna göre parasız, ödünç veya kira mukabili ihtiyacı bulunanlara tevzi edebilir ve çiftçiyi

¹⁶¹ Şevket Pamuk, Zafer Toprak, *Türkiye'de Tarımsal Yapılar*, Ankara 1988, s.102.

¹⁶² Resmi Gazete, Tarih 15 Mayıs 1942, Sayı 5107.

kuvvetlendirmek için lüzumu halinde ödünç para verebilir. Bu maddelerden sonra kanun hükümlerine uymayanlara verilecek cezalara yer verilmiştir.¹⁶³

Bu kanunun en önemli etkilerinden birisi zirai kombinalar üzerinde olmuştur. Zirai Kombinalar idaresi 1937 yılında kurulmuştu. Amacı oluşturacağı bir zirai makine ve araç parkı ve zirai mücadele ilaçları ile köylülerin ekim, nadas ve harmanına yardım ederek, tarlalarında artımsal mücadele yaparak çiftçileri modern tarıma alıştırmaktı. Diğer bir amaç buğdayın maliyet fiyatını bu yollarla düşürmektir. Bu girişim İkinci Dünya Savaşı koşullarında Şevket Raşit Hatipoğlu'nun Ziraat Vekilliğine getirilmesi sırasında nitelik değiştirmiştir. Milli Korunma Kanunu'nun çıkarılmasından sonra 447 sayılı koordinasyon kararıyla Tarım Bakanlığına boş devlet arazileri üzerinde devlet hesabına tarım yapma yetkisi verilmiştir. Bu kararın birinci maddesinde şöyle denilmektedir “Zirai üretimi arttırmak ve memleketin iâşe durumunu sağlamak maksadıyla Ziraat Vekaletine, Devlet Çiftlikleri kurmak ve devlet nam ve hesabına zirai üretim yapmak vazifesi verilmiştir. Vekâlet bu ekim ve dikim işlerini yapmak üzere Zirai Kombinalar dairesinin elinde mevcut teknik üretim vasıtalarını bu maksada tahsis eder.”¹⁶⁴ Zirai Kombinalar Kurumu elindeki 300 traktörlük makine parkı ile milli Korunma Kanunu kredisinden sağlanan 10.000.000 TL bu amaçla kullanılarak, genellikle kurak olduğu için boş bırakılan alanlarda 1 674 150 dönüm arazi üzerinde 13 işletme kurulmuştur. Bu işletmeler Ankara'da Polatlı ve Bala, Konya'da Altınova, Başkuyu, Gözölü ve Özden, Kırşehir'de Malya ve Çiçekdağı, Sivas'ta; Ulaş, Amasya'da Gökhöyük, Samsun'da Gelemen, Niğde'de Koçyaş ve Urfa'da Ceylanpınarı çiftlikleridir. Bu işletmeler 1942–1945 yılları arasında kurulmuştur.¹⁶⁵

1942 yılında 2 539 700 kilo ile başlayan üretim 1944 yılında 73 383 644 kiloya ulaşmıştı. Savaş bittikten sonra 1946 yılında üretim 146 123 519 kilo seviyesine çıktı.¹⁶⁶ 1944 yılında *Son Posta Gazetesi* verdiği haberde gelecek sene bir milyon dönüm arazi ekilmesinin planlandığını, yurtdışına sipariş edilen makinelerin zamanında gelmesi halinde 1,5 milyon dönüm arazinin dikilmesinin hedeflendiğini yazmıştı.¹⁶⁷ Bu çiftlikler

¹⁶³ Ziraat Kanunları, a.g.e, 458–459.

¹⁶⁴ Ragıp Ziya Mağden, *Zirai Kombinalar*, Ankara, 1949. s.121

¹⁶⁵ a.g.e, s. 112.

¹⁶⁶ a.g.e, s. 22.

¹⁶⁷ *Son Posta*, 25 Temmuz 1944.

savaş içi dönemde Türkiye'deki ekili ve dikili alanın %1,1'ini oluşturmuyorlardı. Bu çiftliklerde üretim başarılı oldu ve yılda 100–150 bin ton arasında hububat üretildi. Aynı yıllarda köylülerin Toprak Mahsulleri Ofisi'ne teslim ettikleri buğdayın 300 bin ton civarında olduğu düşünülürse, bu çiftliklerin savaş döneminde hububat sıkıntısını hafifletmekte oynadıkları rol ortaya çıkar. ¹⁶⁸ İsmet İnönü de 1943 yılı sonunda Mecliste yaptığı konuşmasında bu işletmelerden övgüyle bahsetmiştir. “... Devlet eliyle yaptığımız ziraat işler verimli bir şekilde ilerlemektedir. 1942 senesinde 21 000 hektarla başladığımız işleme, 1943 senesinde 780 000 hektarla devam ettik. Bu sene 1 000 000 hektarı işleyeceğiz. Bu işletmeler memlekette tohum ıslahının büyük kaynağı, *teknik ziraatı* yaymanın geniş örneği ve olağanüstü zamanlarda milletçe beslenmenin kıymetli yardımcısı olacaktır.”¹⁶⁹

Zirai Kombinalar konusunu ele alan başka bir yazıda bu durum şöyle ifade edilmektedir.. “... Dört sene evvel harp başladığı zaman Ziraat Vekaleti makine kuvvetinden yararlanmak için bir tecrübeye girişmişti. Amerika'dan getirtilen yeni sistem ziraat makinelerinden çeşitli mıntıklarda kombinalar tesis ederek çalıştırmaya başlamıştı. Bu kombinalar vasıtasıyla halkın zirai işlerine yardım ediliyordu. Pek az bir masraf ile çiftçilerin tarlaları işleniyor, ekiliyor ve biçiliyordu. Böylece karasaban ile pulluğun, el ekimi ile makine ekiminin, el orağı ile makine orağının, öküz ve düğen ile harman makinesinin farkını köylüye anlatılmış oluyordu. Fakat bu tarzda çalışmanın bazı mahsurları da görülüyordu. Kombinalarla halka yardım etmek devlete fazla masrafa mal oluyordu. Küçük ve parçalı arazide büyük makine çalıştırmak sermaye ve enerji kaybına neden oluyor, on sene ömrü olan makine beş senede harap oluyor ve köylüden az ücret alındığından makineler amorti edilemiyordu. Ayrıca Devlet parası ile alınmış makineler ile ve az bir ücretle ekim ve hasat işlerinin görülmesine alışan köylü, eski çiftlerini muhafazaya ihtiyaç hissetmeyerek elinden çıkarıyordu. İşte hükümet bu şekilde bir tecrübe devresi geçirdikten sonra Ziraat Vekaleti emrindeki kombinaları, halk hesabına çalıştırmaktansa Devlet hesabına ziraat yapmaya ve istihsal edilecek mahsul ile ordu ihtiyacını temin etmeye karar vermiştir.”¹⁷⁰

¹⁶⁸ Şevket Pamuk, Zafer Toprak, *Türkiye'de Tarımsal Yapılar*, Ankara 1988, s. 49.

¹⁶⁹ İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları, C.II, (1939–1960), Ankara 1993, s.42.

¹⁷⁰ Asım Us, “Türkiye Çiftçi Memleketi”, *Vakit*, 28 Mart 1943.

Genelde çiftçiyi zorlar nitelikte şartları içinde barındıran bu kanun, bazı yönleriyle çiftçiye yardımcı olmak niyetini de taşıyordu. İlerleyen dönemde Şükrü Saraçoğlu kabinesinde Tarım Bakanlığı yapacak olan Şevket Raşit Hatipoğlu, yayınlanmasında önemli rol oynadığı *Dönüm* adlı aylık ziraat dergisindeki yazısında kanunun bu yönünün de gözden kaçırılmamasına dikkat çekmişti. "... Bunlara mukabil Milli Korunma Kanunu, muayyen şartlar içinde iş hayvanlarının harp mükellefiyetinden muaf tutulmasını, çiftçi müstahsillere istihsal vasıtaları verilmesini ve kredi temin edilmesini hükümete vazife olarak yüklüyor."¹⁷¹

6. 4. 3. Çay Kanunu.

Cumhuriyet döneminde çay tarımı ile ilgili ilk kanun 6 Şubat 1924 tarihinde çıkan 406 sayılı kanundu. Hükümet Rize ilinin Borçka kazasında müsait bir yerde çay fidanlığı kurulmasına karar vermişti.¹⁷²Bundan 16 yıl sonra denemelerin başarılı olmasından sonra çay tarımını teşvik etmek amacıyla 27 Mart 1940 tarihinde Çay Kanunu kabul edildi.¹⁷³

Kanunda belirtildiğine göre Ziraat Vekaleti, Ziraat idaresinden ruhsatname almak şartıyla, çay bahçesi kuracak olanlara, çay tohumu ya da fidanını, kimyevi gübre ve ilacını ve yeşil gübre tohumunu beş sene müddetle parasız verecektir. Ayrıca üç yıl boyunca her sene bir defa işletme masrafları için faizsiz para vermeyi taahhüt etmiştir. Ziraat Bankası tarafından bahçe sahiplerine verilen para, bunların devlete satacakları yaprak bedeli üzerinden ödettirilir. Ödeme bahçeye dikim yapıldıktan 6 sene sonra başlayıp 5 sene içinde sona erecektir. Hariçten getirilecek çay tohumu gümrük resminden ve çay bahçeleri kuruluşundan itibaren 8 sene müddetle arazi vergisinden muaf tutulmuştur. Yetiştirilen çay yaprağını satın almak, çay kurutma fabrikaları kurmak, çay yaprağın işlemek, harman yapıp paketlemek satmak ve sattırmak işleriyle Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu görevlendirilmiştir.

¹⁷¹ Şevket Raşit Hatipoğlu, "Milli Korunma Kanunu ve Ziraat", *Dönüm* 4 (Şubat 1940), s. 137.

¹⁷² Ziraat Kanunları, Ziraat Vekaleti Neşriyatı, Ankara 1940, s. 10.

¹⁷³ a.g.e, s. 460.

Kanundan anlaşıldığı gibi olanaklarını kullanarak çay üretimini cazip hale getirmek için elinden geleni yapmıştır. Kanunun yürürlüğe girmesini izleyen senelerde çay üretiminde önemli artışlar sağlanmıştır. Sadece İkinci Dünya Savaşı dönemine bakacak olursak, 1939–1945 yılları arasında çay tarımı yapılan toplam alan 2130 dekardan 20 370 dekara, satın alınan yeşil çay yaprağı 815 kilogramdan 225 088 kilografa ve üretilen kuru çay miktarı da 181 kilogramdan 53 945 kilografa çıkmıştır.¹⁷⁴ Rakamlara bakıldığında uygulamanın başarıya ulaştığı açıkça görülmektedir.

Bu kanunla Devlet yok denecek kadar az olan çay üretimini verdiği teşviklerle cazip hale getirerek ve çay üretiminde kısa zamanda gözle görülür bir artış sağlayarak başarılı bir tarım politikası uygulaması ortaya koymuştur. Bu başarının arkasındaki en önemli etkenlerden birisi de Dönemin tarım bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu'nun çay tarımı alanındaki uzmanlığıdır. Hatipoğlu'nun 1939 yılında yayınlanan *Türkiye'de Çay İktisadiyatı* adında bir eseri bulunmaktadır.¹⁷⁵

6. 4. 4. %25 Kararı.

Refik Saydamın ölümünden sonra sıkı kontrol politikalarının gevşetildiği görülür. Hükümet 1942 yılının iyi bir mahsul yılı olacağını ve bu yüzden serbest bırakılsa dahi hububat fiyatlarının artmayacağını tahmin ederek “%25 kararı” diye bilinen bir karar aldı.¹⁷⁶

---

¹⁷⁴ Rahmi Erer, *Türkiye'de Çaycılık*, İstanbul 1969. s. 133.

¹⁷⁵ Bu konuda daha fazla bilgi için bkz, Şevket Raşit Hatipoğlu, *Türkiye'de Çay İktisadiyatı*, T.C. Ziraat Vekaleti Yayını, Ankara 1939.

¹⁷⁶ Korkut Boratav, *100 Soruda Türkiye'de Devletçilik*, İstanbul 1974, s.298.

15 Temmuz 1942 tarihinde kabul edilen kararnamenin orijinal metninde “Hububat mahsulünden muayyen nispetleri bedeli mukabilinde satın alındıktan sonra geri kalanının serbest bırakılması kabul edilmiştir” denilmektedir. Kararın bazı önemli hükümleri özetle şunlardır.

Madde 2. Milli Korunma Kanunu'nun 14. maddesine dayanarak Memleket dahilinde 1942 yılı zarfında üretilen bilumum buğday, çavdar, mahlut, mısır, akdarı yulaf ve arpa mahsulünün tamamından aşağıdaki nispetler dahilinde bedeli karşılığında devletçe satın alınacaktır. Ürettiği mahsul miktarı 50 tona kadar olan üreticilerin bütün bu ürünün her çeşidinin %25'i, Yüz tona kadar olan mahsullerinin 50 tona kadar %25'i ve 50 tondan 100 tona kadar olan kısmının %35'i, Yüz tondan fazla mahsulün ise belirtilen oranlar kesildikten sonra 100 tondan fazla kısmının %50'si hükümete teslim edilecektir. Bu teslimat yapılmadan serbest bırakılan kısmın piyasa fiyatından satışı yapılamayacaktır.

Devletin satın alacağı miktarlar üreticilere borçlandırılacaktır. Borçlandırma işlemi vali ve kaymakamların memur edecekleri Ziraat Vekaleti mensupları ile herhangi bir devlet kuruluşuna ait bir memur veya bu işe ehil bir vatandaşın başkanlığında, köy ihtiyar heyeti, subaşı ve köy dağıtım birliği reisinin katılacağı heyet tarafından yapılacaktır. Ayrıca kararda nakliye, depolama gibi işlerin nasıl yapılacağı da ayrıntısıyla anlatılmıştır.¹⁷⁷

“... Hükümet bu yüzdelerle resmi teşekküllerin ve muayyen büyük şehirlerin iaşesini üzerine alacaktır. Müstahsil borcunu ödedikten sonra elinde kalan bütün hububatı, iaşesi hükümet tarafından yapılan şehirler haricinde satmakta serbest olacaktır. Yukarıdaki kararlar alınırken memleket hububatının, memleket ihtiyacına yetip yetmeyeceği tetkik edilip, yetmeyecekmiş gibi düşünülüp kararlar alınmasının daha ihtiyatlı olacağına ittifak edilmiştir.”¹⁷⁸Bu haberin ardından bir gün sonra aynı gazete, ilk sayfa manşetinde hükümetin yeni buğday fiyatlarını açıkladığını duyuruyordu. “...Buğday müstahsilden 20 kuruşa alınacak, Karne ile ekmek tevzi

¹⁷⁷ BCA, Tarih 15.7.1942, Sayı 2/18365, Fon Kodu 30.18.1.2, Yer No 99.63.12.

¹⁷⁸ “Haydi Çiftçiler İş Başına”, *Vatan*, 16 Temmuz 1942.

edilen yerlerde buğday satışı yasak. ¹⁷⁹ Ticaret Vekili Dr. Behçet Uz radyoda yaptığı konuşmasında halka şöyle sesleniyordu. “... Mevcut hububat fiyatlarını bu günün şartlarına uygun görmedik, bunları lüzumlu ve haklı gördüğümüz bir ölçüde arttırdık. Çiftçi yurttaş, devletin bu yeni himayesinin kadrini bil, elindeki mahsulü doğru göster, doğru tahmin ve tespit ettir.”¹⁸⁰

Hükümet hisseleri hesaplanırken mahsulün hasattan önceki durumuna bakılarak ne kadar ürün alınacağı tespit edildikten sonra devlet hissesi belirlenecekti. Bu iş için subaşılık teşkilatı kuruldu. Köyün içinden seçilen subaşı tarlaları dolaşıp ekinlerin tarladaki durumuna göre köyün ihtiyar heyetiyle birlikte ne kadar mahsul alınacağını aşağı yukarı kestirmişti. ¹⁸¹Bu yöntem halk arasında şikayetlere sebep olmuştur. Basında çıkan bir söyleşide bir çiftçi geçen sene subaşının yanlış tespiti yüzünden elindeki mahsulün tamamını ofise yatırmak zorunda kaldığından yakınmıştır. ¹⁸² Devlet son aldığı kararla çiftçinin bütün mahsulüne el koymaktansa besleyeceği büyük ordu ve kalabalık şehirlerin halkına yetecek kadarını çiftçiden isteyecektir. Devlet fiyatlara %50 zam yapmıştır. Buğday 20, Çavdar ve arpa 15, mısır ve yulaf 16 kuruştan alınacaktır. ¹⁸³

Cumhurbaşkanı İnönü yeni hükümetin aldığı kararları desteklediğini ve fiyatların yükselmesi ile oluşan karaborsa ortamına bakışını Mecliste 1 Kasım 1942 yılında yaptığı konuşmasında şu sözleriyle dile getirmişti.

“ Büyük Meclisin takdirini kazanacağından emin olduğum bir büyük işimiz de ziraatımıza büyük ölçüde ve yeni bir gayretle önem verilmesidir. Ziraat mahsullerinin fiyatlarını makul bir surette arttırmak hareketi, hükümetin isabetli girişimlerindedir. Dünya pahalılığının yükünü sadece köylümüzün yüklenmesini istemek büyük haksızlıktır. Hem köylünün kalkınmasını temin etmek hem onu hadden aşırı fiyat hırsından korumak lazımdır. “

---

¹⁷⁹ *Vatan*, 17 Temmuz. 1942.

¹⁸⁰ *Vatan*, 18 Temmuz 1942.

¹⁸¹ Suphi Rıza Doğukan, “Hububatın Yeni Fiyatları”, *Köye Doğru*, 51 (1942), s. 4.

¹⁸² Hüseyin Avni, “Hangi Köylü Zenginleşiyor”, *Yurt ve Dünya*, 20 (1942), s. 489.

¹⁸³ Doğukan, a.g.m, s. 5.

“ ... Bulanık zamanı bir daha ele geçmez fırsat sayan eski batakcı çiftlik ağası ve elinden gelse teneffüs ettiğimiz havayı ticari mal yapmaya yeltenen gözü doymaz vurguncu tüccar ve bütün bu sıkıntıları politika ihtirasları için büyük fırsat sanan ve hangi yabancı milletin hesabına çalıştığı belli olmayan birkaç politikacı büyük bir milletin bütün hayatına küstah bir surette kundak koymaya çalışmaktadır. Üç beş yüz kişiyi geçmeyen bu insanların vatana karşı gözle görülür zararlarını gidermek yolu elbette vardır.”¹⁸⁴

Bu kararnameyle geçimlik, tohumluk ve hayvan yemi için tüketiciye ayrılan paylar da kaldırılıyordu. O yıllarda buğdayda verimin hektar başına 800 kg civarında olduğu düşünülürse, bu kararlar Türkiye’deki tarımsal işletmelerin çok büyük bir çoğunluğunu oluşturan 60 hektardan az toprak işleyen üreticilerin ürününün %25’ine el konulduğu ortaya çıkmaktadır.¹⁸⁵

1942 yılında Meclis’te yaptığı ve bu çalışmanın yukarıda dönemin hükümet programlarında tarım konusu başlığında ilgili bölümü verilen konuşmasında başvekil Şükrü Saraçoğlu bu uygulamanın da beklenen sonucu vermediğini kabul etmiştir. Yüzde 25 uygulamasının çok önemli bir diğer sonucu daha olmuştur. Bu uygulama işleme meselesinin yükünü daha dengeli dağıtmak yerine, yükü esas olarak küçük ve orta işletmelerin üzerine yıkmış, 1942 yılı ve sonrasında az toprak işleyen köylülerle büyük çiftçiler arasında önemli farklılaşmalara yol açmıştır.¹⁸⁶ Bir başka önemli tartışma da tarım ürünlerinin fiyatlarının serbest bırakılmasıyla çiftçinin aşırı zenginleşmesi, kazandığı paraları hesapsızca harcayarak fiyat artışlarına sebep olması, ürün saklayarak şehirlerde pahalılık ve kıtlığa neden olması gibi konuların toplumun büyük bir kesiminde dile getirilmesiyle başlamıştır.

Bu konu basında da geniş yer bulmuştur. “... Herkesin dilinde bir laf var. Köylü zengin oldu. Köylünün zengin olması sevinilmesi gereken bir hadisedir. Fakat herkes bu lafı sevinerek değil adeta üzülen söyleyor. Sorunca, “alın teriyle kazanmadılar, ot, saman, buğday para etti onlar da ellerine ummadıkları, görmedikleri kadar çok para

¹⁸⁴ İsmet İnönü’nün TBMM’deki Konuşmaları, C.II, (1939–1960), Ankara 1993, s.33.

¹⁸⁵ Şevket Pamuk, Zafer Toprak, *Türkiye’de Tarımsal Yapılar*, Ankara 1988, s.104.

¹⁸⁶ a.g.e, s. 106.

geçince ne oldum budalası oldular. Karıları, kızlarıyla şehirlere döküldüler. Har vurup harman savurmaya, eğlence yerlerinde kulüp rakısı içip şampanya akıtmaya başladılar” derler. Yazar köylünün şehre gelmeye, eğlenmeye, hayattan zevk almaya hakkı yok mu? Diye sorduktan sonra şu açıklamayı yapıyor. Köylü parayı kendisinden ürünü ucuza alıp 10–15 kat farkla satan vurguncudan helal kazanıyor. Şehirde 200 kuruşa yenen pirinç 25 kuruşa, 200 kuruşa yenen un 35 kuruştan ve 100 kuruşa satılan fasulye 20 kuruştan fazlaya alınmamıştır.¹⁸⁷

Köylüyü savunan nitelikte bir başka yazı şöyledir. “... Şehirdeki birkaç kalantor ağaya bakarak14 milyonluk köylü kitlesinin çılgın bir sefahat içinde bulunduğunu sananlar var. Elbette her sene olduğu gibi bu sene de bu kitle içinden birkaç hovarda zuhur etmiştir. Fakat bunlara bakarak köylü kitlesini refaha kavuşmuş saymak tehlikeli bir hükümdür.¹⁸⁸Yazar daha sonra yılda bir kere ürün alınan ve bunun için tabiatın çetin şartlarıyla mücadele verilen ziraat işinin zorluklarından bahsederek köylünün gerçek durumunu aktarmıştır. “... Anadolu köylüsünün çoğu ortakçılıkla yaşar. Tarlanın sahibi şehirde oturur. Bir orta Anadolu çiftçisi 4–5 bin kilo buğday elde ederse iyi halli sayılır. Bunun yarısını tarla sahibine verir. Hesabı bol tutarak 4 bin kilonun elinde kaldığını varsayıp fiyatı da 35 kuruş gibi asırda bir bulunacak bir fiyattan hesaplarsak, 500 kilo tohumluk ayırdıktan sonra kalan 3500 kilo buğday 1050 lira eder. Bundan vergi ve diğer kesintiler çıkınca geriye 700 lira kalır. Bu hesapla köylünün kalabalık ailesiyle aylığı 58 liraya gelir. Bu para şehirde küçük bir memurun hatta müstahdemin aylığına eşittir.” Bu pratik hesap durumu daha anlaşılır ifade etmektedir.

Benzer bir yazıda şu sorulara cevap aranıyordu. Zenginleşen köylüden bahsediliyor, acaba Türkiye köylülerini hepsi servete mi kavuşuyor? İzmir’de, Konya’da bir şişe altınbaş rakısına 10 lira veren köylüler hangi köylülerdir? Yazar genel anlamda ortaya koyulan köylü mevzusunu ayırt etmek ve zenginleşen köylünün hangi tip köylü olduğunu ortaya koymanın gerekli olduğundan bahsediyor. “... Öyle anlaşılıyor ki Konya’nın bir kısmı, Polatlı, Eskişehir ve Ege bölgesinin bazı kesimlerinde diğer üretim sahalarına oranla bol ürün elde edilmiştir. Bu nedenle zengin köylü tiplerini bu bölgelerde aramak gerekir. Yurdun diğer bölgelerinde az mahsul elde

¹⁸⁷ Köye Doğru, 83 (1943), s. 8

¹⁸⁸ Sadi Irmak, “Köylü İçin Neler Diyorlar”, *Köye Doğru*, 59 (1942), s.4.

edildiğinden bu bölgelerde artan talep yüzünden fiyatlar 60 kuruşa kadar yükselmiştir.”¹⁸⁹ Bu fiyattan buğdayını satabilen zenginleşen sermayedar çitçi, piyasaya hakim olan sermayedar tüccarın taleplerine ve baskılarına dayanabilecek durumdadır. Yazıda Anadolu’dan tahıl alan bir tüccarla yapılan söyleşiye de yer verilmiştir. Tüccar batı Anadolu’dan zahire almak için köylere kadar gittiğinden ve eline para geçen köylülerin sefahat içinde olduğundan ve köylerini terk ederek kasabalara yerleştiğinden bahsetmektedir. Yazar köylünün zenginleşmesinden en çok tasalananların tüccarlar olduğundan bahsetmektedir. Tüccarın rüyasında görmediği paraya kavuştuğundan bahsettiği 60 kuruşa buğday satan işte bu arazi sahibi köylüdür.

Konuyla ilgili bir başka makale duruma bir başka açıdan açıklık getirmeye çalışıyordu. “... Esasen birçok kişilerin iddia etikleri ve ileri sürdükleri fikre göre bugün girtlağına kadar doymuş olan köylülerimiz için bir iâşe ve geçim işinden bahsedilemez. Birçoklarınca kasaba ve şehirlerdeki iâşe ve geçinme zorluklarını bu günkü zor ve dar bir duruma sokan, elindeki yiyecek maddelerini saklayarak piyasayı yükselten müstahsil köylüler olduğu iddia edilmektedir. İçlerinde birçok kalem erbabının da bulunduğu bu kitle mensupları hiç de az sayıda değildir.”¹⁹⁰ Bu makalede de bu türden iddia sahiplerinin köylünün hangi sosyal ve ekonomik şartlar altında çalıştıklarını ve bugünkü değişen şartların ve imkânların köylerimizde hangi sınıf ve tabakanın lehine bir gelişme gösterdiğini gözden kaçırmamaları gerektiğine dikkat çekilmiştir.

Makalede belirtildiğine göre herkesçe bilindiği gibi 1942 yılı kötü bir mahsul yılı olmuştu ve şehirlili veya köylü herkes için hayat tahammül edilemez bir hale gelmişti. Bu güç durumdan istifade etmek için şahsi kazançlarını her şeyin üstünde tutan fırsatçılar derhal faaliyete geçtiler. Sinsice köylere kadar sokularak depolarında istif ettikleri gazyağı, bez, elbise, ayakkabı ve hatta ziraat aletleri gibi köylünün zaruri ihtiyaçlarını azar azar ve gizli kaçak satışa çıkararak üreticinin elindeki her türlü hububat ve gıda maddelerini almışlar, sonrada köylünün darda kaldığı sırada birkaç misli fiyata satmışlardır. Anadolu köylerini yakından tanıyanların bildiği gibi buralarda üretici olan halk esnafa, tüccara, tefeciye, köyün ağasına olan borçlarını harmanda kapatır. Tüccara ve bankaya olan borcunu kapatmak için hububatı paraya çevirir.

¹⁸⁹ Hüseyin Avni, “Hangi Köylü Zenginleşiyor”, *Yurt ve Dünya*, 20 (1942), s. 293–296.

¹⁹⁰ Halil AYTEKİN, “Köylerin Bugünkü İâşe Durumu”, *Yurt ve Dünya*, 36 (1943), s. 486–490.

Harman üstü çiftçinin eline bir miktar para geçtiği halde en sıkışık ve dar da olduğu bir zamandır. Sırada bekleyen alacaklılara ele geçen para dağıtılır. Köyde her çeşit hububatın en ucuza satıldığı zaman harman üstüdür. Köylerde ve civar kasabalarda zengin ve paralı kimseler bu zamanı iyi bildiklerinden Ellerinde bir miktar köylünün işine yarayacak mal ve eşya alarak köylere gelirler. Bunları buğdayla değiş tokuş ederek iki taraflı kazanırlar. Makalede anlatıldığına göre bu döngü böylece sürüp gider.

Falih Rıfki Atay da, *Ulus* gazetesindeki yazısında bu konu hakkındaki görüşlerini yansıtmıştır. "... Bütün mesele hükümetin bugünkü fiyat denksizliği içinde köylüye daha iyi bir kazanç payı ayırmasından ve toprak istihsalini teşvik etmekten ibarettir. Ekmek beklediğimiz toprak bu tedbirler yüzünden bu sene hiçbir zaman olmadığı ölçüde ekilmiştir... Ucuz ekmek alıyor diye halk ile memurlar; buğdayına, pancarına biraz para veriliyor diye şehirlilerle köylüler arasında kin ve kıskançlık yaratmanın acaba hangi niyetten geldiğini sorabilir miyiz? ... Köylünün de hepimiz gibi düzeltilecek kusurları suçları olabilir. Fakat Türk köyüne çok görülecek hiçbir şey yapmadık, yapamadık. Pek az bir şey yaptıysa onunla ancak övünelim."¹⁹¹

Bu kararnameyle hububat mahsulünün devlet hissesi hariç kalan kısmının fiyatının serbest bırakılmasından sonra ürünlerin fiyatları piyasada hızla yükselmiş ve buna bağlı diğer ürünlerin fiyatlarında da artışlar olmuştur. Basında çıkan yazılara verdiğimiz örneklerden de anlaşılacağı gibi bu yükselişin nedenleri aranırken toplumda tartışmalar başlamıştır. Bir kısım fiyat artışlarından köylüyü, diğerleri tüccarı ve bazıları da hükümeti sorumlu tutmuştur.

6. 4. 5. Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu.

Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu, TBMM'de ilk olarak 4 Haziran 1943 tarihinde kabul edildi. Kanuna ekli cetvelde yazılan toprak mahsulleri ve ipek kozası bu vergiye tabiydi.¹⁹² Alınması umulan mahsul üreticiler veya vekilleri tarafından beyan edilerek hazırlık cetvelleri hazırlanıp daha sonra oluşturulacak ölçme kolları mahsulü ölçüp vergi matrahını belirleyecekti. Verginin nispeti Hükümetçe, Milli Korunma

¹⁹¹ Falih Rıfki Atay, "Alaya Alınan Köylü", *Ulus*, 20 İkinciteşrin 1942.

¹⁹² *Düster*, Cilt. 24, s. 1323.

Kanununa dayanarak Belirli miktarı belirli fiyatla alınan mahsullerde %8 diğerlerinde %12 olarak belirlenmişti.¹⁹³ Genel olarak tahıl ve bakliyat türü mahsuller ile pamuk vergisi aynı olarak ve tütün, keten, ayçiçeği gibi sanayi bitkilerinin vergisi nakden alınacaktı. Bu kanunun bazı maddeleri 28 Nisan 1944 tarihinde aynı adla çıkan 4553 sayılı kanunla değiştirildi.¹⁹⁴ Ayrıca verginin oranı ayırım yapılmaksızın bütün mahsullerde %10 olarak belirlendi.¹⁹⁵

Hem vergi toplama masraflarının yüksekliği hem de kırsal erkek nüfusunun önemli bir bölümü askere alınmış olduğundan, bu verginin kırsal kesim üzerindeki etkisi üretimi düşürmek yönünde oldu. Aynı zamanda vergi kaçırmak amacıyla ürünün gizlenmesi nedeniyle zayıfın büyüklüğü bu yasa ile beklenen vergi gelirinin elde edilememesi sonucunu yaratmıştır. Ayrıca ekilmeyen araziden değil de üründen alınan bir vergi olduğu için üreticiyi, üretimi arttırmaya özendirici bir özellikte taşııyordu. Nitekim 1946 yılında tekrar kaldırıldı.¹⁹⁶

Varlık vergisi uygulamasına son verildikten bir yıl kadar sonra Saraçoğlu hükümeti, eski aşarı andıran, toprak ürünleri üzerinden hesaplanıp aynen veya parasal olarak tespit edilecek, keyfilik unsurlarıyla varlık vergisine benzeyen yönleri çok olan yeni bir vergi ile çiftçilerin de karşısına çıktı.¹⁹⁷ Varlık Vergisi Kanunu kapsamına alınmış olmakla birlikte, çiftçilere fiilen tarh edilen vergi ihmal edilebilecek kadar düşüktü.¹⁹⁸ Toprak mahsulleri vergisi dış görünüşü ile savaş şartlarından yararlanan gruplar içinde o ana kadar karşılığını ödemiş bulunan çiftçilere yönelen ve bu yönüyle varlık vergisinin bir tamamlayıcısı olarak görülebilecek bir vergidir. Tam olarak uygulandığı üç yıl boyunca 192 milyon liralık aynı ve nakdi tahsilat yapılmıştır. Bu miktar Varlık Vergisinden az olmasına rağmen, ödemelerin vergi ödeme alışkanlıklarını unutmaya başlamış bir sınıf tarafından yapılması herhalde verginin ağır hissedilmiş olması için güçlü bir sebeptir.¹⁹⁹

---

¹⁹³ Düstur, Cilt. 24, s. 1326.

¹⁹⁴ Düstur, Cilt.25, s. 298.

¹⁹⁵ Düstur, Cilt. 25, s. 300.

¹⁹⁶ Gülcan Eraktan, *Tarım Politikası II*, Ankara 1988, s. 46.

¹⁹⁷ Boratav, a.g.e, s. 351.

¹⁹⁸ a.g.e, s. 347.

¹⁹⁹ a.g.e, s. 352.

Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu Meclis'te müzakere edilirken söz alan Halil Mentеш vergiye kanunu çıkarılması yerine başka bir yol göstermiş ve şu beyanda bulunmuştu. "... Bu vesile ile esas fikrimi söylüyorum. Bu fevkalade tahsisat umumi harbin bize karşı, bize aksedecek tehlikelerine karşı yapılacak masraflar içindir. Bu tehlikenin memleketimiz için yakın bir tehlike olmadığı kanaatindeyim. Bizim için harp tehlikesi vardır ama uzaktır. İnşallah tahakkuk etmez. Demek istiyorum ki bu varlık vergisinden ve diğer vergilerden teraküm etmekte olan miktarın, ordunun bir kısmını terhis etmek suretiyle karşılamak mümkün değildir?" Daha sonra söz alan Emin Sazak, vazifeye çağırılan köylünün her zaman olduğu gibi hükümete yardım edeceğini ve şöyle demiştir. " Bu kanuna öyle bir madde konulmalıdır ki fevkalade ahval kalkınca bu kanun da kalkmalıdır."²⁰⁰

Bu vergi ile ilgili *Köye Doğru Dergisi'nde* yazılan makale, hükümetin pek ağır dünya şartları ortasında devlet gemisini yürütmek için halktan almak zorunda kaldığı vergiyi, yersiz ve çok görmek imkanı olmadığından söz ediyordu. Asıl endişelenmek gereken konun verginin tahsil edilmesi tarzında, köylüden derlenmesi sırasında uğranılacak bir takım mahalli zorlukların ortadan kaldırılması ve kanunun tatbikine ait meselelerin halledilmesi olduğuna dikkat çekiyordu. "... Bugün hala mahkemelerde hapishanelerde bulunan bu tatbikat fedailerini, subaşı kurbanlarını hatırladıkça yüreğimiz derinden derine sızlıyor."²⁰¹ Bu satırlar daha önceki uygulamalarda üreticinin elde ettiği mahsulden Devlet hissesini almadan önce yapılan tahminlerdeki hataları hatırlatıyordu.

Aynı yazıda Başvekil Saraçoğlu'nun TBMM'de yaptığı konuşmasından alınan şu sözlerine de yer verilmişti. "Arkadaşlar içinde bulunduğumuz büyük ihtiyaçlar, büyük zorluklar bizi isteyerek, istemeyerek toprak mahsullerinden vergi almaya götürdü. Biz bu toprak mahsullerinden alacağımız vergiyi eski aşara benzetmemek için elden gelen bütün gayreti sarf etmiş bulunuyoruz. Eğer gene burada onun fena

---

²⁰⁰ *Son Posta*, 5 Haziran 1943.

²⁰¹ Selahaddin Demirkan, "Toprak Mahsulleri Vergisi ve Hükümet Hisseleri", *Köye Doğru*, 72 (Haziran 1943), s. 3.

taraflarını bertaraf edecek teklifler olursa onu tamamen ve daha şimdiden kabul etmeyi vazife biliriz.”²⁰²

Bu kanun görüşülürken *Vatan Gazetesi* mecliste “münakaşalı bir celse” yaşadığını belirten başlıkla verdiği haberinde başbakan Saraçoğlu’nun konuşmasından bir kesiti vermişti. “... Ne kadar kuvvetli olursak emniyetimiz o derece garanti olacaktır.” Başbakan geçen sene bütçe açığının 140 milyon lira olduğunu ve bunun varlık vergisinden alınan 250 milyon ile kapatıldığını ve geçen yıl 400 milyon artan olağanüstü masrafların Toprak Mahsulleri Vergisinden gelecek 140–150 milyon lira ve Varlık Vergisinden gelecek 30–40 milyon lira ile kapatılabileceğini söyledi.²⁰³

Bu verginin ilk uygulamaya koyulduğu 1943 yılı mahsulünden alınacak hükümet hisselerine dair koordinasyon kararına göre buğday, arpa, yulaf, mahlut, mısır ve akdarı mahsullerinden altı tona kadar olan kısmından %20’si, 6 tondan 15 tona kadar olan kısmını %30’u, 15 tondan yukarı kısmının %50’si Devlet hissesi olarak alınacaktı. Buğdayın kilosu 20; çavdar, mahlut, mısır ve yulafın kilosu 16; arpa ve akdarının kilosu 15; çeltik, börülce ve baklanın kilosu 30; fasulye ve nohudun kilosu 45 ve mercimeğin kilosu 55 kuruşa alınacaktı.²⁰⁴

“... Hükümet satın almaya esas olacak mahsulleri en azı altı tona kadar olmak kaydıyla çevrelemiştir. Yani bir köylü tarlasından 500 kilo kaldırmış olsa, ondan da %20 ve %8 alınacaktır. Yıllık ihtiyaçlarını temin edemeyen bir köylü ailesinin, hükümetin buğdaya verdiği 20 kuruş üzerine daha 80 kuruş koyarak piyasadaki cinsi belli olmayan unlar almak için geçen kış çektiği ıstırapları işi yakından takip edenler iyi bilirler. Demek istiyoruz ki hükümet herhalde asgari bir had belirleyerek, yerine göre bir takım cüce işletmelerden ya daha az vergi almalı veyahut hiç almamalıydı fikrindeyiz.”²⁰⁵ Gerçektende bu haliyle bakıldığında verginin kendi ihtiyacını karşılamaya yönelik üretim yapan küçük köylü üzerindeki ezici etkisi göze

---

²⁰² a.g.m, aynı yer.

²⁰³ *Vatan*, 5 Haziran 1943.

²⁰⁴ *Köye Doğru*, 72 (Haziran 1943), s. 4.

²⁰⁵ Demirkan, a.g.m, s. 3.

çarpmaktadır. Yazarın yaptığı tespit ve öneriye hak vermemek mümkün görünmemektedir.”

Toprak mahsulleri vergisi hububat ve baklagillerdeki %25’lik devlet paylarına ek olarak toplanmadı Hububat ve baklagillerde üreticilerin devlete teslim ettikleri paylar değişmeden kaldı; ancak devlet bu payların tümüne kendi saptadığı fiyatlar üzerinden ödeme yaparken, Toprak Mahsulleri Vergisi çıktıktan sonra el konulan ürünün bir bölümü için hiç ödeme yapmaz oldu. Hububat ve baklagiller dışında kalan ürünlerde ise Toprak Mahsulleri Vergisi daha önce devlete ürün teslim etmek zorunda olmayan üreticiler için yeni bir yükümlülük anlamına geliyordu.²⁰⁶

Toprak Mahsulleri Ofisi’nin satın alacağı buğday, çavdar, mahlut, arpa ve yulafın satın alma fiyatlarının tespiti ve bazı bakliyat ve çeltikten muayyen fiyatlarla Toprak Mahsulleri Vergisi miktarının iki misli devlet hissesi alınması hakkındaki kararın yürürlüğe konulması 2 Haziran 1944 tarihinde Bakanlar Kurulunca kabul edildi. Bu kararla açıklanan yeni fiyatlara göre buğday 27, çavdar 20, mahlut, arpa ve yulaf 19 kilosu kuruştan alınacaktı. Ayrıca bakliyat ve çeltik müstahsilleri 1944–45 mahsul yılında istihsal edilen fasulye, börülce, nohut, mercimek, bakla ve çeltik mahsullerinden toprak mahsulleri vergisi miktarının iki mislini Toprak Mahsulleri Ofisine, milli Korunma Kanununun 14. maddesi gereğince mecburdular. Belirlenen yeni fiyatlara göre fasulye ve mercimek 55 kuruş, nohut 50, çeltik 35, börülce 30, bakla 25 kuruştan alınacaktı.²⁰⁷

Bu alınan yeni kararlar da fiyatlarda bir miktar artış yapılmasına karşılık bakliyat ve çeltik üreticilerine yönelik birtakım yeni yükümlülüklerin ortaya çıktığı görülmektedir. Aynı kararname ile Milli Korunma Kanununun 21. maddesine dayanarak İstanbul, Ankara ve İzmir şehirlerine buğday, arpa, yulaf, mahlut ve çavdar ile bunların her nevi mamullerinin TMO haricindeki herhangi kişi ve kuruluşlarca sokulması ve satılması yasaklanmıştır.

---

²⁰⁶ Şevket Pamuk, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında İaşe Politikası ve Köylülük”, *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, İstanbul 1999, s. 66.

²⁰⁷ BCA, Tarih 28.6.1944, Sayı 3/924, Fon Kodu 80.18.1.2, Yer No 105.36.8.

Daha önce Nisan 1944 tarihinde çıkarılan yeni Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu ile vergi oranının tüm ürünlerde %10 olarak belirlendiğini belirtmiştik. Bu uygulamayla birlikte Osmanlı döneminin en temel vergisi olan ve özellikle küçük üreticiler üzerinde ağır bir yük oluşturan aşar geri getirilmiş oluyordu.²⁰⁸ Aşarın uygulandığı son yılda bu verginin toplam devlet gelirleri içindeki oranı %28,6'ydı. Aşarın kaldırıldığı yılda bütçe açığı ise önceki yıllar ortalamasının üç katına çıkmıştı.²⁰⁹

Aşar ile büyük benzerlik gösterdiği birçok yazar tarafından vurgulanan ve çok yönüyle eleştirilen Toprak Mahsulleri Vergisi çağın gereklerine daha uygun bir vergi olarak çıkartılabilir miydi? Bu sorunun cevabını verebilmek için aşarın nasıl bir vergi olduğu ve bazı özelliklerinin yol açtığı olumsuz sonuçları kısaca gözden geçirmek gerekir. Aşar Osmanlı İmparatorluğu döneminden devralınmış olan ve ürün üzerinden alınan aynı nitelikli bir vergiydi. Verginin oranı genelde onda bir oluyordu ancak imparatorluğun bazı bölgelerinde bu oranın mahsulün yarısına çıktığı görülmüştür.²¹⁰

Aşar potansiyel verim üzerine değil, fiili üretim üzerine salınan bir vergiydi. Bu yüzden üretimi arttırma yönünde bir teşvik sağlamıyordu. İltizam usulüyle toplanan bu vergi üretim üzerinde kısıcıcı etki dahi yapmaktaydı. Verginin olumsuz etkisine rağmen üretimde görülen artış, mültezimin zorlamalarına dayanmaktaydı. İltizam usulünde saraya belli bir miktarı taahhüt eden mültezimler, maliyetlerini karşıladıktan sonra yüksek miktarda kar elde etmek isterlerdi. Bunun için de çiftçiler üzerinde yoğun baskı kurarlardı. Bu süreç verginin kaldırılmasında temel gerekçe olarak ileri sürülmüştür.²¹¹

Aşar gayrisafî hasıla üzerinden alınıyor olduğundan, net ürün üzerinde yüksek bir yük oluşturmuyordu. İşletme hacmi büyüdükçe, maliyetlerin en düşük düzeye indiği noktaya kadar net ürün başına vergi yükü hafifliyor, bu nokta aşıldıktan sonra ise net ürün başına vergi yükü ağırlaşıyordu. Buna rağmen işletmeler büyümelerini durdurmuyorlardı. Optimal büyüklüğün üzerinde tarımsal işletme oluşturmanın tek açıklaması, söz konusu işletmelerin siyasal güçleri yoluyla olası vergi yüklerinden

---

²⁰⁸ Pamuk, a.g.m, s. 65.

²⁰⁹ Pelin i. Fazıl, *Finans İlmî*, İstanbul 1942, s. 301.

²¹⁰ Ömer Lütfî Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Öşür ve Aşar", *İslam Ansiklopedisi IX*, s. 485-488.

²¹¹ İzzettin Önder, "Aşarın Kaldırılması ve Tarım Kesimine Uygulanan Vergiler", *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, İstanbul 1999, s. 69.

kendilerini koruyabilmeleridir. Doğal olarak büyük işletmelerin bu sorumluluktan kaçınıyor olmaları, küçük ve siyasal gücü zayıf olan işletmeler ve çiftçi aileleri üzerindeki yükün görece olarak ağırlaşmasına neden olmaktadır. Bu durum büyük ve güçlü çiftçilerin aşara karşı direnç göstermesini engelliyordu. Buna karşın, iltizam zulmü altında ezilen küçük çiftçilerin ise aşara karşı direnç göstermeleri söz konusu olamıyordu.²¹²

Vergiye rağmen işletmelerin büyümelerini durdurmamaları, verginin potansiyel verim üzerinden değil, fiili üretim üzerinden alınmasının bir sonucu olarak gelişmiştir. Bu süreç ile durmadan arazilerini genişleten güçlüler, üretimlerini aynı hızda arttırmadan, vergi yüklerini fazla yükseltmeyerek mülk sahibi olarak kendilerine güç sağlıyorlardı. Vergi borçlarını yerine getiremeyen küçük çiftçiler, arazileri karşılığında tefecilerden borç alıyor ve genellikle ödeme zorluğu içine düşerek arazilerini kaybediyorlardı. Sistem küçük çiftçiye ezerken diğer kesimler önemli birikim sağlıyordu.

Kalkınmanın ilk aşamalarında, sanayi için gerekli birikimin kırsal alandan sağlanması kaçınılmaz bir gerekliliktir. Kırsal alandan sağlanan bu kaynak ise tarımın zorlanmasıyla olur. Oysa geleneksel doku içinde bulunan ve piyasa sinyallerine açık olmayan tarımsal kesim, kendi iç dinamikleriyle böylesi bir gelişmeyi gerçekleştiremez. İşte ıslah edilmiş Aşar'ın yeri ve rolü bu noktada ortaya çıkmaktadır. Eğer Aşar, kaldırılması yerine aynı nitelikten parasal vergiye dönüştürülüp, fiili hasıla yerine potansiyel hasıla üzerine oturtulmuş ve işletme büyüklüğüne göre artan oranlı bir yükümlülüğe dönüştürülmüş olsaydı, endüstriyel yapılanmanın ilk aşamalarındaki sermaye birikim modeli gerçekleştirilebilirdi Aşar ıslah edilmiş olarak uygulanmış ve neticede feodal yapı çözülmüş olsaydı, kamusal kaynakların önemli bir bölümü o dönemde ve sonraları kırsal kökenli siyasal güçlere aktarılmamış olurdu.²¹³ Böyle bir vergi rejiminin asli görevi, üretim gerçekleştirildikten sonra bunu pasif olarak vergilendirmekten öte öncelikle, veri teknoloji ve üretim faktörleri koşulları altında üretimi en üst düzeye çekmek ve bu potansiyelden gerekli birikim payını tarım dışı kesime aktarma sürecini oluşturmaktadır.

---

²¹² a.g.m, aynı yer.

²¹³ a.g.m, s. 73.

Siyasal karar merkez ve süreçleri üzerindeki politik etki ve baskıları göz ardı edip, bir an hipotetik bir ekonomik model içinde düşünürsek, 1925 yılında aşarın kaldırılmasından sonra, tarımsal kesim üzerine, üretimi de zorlayacak bir potansiyel hasıla vergisinin salınmış olması halinde, ekonominin zaman içindeki birikimi ve ona bağlı olarak da sanayileşme, kalkınmışlık, dışa bağıllık ve nihayet vergi sistemi gelişme seyrinin de bugünkünden oldukça farklı olabileceğini ve bundan tarım kesimi de dahil tüm kesimlerin kendi paylarını almış olabileceğini ileri sürebiliriz.²¹⁴ Potansiyel hasılaya göre vergilendirmede, devletçe her bölgede birkaç yıllık tarımsal üretim ortalaması alınarak yapılan toprak sınıflandırmalarından yararlanılarak, arazi başına verim bulunur. Potansiyel, yani bu kriterlere göre üreticinin elde etmesi gereken ürün vergilendirilir. Burada üreticinin gayrisafi ürünü ve geliri üzerinden alınan vergiler söz konusudur.²¹⁵

Bu çalışmanın bu bölümde ele alınan ve daha önce belirttiğimiz gibi Aşar'a benzetilen hatta onun geri gelmesi olarak da tanımlanan Toprak Mahsulleri Vergisi'nin bu düşünceler de dikkate alınarak, daha çağdaş bir vergi olarak çıkarılabilmiş olması gerektiğine dikkat çekebiliriz. Savaş sonrasında bu vergi uygulaması kaldırıldı fakat savaş koşullarının yükünü küçük ve orta köylülüğün omuzlarına yıkan tek parti rejimi nüfusun %80'ini oluşturan ve çok büyük oy potansiyeli olan bir kesimi karşısına almış oluyordu.

6. 4. 6. Teknik Ziraat ve Teknik Bahçivanlık Okulları Kanunu.

9486 sayılı bu kanun 19 Temmuz 1943 tarihinde çıkmıştır. Ziraat vekaleti çeşitli ziraat işlerinin teknik yapıcısı olarak, köylü çiftçi çocuklarını yetiştirip köye vermek maksadıyla, uygun gördüğü yerlerde ve sayıda Teknik Ziraat Okulları ve Teknik Bahçivanlık Okulları ve bu okullara bağlı köylü öğretim işletmeleri kuracaktır. Bu okullara en az beş sınıflı köy ilkokullarını bitirmiş ve 16 yaşını geçmemiş köylü çiftçi

---

²¹⁴ İzzettin Önder, "Cumhuriyet Döneminde Tarım Kesimine Uygulanan Vergi Politikası", *Türkiye'de Tarımsal Yapılar*, Ankara 1988, s.133.

²¹⁵ Gülten Kazgan, *Tarım ve Gelişme*, İstanbul 1993, s. 527.

çocuklarından sağlığı müsait olanlardan seçilerek öğrenci alınacaktır. Tahsil süresi bir yılı staj olmak üzere üç yıldır.²¹⁶

Bu okullardan mezun olarak köylerine dönenlerden, toprağı olanlara teknik şekilde çalışabilmesi için malzeme ve vasıta; toprağı olmayanlara ayrıca toprak verilmekte ve başkaca yardımlar da yapılmaktadır.²¹⁷

Devlet Çiftlikleri içerisinde kurulacak olan bu mektepler, köylü çocuklarını iş içinde yetiştirmekle beraber onlara büyük ve ileri bir ziraatın örneklerini de yaşatmış olacaktırdır. Bu okullara yılda 10.000 öğrenci alınması ve beş yıl içinde 35.000 mezun verilmesi planlanmaktadır. Öte yandan memleketimizde bulunan 40.000 köy için bu rakam çok azdır. İş içinde yetiştirilecek olan bu köylü delikanlıları, köye götördükleri yeniliğın kısa zamanda muhite yayılmasında “maya” vazifesi göreceklerdir.²¹⁸

6. 4. 7. Ziraat Vekaleti Teşkilatının Nakil ve Teknik İşletme Vasıtalarıyla Teçhizine Dair Kanun.

Bu kanun 24 Temmuz 1943 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Adından da anlaşılacağı gibi ve kanun maddelerinde belirtildiğine göre Ziraat Vekaleti'nin vazife konularına ait ameli işleri yapıp çiftçiye göstermek veya çiftçiye yaptırarak öğretmek amacıyla, lüzum görülen mahallerdeki ziraat teşkilatına Ziraat Vekaleti tarafından kamyonet, araba, iş hayvanı, her türlü makine, alet, ilaç ve sair nakil ve teknik işletme vasıtaları verilmesi amacıyla çıkarılmıştır. Görevli memurların çalışmalarına merkez teşkil etmek ve Lüzumlu vesait ve malzemenin muhafazasını temin etmek için Teknik Ziraat Merkezleri kurulacaktır. Binek hayvanı ve binek takımı alacak memurlara avans verilecek ve bu hayvanların bakımı ve beslenmesi için her ay belli miktarda para verilecekti. Memurların bu parayı hak edebilmek için, bölgeleri içindeki köylerde gezecekleri aylık asgari süre Ziraat Vekaletince tespit edilecekti.²¹⁹

²¹⁶ *Ziraat Dergisi*, 41–42 (Haziran-Temmuz 1943), s. 38.

²¹⁷ Esat Tekeli, “Teknik Çiftçi, Teknik Bahçıvan”, *Ziraat Dergisi*, , 41–42 (Haziran-Temmuz 1943), s. 36.

²¹⁸ *Ziraat Dergisi*, 39 (Nisan 1943), s. 2–3.

²¹⁹ Düstur, Cilt 24, s. 1580.

Bu kanun yeni ziraat tekniklerinin çiftçilere uygulamalı olarak gösterilebilmesi için gerekli modern alet ve donanımların temini ve bu işlerin gerektiğinde köylünün tarlasında yapılabilmesi için görevlilerin buralara ulaşımının sağlanmasında büyük kolaylıklar getireceği kuşkusuzdur. Tarımda kağıt üzerinde kalan bir uygulamanın yararsız olacağı gerçeği bu sağlanan imkanlarla aşılabilecekti. Cumhurbaşkanı İnönü 1943 yılı sonunda Mecliste yaptığı konuşmasında bu konuya değinmişti. “Ziraat vekaletimizin çalışmaları da çok ümit vericidir. Üretim için alınan tedbirler genişletilmiştir. Memleketin teşkilatında teknik ziraat memurları, halk ile uygulamalı olarak işbirliği yapmaya başlamışlardır. Şimdilik üç ilimizde tecrübe ettiğimiz bu usulü süratle genişleteceğiz.”²²⁰

6. 4. 8. Türkiye Zirai Donatım Kurumu Kanunu.

4604 sayılı kanun 1 Temmuz 1944 tarihinde yürürlüğe girdi. Türkiye ziraatını teknik üretim vasıtalarına olan ihtiyacını karşılamak Ziraat Vekaletine bağlı Türkiye Zirai Donatım Kurumu kurulmuştur. Merkezi Ankara’da olacak kurum gerekirse yurtiçinde ve dışında şubeler açabilecekti. Kurumun amaçları arasında, tarımda kullanılan her türlü alet, makine, vasıta ve malzemeyi, ilaç, suni gübrelerin imalat ve üretimini yapmak; Bunları ve tohumluk, damızlık ve iş hayvanlarını iç ve dış piyasalardan tedarik ederek peşin veya taksitle satmak işleri bulunuyordu. Bu işler için gerekli her nevi zirai, ticari ve sanayi tesislerini kurmak ve işletmek veya bu türden işleri yapan işletmelerle iş ve sermaye ortaklığı kurmak ve tamirhaneler açmak da kurumun amaçlarındandı.²²¹

Ziraat Mühendisleri Odası tarafından aylık olarak yayınlanan *Ziraat Dergisi* kurulduğu dönemde bu kurumla ilgili bir yazı yayınlamıştı. “Ziraatın gelişmesinde Üç faktörün geniş ölçüde tesiri görülür. Bunlardan birincisi ziraatın teknik istihsal vasıtalarıyla donatılması, ikincisi teknik bilgi ile cihazlandırılması ve üçüncüsü teknik vasıtaları bilgi ile kullanabilmede ve hasıla almada gerekli maddi imkanların sağlanmasıdır. Ziraatımız böyle bir gelişmenin temeli sayılabilecek teknik istihsal vasıtalarıyla gereği gibi donatılamamıştır. Memleket ziraatında teknik bilgi gereği gibi

²²⁰ İsmet İnönü’nün TBMM’deki Konuşmaları, C.II, (1939–1960), Ankara 1993, s. 36.

²²¹ Düstur, Cilt 25, s. 1120.

özlenen derecede yayılamamıştır. Zirai Donatım Kurumu, teknik istihsal vasıtalarını toplu bir anlayışla, ziraatımıza yerleştirmek üzere kurulmuş Yepyeni bir meslek kuruluşudur.”²²²

Memleketimiz ziraatında teknik istihsal vasıtalarının noksanlığı ve kifayetsizliği eskiden beri bilinmektedir. 1843 yılında kurulan Ziraat Meclisi, memlekette teknik ziraat vasıtalarını yerleştirmek için çok uğraşmıştır. 1845 senesinde İstanbul’da toplanan ilk ve büyük Ziraat Kongresi’nde de bu konu üzerinde çok durulmuştur. 1863 yılında İstanbul’da açılan büyük ziraat sergisinde bu teknik vasıtalara büyük önem verilmiştir. Ziraatımızı teknik üretim vasıtalarıyla donatmada yüz yıldır verilen emek ve sarf edilen gayretlerin sonucu ne yazık ki özlenen derecede olamamıştır. Bu gün memleketimizde işleyen demir pulluk sayısı 400.000’den fazla değildir. Halbuki çiftçimize lazım gelen pulluk miktarı en az 3.000.000’dur. Diğer tarım makinelerinde de durum aynıdır.²²³

Zirai Donatım Kurumu çiftçimizi teknik Üretim vasıtalarıyla donatma işini gerçekleştirmek üzere İstanbul, İzmir, Samsun ve İskenderun’da birer şube açacak, kendisine bağlanan Ankara ve Adapazarı fabrikalarında imal edeceği aletleri çiftçiye ulaştıracaktır. Bu aletlerin tamirini yerinde ve zamanında yapmak üzere memleketin çeşitli yerlerinde tamir evleri açacak ve depolarında yedek parça bulunduracaktır. Tohum Islah İstasyonlarının elde ettikleri saf tohumlar çiftliklerde üretilerek çiftçiye verilecektir. Kurum kimyevi gübrelerin ithal, imal ve satış işleriyle ve böcek ve hastalıklara karşı kullanılan zirai ilaçlarla da ilgilenecektir. Kurum, Türkiye’nin yüz yıldır gerçekleşmesini özlediği büyük bir ihtiyacın ifadesidir.

Milli Korunma Kanunu, hükümete hükmi şahsiyeti olan ve hususi hukuk hükümlerine göre idare edilecek müesseseler kurma yetkisini vermiştir. İşte Türkiye Zirai Donatım Kurumu da bu nitelikte bir kuruluştur. Kurum iç ve dış piyasadan büyük miktarlarda ve toptan fiyatına makine, alet, tohum, gübre, ilaç satın alacak, bundan başka bu maddeleri ve malzemeleri bizzat imal ederek ucuz fiyata çiftçiye ulaştırabilecektir. Kurum Ziraat Vekaletinin, Ziraat Enstitüsünün bütün uzmanlarından

²²² Ziraat Dergisi, 37 (Şubat 1943), s. 2.

²²³ a.g.e, s. 3.

ve gerek bunların gerekse Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu'nun tecrübelerinden istifade edecek ve her aletin veya malzemenin fiyatları ve randımanı hakkında en doğru bilgiyi temin edebilecektir. Çiftçi kurumdan her ne alırsa alsın hakkıyla istifade edebileceğine emin olarak alacaktır.²²⁴

Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu bir mülakatında kurumdan şöyle bahsetmişti. “ Türkiye Zirai Donatım Kurumu 1943 yılı içinde birçok üretim vasıtalarının tedarik ve dağıtımını yaparak, bu hususta bize ümit verecek işler başarmıştır. Bu yıl içinde kurum 52 harman makinesi, 14 hayvanla çekilir biçerdöver, 16 biçerbağlar, 17 çayır makinesi, 9 balya makinesi aldı. Bunlar 1.052.129 lira değerindedir.”²²⁵ Bu sözlerden bugün için önemsiz sayılabilecek bu sayıların o günün şartlarında ne büyük önem taşıdığını anlayabiliriz.

Kurumun tesisi Türk çiftçisinin gerçek anlamda donatılması için çok uygun bir zamana tesadüf ediyor. Savaşın başından beri yükselmeye yüz tutan tarım ürünleri fiyatları 1943 yılında daha fazla artış kaydetmiştir. Bunu neticesi olarak da çiftçimizin cebine geçen senelere nazaran daha fazla para girmiştir.²²⁶ “... Zirai Donatım Kurumu çiftçinin bir şeyler almaya hazır, hatta şiddetle muhtaç olduğu bir zamanda kuruluyor. Köylüye istihsalini arttırmasının milli bir zaruret olduğunu söylerken, istediği aleti, beklediği tohumu da verebileceğiz. Türkiye'nin kuvvet ve refahını sağlayacak tedbirin muvaffak olması için hepimiz emeklerimizi katalım.”²²⁷

6. 4. 9. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu.

Kanun 11 Haziran 1945 tarihinde TBMM'de kabul edildikten sonra 15 Haziran'da Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girdi.²²⁸ Kanunun birinci maddesinde 4753 sayılı bu kanunu güttüğü amaçlar sıralanmıştır. Buna göre kanunun amaçları şunlardı. a) Arazisi olmayan veya yetmeyen çiftçileri veya çiftçilik yapmak isteyenleri, aileleriyle birlikte geçimlerini sağlayacak ve iş kuvvetlerini değerlendirecek

²²⁴ Hazım Atıf Kuyucak, “Türkiye Zirai Donatım Kurumu”, *Ziraat Dergisi*, 37 (Şubat 1943), s. 7-10.

²²⁵ Saffet Çalışır, “Değerli Ziraat Vekilimizin Beyanatı”, *Köye Doğru*, 81 (Şubat 1944).

²²⁶ Hazım Atıf Kuyucak, a.g.m, s. 9.

²²⁷ Kemal Turan, “Çiftçiye Doğru Bir Adım Daha”, *Ulus*, 6 Şubat 1943.

²²⁸ Resmi Gazete, 15 Haziran 1945, s. 6032.

ölçüde araziye sahip kılmak; b) Kendilerine arazi verilenlerle, yeter arazisi bulunup istihlal vasıtaları eksik olan çiftçilerden muhtaç bulunanlara, kuruluş, onarma ve çevirme sermayesi, canlı ve cansız demirbaş vermek; c) Yurt topraklarının sürekli olarak işlenmesini sağlamak.²²⁹

Muhtelif memleketlerde toprak reformu en çok 1914 Birinci Dünya Harbinden sonra önem kazanmış ve bu tarihten sonra hemen her memlekette bu reform başlamıştır. Zaman itibarıyla da hemen her memlekette bu hareket 1919–1923 seneleri arasında hız kazanmıştır. O halde toprak reformunda 1914 harbinin ayrı bir tesiri olması gerekir.²³⁰

Başvekil Saraçoğlu'nun hükümet programında "... Köylüyü topraksız, toprağı köylüsüz bırakmayacağız. " sözleri üzerine daha 1942 yılında basında toprak reformu konusu ele alınmaya başlanmış ve bazı öneriler getirilmişti. "... Köy davası mademki Türk cemiyetinin davasıdır, mademki bu davanın özü de topraktır ve köylüdür. O halde bütün bu toprak davasını zamanı gelmişken iktisadi, hukuki, idari, içtimai problemleri yeniden gözden geçirmeli ve Türk inkılabının gerçekleşmesine yarayacak asıl inkılabı, toprak reformunu kendi milli bünyemize göre fakat kendi istediğimiz şekilde çözmeliyiz."²³¹

"... Köylüyü toprak sahibi kılmak işinin ne kadar tez yapılması lazım gelen bir iş olduğu meydandadır. Bu zaruret içinde bulunduğumuz büyük iktisadi buhran tarafından büsbütün açığa vurulmuştur. Topraksız köylü ve köyün yanında ekilmeden duran büyük arazi parçaları, bunları işlemek imkanı verildiği gün memleketimiz için toprak mahsulleri bakımından sıkıntı kalmayacağı, haklı olarak iddia edilebilir. Ancak bu köylüyü toprak sahibi kılmak işi, memleketimizin sosyal düzeninde bazı değişiklikler yapılmadıkça neredeyse imkansızdır... Borçlar hukukunda köylünün borçlanması şartları, toprağı elinden çıkmayacak şekilde düzenlenmelidir. Mevcut sahipsiz veya devlete ait topraklarla, sahibi olmakla beraber muayyen bir büyüklüğün üstünde olan toprakları, topraksız köylüye dağıtmakla, bu toprakların bugünkü borçlanma şekilleri ve aile ve miras hukuku dahilinde tekrar başkalarının eline

²²⁹ Düstur, Cilt 26, s. 1169.

²³⁰ *Ziraat Dergisi*, 63–64 (Nisan-Mayıs 1945), s. 3.

²³¹ Selahaddin Demirkan, "Toprak Davamız", *Köye Doğru*, 52 (Eylül 1942), s. 3.

geçmesine ve yine topraksız büyük bir köylü kitlesinin doğmasına yol açmak demektir.”²³²

Konuyu bir başka açıdan ele alan bir yazarın düşüncesine göre Pazar için üretim şartları bakımından toprak zenginliği, genişliği itibarıyla değil toprağa yatırılan sermaye itibarıyla bir kıymet ölçüsüne tabidir. Aynı miktar araziye üç misli sermaye koyabilen bir mülk sahibi koyamayana nazaran iki misli fazla ürün alabilme imkanına sahip olabilmektedir. “... Yurdumuzda köylü işletmelerini küçüldüğünü inkar edecek değiliz. Fakat bu küçülme veraset sisteminin tatbikinden ziyade, iktisadi meselelerden ileri gelmektedir. Tohum, hayvan, ziraat aletleri bulamayan ve borcunu ödemeye gücü yetmeyen yoksul köylülerin toprakları pek tabii olarak küçülmektedir. Fakat bu küçülüş iktisadi bir daralıştan başka bir şey değildir... İşletmelerin parçalanması gibi hadiselerin, zengin ve orta halli köylülerin satın alma kudreti ile önlendiği kanısındayız. Derebeyi artığı ailelerin elinde bulunan büyük çiftliklerin zamanla parçalanarak zengin köylülerin eline geçtiğini kabul edebiliriz. Fakat yarı yarıya işlenen ve bakımsız çiftliklerin parçalanarak, müteşebbis ve para sahibi köylülerin eline geçmesi yine ziraat sahasındaki sermaye gelişmesini ifade eden bir harekettir.”²³³ Bu yazılardan da anlaşılacağı gibi toprak reformu meselesi, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu TBMM’de kabul edilmeden önce İkinci Dünya Savaşı yıllarında hükümetin gündeminde yer almış ve kamuoyunda tartışılmaya başlamıştır.

Toprak reformu hikayesi 1934 yılından bu yana işitilmeye başlanmıştır. 1933 ile 1935 yıllarında tapusuz toprakların çiftlik ağalarının elinden alınarak, topraksız köylülere dağıtılmasını öngören iki tasarı hazırlanmış ancak bunlar Ziraat Vekaletinde ve CHP grubunda uyutulmuştur. Kurtuluş savaşı liderlerince ısrarla savunulmasına ve hükümet programlarına alınmasına rağmen Toprak Kanunu çıkana kadar 1937 yılından 1945’e kadar sekiz yıl geçmiştir. Nihayet 1945 yılında İnönü, Başbakan Saraçoğlu, Tarım Bakanı Hatipoğlu gibi liderler bu davaya sarılmışlar ve bazı radikal milletvekilleri ile birlikte bu yasayı çıkarabilmişlerdir. 1945 yılının Mayıs ayında hükümet kanun tasarısını meclise sunduğunda Meclis’te büyük çalkantılara yol açtı. Kurulan geçici, komisyonda Adnan Menderes, Cavit Oral, Emin Sazak, Halil Mentеше

²³² Samet Ağaoğlu, “Köy ve Köylü Meselesi”, *Ülkü*, 26 (Ağustos 1942), s. 4.

²³³ Hüseyin Avni, “Köylü İşletmeleri Küçülüyor mu?”, *Yurt ve Dünya*, 33 (Eylül 1943), s. 332–333.

gibi büyük toprak sahipleri tasarımı oldukça zararsız bir hale koymayı başardılar. Uygulamada ortaya çıkan hezimet başta İnönü olmak üzere az sayıdaki milliyetçi, devrimci kadronun, bürokrasinin tutucu kadrosu ve büyük şehir tüccarı ile ittifak halindeki eşraf karşısında, aşağıdan hissedilir bir tepki gelmeyen bir ortamda, kaçınılmaz görünen yenilginin ifadesidir.²³⁴ Bu dönemde büyük toprak sahiplerini TBMM’de büyük ağırlığı olmasına rağmen, topraksız köylülerin bir baskı grubu yoktu.

Toprak reformu konusunun gündeme geldiği tarihlere başka bir açıdan bakarsak, özellikle hububat üretiminin pazarlanan bölümünün zaman içindeki dalgalanmalarını dikkate alan bir açıklama önem kazanır. Konunun TBMM’de gündeme geldiği 1935 ve 1945 yılları üretimde büyük düşüşlerin yaşandığı zamanlardı. Buğday ve diğer hububat üretimi kurtuluş savaşı yıllarından sonra bir toparlanma dönemine girmiş fakat 1929 Dünya buhranından sonra 1932–1935 yılları boyunca üretim düşmüş, nihayet 1935 yılında üretim 1929 düzeylerinin gerisinde kalmıştır. Fakat 1938 yılında üretim %50’nin üzerinde bir artışla sıçrama göstermiştir. Bu durum toprak reformunun acilliğini kaybetmesine yol açmıştır. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nun 1945’te tekrar gündeme gelmesini aynı çerçevede içinde açıklamak güç olmayacaktır. Anadolu tarımı ikinci Dünya Savaşı yıllarında çok büyük darbe yemiş, üretim düzeyi önemli gerileme göstermiştir. Örneğin eldeki verilere göre buğday üretimi 1938’den 1945’e kadar %49 gerileme göstermiştir.²³⁵ Ancak 1945’te kanun çıkmasına rağmen uygulamasının yapılmadığı izleyen yıllarda buğday üretimi yeniden bir toparlanma sürecine girmiştir.

Yukarıda toprak reformu tartışmalarının ve özellikle Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nun gündeme gelmesindeki zamanlamayı ele aldık. Zamanlamaya ilişkin bir açıklama olgunun hangi politik dengeler ve baskılar sonucunda ortaya çıktığını açıklayamaz. Eğer toprak reformu için tabandan gelen bir talep yoksa sebebi yukarıda iktidar kademesinde aramak gerekir. Burada konuyu politik tercih açısından değerlendirelim.

²³⁴ Doğan Avcıoğlu, *Türkiye’nin Düzeni(Dün, Bugün, Yarın)*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1969, s. 319–326.

²³⁵ Çağlar Keyder ve Şevket Pamuk, “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Üzerine Tezler”, *Yapıt*, 8 (Aralık-Ocak 1984–1985), s. 56–59.

Devletin İkinci Dünya Savaşı yıllarında izlediği politikalar büyük toprak sahiplerini daha az etkilerken, buğday üreticisi orta köylülüğü zayıflattı. Bir milyona yakın yetişkin erkek askere alınırken büyük topraklı ailelere istisnalar tanınması, yeni arazi vergileri, üreticinin ürününün büyük bir kısmına piyasa fiyatlarının çok altında kalan fiyatlardan devlete satmaya zorlanmaları gibi uygulamalar orta köylüleri devletten uzaklaştırdı. Nitekim köylülüğün bu kesimi sonradan CHP'ye karşı ve DP lehine politik tutum aldı. Bu çerçevede 1945 yılındaki Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu girişimi, CHP üst düzey yönetiminin köylülük içindeki ittifaklarını bir kez daha değiştirerek, savaş yıllarında güçlenen büyük toprak sahiplerine ve kaybedilen orta köylülüğe karşı küçük köylülerle ittifak kurmaya çalışması olarak yorumlanmaktadır. Kanun TBMM'de tartışılırken Emin Sazak, Adnan Menderes gibi büyük toprak sahipleri “toprak kıtlığı mı var ki toprak dağıtmaya kalkıyorlar?” diye bir soruyu ortaya atmışlardı. Gerçekten de 1945'te ekilen topraklar, örneğin 1955'te ekilen alanların (14,2 milyon hektar) %60'ı kadardı. Demek ki istense fazla zorlanmadan yeni topraklar üretime açılabilirdi. Ayrıca savaş nedeniyle üç dört yıl öncesine kadar ekilen ancak insan ve öküz sayısının azalması nedeniyle terk edilen tarlaların da yeniden ekime hazır olduğu düşünülebilir.

Öyleyse 1945 yılında işgücü kıtlığının gündemde olduğu bir dönemde neden topraksız çiftçi olduğu öne sürülüyordu? Kanımızca üretimin köylünün topraksızlığı nedeniyle sınırlandığını iddia edenler yanılıyorlardı. Çok daha inandırıcı bir açıklama, üretimin karasaban ve öküz gibi eldeki teknoloji ve girdilerin izin verdiği sınırdan dolaştığını ileri sürmekten geçer. Topraksızlık yoksulluktan kaynaklanıyordu. Köylü bir çift öküz ve bir karasaban alacak parayı biriktiremediği için ortakçı ve kiracı olarak sömürülmek zorunda kalıyordu. Bu koşullarda ağanın ağalığı çeki hayvanlarını elinde bulundurmasından kaynaklanıyordu. 1945 yılı sonrasında yoksul köylüye toprak verilseydi, öküz ağalığı devam ettiği için ortakçılık da sürecekti.²³⁶

Bütün bu değerlendirmelerin kendi bakış açısından haklı tarafları vardır. Bu çalışmanın giriş kısmında temelleri sağlam ve başarıya ulaşması mümkün olabilecek bir toprak reformunu nasıl olması gerektiği konusu ele alınmıştı. Şüphesiz 1945 yılındaki şartlar ve politik kaygılar mükemmel ve en ince ayrıntısına kadar hesaplanmış bir

²³⁶ Çağlar Keyder ve Faruk Birtek, “Türkiye’de Devlet Tarım İlişkileri 1923–1950”, *Birikim*, 22 (Aralık 1976), s. 31–40.

toprak reformdan ziyade daha popüler ve oy verenlere hoş görünür bir şekilde çıkartılabilirdi. Ayrıca zaman da önemli bir kısıtlayıcı etken olsa gerekti.

Bu bağlamda CHP'nin sorunlarının ve yeni parti tehdidinin Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun gündeme gelmesinden önce başladığını unutmamak gerekir. Partinin İnönü kanadı hiç şüphesiz bu sorunların farkındaydı ve karşı tarafa yönelik kozlar arıyordu. Toprak reformu sorunu da bu arada, üretimdeki ve pazarlanan ürün miktarındaki ciddi gerilemeyle birlikte yeniden gündeme getirilmiş olabilir. Çünkü sözü edilen ortakçılık meselesine doğrudan çözüm getirmese de 17. madde, büyük toprak sahiplerinin konumlarını hiç olmazsa kısa dönemde, önemli ölçüde değiştirebilecekti. Başka bir deyişle reform topraksız köylüye çok sınırlı bir yarar sağlarken, büyük toprak sahiplerine ciddi zararlar verebilecekti. Çiftçiyi Topraklandırma Kanununa karşı çıkararak kurulduğu söylenen Demokrat Parti, daha sonraları toprak dağıtıcısı olarak ortaya çıktığına göre, İnönü'nün 17. maddeyi topraksız köylünün yararına olmaktan çok varolan ve gelecekteki rakiplerine karşı kullanmayı düşündüğünü söylemek fazla yanlış olmayacaktır.²³⁷

Sözü edilen 17. madde şöyleydi. “Topraksız veya az topraklı olan ortakçılar, kiracılar veya tarım işçileri tarafından işletilmekte bulunan arazi, o bölgede 39. madde gereğince dağıtmaya esas tutulan miktarın, kendi seçtiği yerde üç katı sahibine bırakılmak şartıyla, yukarıda yazılı çiftçi ve işçilere dağıtılmak üzere kamulaştırılabilir. Sahibine bırakılacak olan arazi 50 dönümden aşağı olamaz.”²³⁸

17. madde görüşülürken mecliste büyük tartışmalar yaşanmıştı. Söz alan milletvekillerinde Hikmet Bayur, maddenin bu şeklinin bir haksızlık olduğunu, toprak mülkiyeti hiçe yakın bir değerle satın alınırsa mali durumun iyi olmayacağını ve elinden fuzuli yere toprakları alınanların feryadının senelerce devam edeceğini söylemiştir. Ayrıca şu soruları sormuştur, yüzlerce malikane sahibine niçin bir şey yapılmıyor?

²³⁷ Çağlar Keyder ve Şevket Pamuk, “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Üzerine Tezler”, *Yapıtı*, 8 (Aralık-Ocak 1984–1985), s. 60–62.

²³⁸ *Düstur*, Cilt 26, s. 1173.

Şehirlerde tapuda kıymeti az yazılı arsalar yok mudur? Mülkiyet hakkı 50 dönüme kadar düşürülmek istenirken vurguncular rahat rahat oturduklarını belirtmiştir.²³⁹

Daha sonra söz alan Alaeddin Tiridoğlu Kanunun aylardan beri komisyonlarda oyalanmasının sebebinin, tasarını komisyondaki bazı milletvekilleri tarafından dikkatle ve ince bir takiple baltalanması olduğunu söyledi. Bunun üzerine Recep Peker, yerinden, milletvekillerine baltalayıcı sıfatının verilmesini uygun görmediğini ve Adnan Menderes de Kamutaydaki konuşmalarının hesabını Tiridoğlu'na vermek zorunda olmadığını söylemişlerdir. Mümtaz Ökmen toprak kanunu kadar müzakeresi uzun süren kanun olmadığını, yine toprak davası kadar tahakkuk ettirilemeyen başka kanun da olmadığını ve 1927 kurultayından bu yana 15 yıldır konuyla uğraşıldığını, bu kanun hazırlanırken encümenin konuyu iyi ele alamadığını söylemiştir. Daha sonra kürsüye gelen Peker hükümet ve komisyonun çalıştığını, Kamutayın vazifesinin kanunu iyileştirmek olduğunu ve biraz heyecanın normal olduğunu belirttikten sonra fazla heyecana kapılmanın gereksiz olduğunu, Menderes'in yaptığı hatayı Tiridoğlu'nun da tekrarladığını söylemiştir. Bunun üzerine Tiridoğlu –bana ders vermeye hakkı yok, diyerek- Meclisi terk etti. Hikmet Bayur tekrar söz alarak sözlerini yanlış anlaşıldığını, önce hükümeti sonra vakıfları yetmiyorsa şahısların toprağı verisin dediğini belirtti.²⁴⁰

Bunlara cevap vermek için, Tarım Bakanı Hatipoğlu söz adı.”... Emin Sazak arkadaşımız -düzen bozulacaktır- dedi. Şunu söyleyeyim ki ortakçılık Türkiye tarımını kaprisidir. Birtakım yerlerde yıllardan beri boğuşa boğuşa oturan ve çalışan insanlarla dolu 50–100 hanelik birçok köyler vardır. Kanunun gerçek inkılap yapacak maddesi 17. maddedir. Milletler köylü tabakasını geniş kurmak mecburiyetindedir. Türk milleti demokrasiyi hayatının içinde yerleşmiş görmek isterse, yaşamları başkalarına bağlı olan insanların hayatını temin etmelidir. Hikmet Bayur tarihçidir, milletlerin tarihinde başka mevzulara geçilmeksizin daima zirai reformlar yapılmıştır. Toprak meselesine daima istisnai önem verilmiştir.” Alkışlarla karşılanan bu konuşmadan sonra kürsüye gelen Başvekil Saraçoğlu konuşmasında şu ifadelere yer verdi. “...Konuşmakta olduğumuz Toprak Kanunu esaslı bir inkılap kanunudur. Böyle bir kanunun müzakeresi gürültüsüz olmazdı. Tatbikatı da böyle olacaktır kanaatindeyim... İki arkadaş yaptığımızın

²³⁹ *Vatan*, 5 Haziran 1945.

²⁴⁰ Aynı yer.

Bolşevizm ve Komünizm olduğunu söylediler. Diğer bir arkadaş Nazizm olduğunu söyledi. Bu da gösteriyor ki yaptığımız şey iyidir. Arkadaşlar bu kanunda Türk kokusu vardır.” Konuşmalardan sonra maddenin tadili ile ilgili verilen resmi yazılar oylandı ve reddedildi. Böylece 17. maddenin son şekli kabul edildi.²⁴¹ Bu maddeyle ilgili yapılan itirazlara kürsüden cevap veren Başbakan Saraçoğlu’nun konuşmasından bir bölüme bakalım. “... Akli eren arkadaşlarla görüşüm bana şunu söylediler. Bu fiyatlar harpten önceki fiyatlar kadardır, hatta bazen daha fazladır. Toprak üzerindeki fiyat artışı hükümetin takip ettiği politika yüzündendir. Harp içinde buğday fiyatlarını 27 kuruşa çıkardığımız içindir. Biz bugün buğday fiyatını tutmazsak fiyatlar düşer. Unutmayınız ki bunu bu toprakları alan adamlar ödeyecektir. Encümen fiyatı doğrudur.”²⁴²

Çok tartışılan bir diğer madde 21. madde oldu. Kanuna göre gerçek şahısların özel mülkü olan toprakların geniş topraklı bölgelerde 5000 dar topraklı bölgelerde 2000 dönümden fazlası kamulaştırılabilecekti. 5000 dönüme fazla arazinin 1944 bütçe yılı arazi vergisine matrah olan değeri, 5000 dönümden aşağı olan bu değer iki katı, 2000 dönümden az olan üç katı, kamulaştırma bedeli olarak ödenecekti.²⁴³

Halk Partisi yöneticileri, başta İnönü olmak üzere Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nun çıkarılmasından kısa bir süre sonra, dayandıkları sosyal iktidar ilişkilerini bozmadan, Toprak Reformu’nu uygulayacaklarını anlayarak büyük arazi sahiplerine ödün vermeye başladılar. Kanunu uygulamasını başlatacak tüzüğün çıkartılması Mayıs 1947’yi buldu. Büyük arazi mülklerinin kamulaştırılmasıyla ilgili istek bu zaman zarfında ortadan kalktı. Bu arada İnönü, 1948 yılına gelindiğinde kanunun en şiddetli muhaliflerinden ve Adana’nın büyük toprak ağalarından Cavit Oral’ı bu kanunu yürürlüğe koymakla görevli Tarım Bakanı olarak atadı. Böylece büyük özel mülklerin kamulaştırılması olasılığı kalmamış oluyordu.²⁴⁴

Kanunun uygulamaya koyulmasının ne kadar geciktiğini gösterir nitelikte bir karar ancak 1947 yılında çıkarılabildi. Karar şöyleydi, “ Ankara ili içerisinde 4763

---

²⁴¹ *Vatan*, 5 Haziran 1945.

²⁴² *Vatan*, 6 Haziran 1945.

²⁴³ *Düster*, Cilt 26, s. 1173.

²⁴⁴ Yahya S. Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923–1950)*, Ankara 1982, s. 240.

sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu hükümlerine göre, arazi dağıtımının yapılması, Tarım Bakanlığının 28.2.1947 tarihli 3505–9/1782 sayılı teklifi üzerine, adı geçen kanunun 62. maddesine dayanılarak (madde 62: Bu kanun hükümlerine göre dağıtılmak üzere arazi kamulaştırma işlerinin ve arazi dağıtımının yapılacağı yerler Tarım Bakanlığının teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca kararlaştırılır)²⁴⁵Bakanlar Kurulunun 28.2.1947 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır.”²⁴⁶

Oysaki büyük önem verilen ve bütün partililerce kavranabilmesi için CHP genel sekreterliği tarafından, hakkında hazırlanan bir açıklamada, bu kanun ile ilgili görüşler şu şekilde belirtilmişti. “ Topraksız ve az topraklı Türk çiftçisini yeterli toprağa kavuşturacak kanun ile Tarım Bakanlığı bünyesinde bu işi gerçekleştirecek kadrolara ait kanun TBMM’den çıkmış bulunuyor. Böylece çiftçiyi topraklandırma hükümetin yetkileri arasına girmiş olup artık uygulama alanına geçilmek üzeredir... Milli bünyeyi kuvvetlendirme amacı ile kabul edilmiş olan Toprak Kanunu ile beliren devrimci ruhumuzu bütün partili arkadaşlarımın, birlik kuvvetimizi dimdik tutmak yolunda kullanmada gayretlerini esirgemeyeceklerinden emin bulunuyorum”²⁴⁷

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu çerçevesinde 1947–1972 yılları arasında ve büyük bir bölümü 1950’lerde olmak üzere 22 milyon dönümün üzerinde arazi topraksız ve az topraklı ailelere dağıtılmıştır. Bu miktar Türkiye’de hala ekilen toprakların %8’ine ulaşmaktadır. Küçümsenemez, ancak bu toprakların yalnızca binde 2’si veya 54.000 dönümü şahıslardan kamulaştırılan arazidir. Dağıtılan toprakların geri kalan bölümü esas olarak Hazine adına kayıtlı topraklardır. Bu nedenle Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nun özel toprakların kamulaştırılarak yeniden dağıtımını gibi bir uygulamaya yol açtığı söylenemez.²⁴⁸ Başka bir kaynakta 1947–1962 yılları arasında toplam 18.067.668 dönüm toprağın kamulaştırılıp dağıtıldığını ve bunların 164.693 dönümünün özel şahıslardan olduğu belirtilmiştir.²⁴⁹

---

²⁴⁵ Düstur, Cilt 26, s. 1181.

²⁴⁶ BCA, Tarih 28.2.1947, Sayı 3/5506, Fon Kodu 80.18.1.2, Yer No 113.17.7.

²⁴⁷ BCA, Tarih 18.7.1945, Sayı 2548, Fon Kodu 490. 01, Yer No 5.27.3.

²⁴⁸ Duran Taraklı, *Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Uygulama Sonuçları*, Ankara 1976, s. 105–116.

²⁴⁹ Muzaffer Sencer, “Toprak Reformu Çabaları ve Tartışmaları”, *75 Yılda Köylerden Şehirlere, İstanbul 1999*, s. 23.

Bu çalışmanın 5. Bölümünde Atatürk döneminde yapılan ilk tarım istatistiğine değinilmişti.1938–1950 yılları arasında 500 dönüm ve üzerindeki mülklerin sayısı giderek artarak toplam ekilebilir alanların %25'ine ulaşmıştı.1938 yılı rakamlarıyla işlenen toplam 19 100 000 hektar alan kamulaştırılıp tarımla uğraşan toplam 2 498 182 aileye eşit olarak dağıtılsaydı aile başına yaklaşık 76,5 dönüm toprak düşecekti. Bu miktar yaklaşık olarak olması gereken asgari sınıra yakındır. Aynı hesap 1963 rakamlarıyla yapılacak olursa tarımla uğraşan 300 000 topraksız aileden sadece 100 000 aile toprak sahibi olabilecekti. Zaten kağıt üstündeki bu hesapların gerçekte uygulanabilmesi imkansız gibidir.

Kaldı ki 1970'ler Türkiye'sinde bir toprak reformunun artık anlamını yitirdiği söylenebilir. Toprak reformu 1920'ler, 1930'larda bir işlev taşıyabilir demokratikleşme sürecini hızlandırabilirdi. Oysa kapitalistleşme ve sanayileşme olgularının yaşandığı günümüzde zaten tarımdaki feodal ilişkiler kapitalizm tarafından yıkılmaktadır. Ağalar, büyük ölçüde kapitalist yöntemlerle tarım yapan sermaye sahiplerine dönüşmektedir. Köylü kitleleriye avuç içi kadar toprağa sahip olmaktan çok kentlere göç etmenin ve sanayi sürecinde yer almanın özlemlerini yaşamaktadır. Bir toprak reformunun bu ortamda ne kapitalist ne de sosyalist anlamda bir devrim niteliği taşıyacağı söylenebilir. Sınırlı birkaç bölge dışında toprak reformunu düşünmek için Türkiye artık geç kalmıştır. Böyle bir girişimin gerçekten ilerletici işlev taşıyabileceği tarihsel zaman kesitlerini geride bırakmıştır.²⁵⁰

Türkiye'de ekime elverişli topraklar 1956 yılına kadar hızlı bir tempoyla genişletilmiştir. Başka bir deyişle ekilemeyecek durumda olan topraklar ıslah edilip, ekilebilir hale getirilerek tarıma kazandırılmıştır. Büyüme 1957'den sonra durmuş, yılda %1 oranına düşerek ekilebilen toprağın yüzölçümü 420 milyon dönümde kalmıştır. Tarımsal üretimde artışın bundan sonra dönüm başına verimin yükseltilmesine bağlı olduğu 1. Beş Yıllık Kalkınma Planında kesinlikle belirtilmiştir.²⁵¹ Bütün bu değerlendirmeler göz önüne alınırsa Türkiye'de Toprak Reformu gerçekleştirmek için çıkarılan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu biraz geç kalınmış bir uygulama olarak

²⁵⁰ İsmail Cem, Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi, İstanbul 1975, s. 429.

²⁵¹ a.g.e. s.430'dan naklen Birinci Beş Yıllık Plan ve Türkiye İstatistik Yıllıkları (1963 ve 1965).

değerlendirilebilir. Şüphesiz daha önceki dönemlerin ve savaş döneminin kendine has zorlukları bu gecikmede önemli rol oynamıştır.

Prof. Dr. Sait Tekeli, *Ziraat Dergisi'nde* yayınlanan makalesinde o sırada Meclis'te görüşülmekte olan kanun tasarısıyla ilgili görüşlerini şöylece belirtmişti. “Türkiye ziraat bünyesinde büyük bir gelişmeye sebep olacak bu kanunun iki büyük karakteristiği üzerinde ayrıca durmak doğru olur. Bunlardan birincisi; tasarının bu memleket tabiat varlığı ve ziraat bünyesi dikkate alınarak hazırlanmış bulunmasıdır. Koyduğu prensiplerle kabul ettiği ölçüler gerçekten hiçbir memleketin toprak reformuyla mukayese edilemeyecek derecede sağlam ve geniştir. Türk toprak reformu kanunu, prensiplerini geniş ölçüde memleket şartlarına uydurmuştur. Kanunun diğer memleketlerden yirmi sene gecikmesini bu olgunluğuna bağışlamak doğru olur. İkinci karakteristiği ise ziraatı yalnız bir istihsal mekanı olarak görmemesi, işletmelerin kurulmasında sermaye ve donatımı da beraber almasıdır.”²⁵²

7. TARIM SEKTÖRÜ İLE İLGİLİ DİĞER UYGULAMALAR.

7. 1. ZİRAAT BANKASI'NIN ROLÜ.

Ziraat Bankası savaş dönemi boyunca verdiği kredilerle üreticiyi desteklemeye devam etmiştir. Tablo 7. 1.'den de anlaşıldığı gibi savaşın sonuna doğru banka

---

²⁵² Sait Tekeli, “Ziraatımızın Gelişmesinde Toprak Reformunun tesirleri”, *Ziraat Dergisi*, 63–64 (Nisan-Mayıs 1945), s. 8.

tarafından verilen tarım kredilerinin verilen toplam kredilere oranı %28,4 seviyelerine kadar çıkabilmiştir.

Tablo 7. 1. Ziraat Bankası Kredileri 1938–1945. (Cari Fiyatlarla, Milyon TL)²⁵³

Yıllar	Tarım Kredileri Miktarı	Yıllık Artış Yüzdesi	Tarım Kredilerinin Toplam Kredilere Oranı	Tef=100 1938=100
1938	40,6	-2,2	14,7	100,0
1939	44,6	-9,9	18,0	101,3
1940	50,7	13,7	19,0	126,6
1941	57,4	13,2	17,3	175,3
1942	66,1	15,2	15,5	339,6
1943	78,3	18,5	16,5	590,1
1944	88,3	12,8	23,1	459,8
1945	112,7	27,6	28,4	444,3

Ziraat Bankası devletçilik ilkesi gereği olarak tam anlamıyla teşkilatlanmamış ve tek başlarına da genel olarak ekonomik gücü zayıf olan küçük ve orta işletmelerden kurulu tarım kesimini desteklemeye ve hükümetin tercih ettiği politikaları tatbik etmeye yönelik bazı uygulamalarda da devreye sokulmuştur. Bunlara bir örnek olarak gösterebileceğimiz 11 Eylül 1942 tarihli kararname aşağıda verilmiştir.

“Bu yıl Çukurova’da elde edilecek Akala (Bir çeşit pamuk) mahsulünden 3000–3500 ton tohum Ziraat Bankası vasıtasıyla satın alınarak, maliyet fiyatları üzerinden çiftçiye satılması ve elde kalacak miktarın yağ fabrikalarına satılması halinde oluşabilecek zararların Ziraat Vekaletince tazmininin taahhüt edilmesi; Ziraat Vekaletinin 2.9.1942 tarihli ve 1191/37958 sayılı tezkeresi ile yapılan teklifi ve Maliye vekilliğinin 11162/1/4088 sayılı mutalaanamesi üzerine, 1682 sayılı kanun hükmüne tevfikan İcra Vekilleri Heyetince 11 Eylül 1942 tarihinde kabul olunmuştur.”²⁵⁵

²⁵³ Yakup Kepenek ve Nuran Yentürk, Türkiye Ekonomisi, İstanbul 2001. s. 72.

²⁵⁵BCA, Tarih 11.9.1942, Sayı 2/18733, Fon Kodu 80.18.1.2, Yer No 99.82.5.

Doğal afetler sonucunda çiftçilerin ürünlerinin zarara uğraması nedeniyle borçlarını ödeme zorluğuna düştükleri zamanlarda Ziraat Bankası'na bağlı Tarım Kredi Kooperatifi üyelerine kolaylıklar sağlanmıştır. Bu tarz uygulamalara örnek oluşturan kararname şunlardır; "... 1938 yılında hasıl olan kuraklık dolayısıyla T.C. Ziraat Bankası'na Trabzon şubesine bağlı Tarım Kredi Kooperatifleri zimmetinde kalan 471.727 lira Ziraat Bankası alacağının teciline zaruret görüldüğü anlaşıldığından, ortakların ödeme kabiliyetine uygun olarak on taksitte tahsil edilmek ve %7 faize tabi tutularak on sene boyunca tecili 20 Temmuz 1939 tarihinde görüşülerek kabul olunmuştur."²⁵⁶ Doğal afet zararıyla ilgili başka bir örnek şöyleydi. " 1940 yılında Manisa mıntıkasında husule gelen şiddetli yağmurlar ve seylap yüzünden bağların %90 nispetinde hasara uğraması dolayısıyla bu mıntıkadaki tarım kredi kooperatiflerine olan borçlarını ödeyemeyecek duruma düştükleri anlaşılan ortaklar uhdesindeki 170.198 TL borcun tecili ve borç miktarı ile borçlunun vaziyetine göre üç yıldan eksik ve beş yıldan fazla olmamak üzere her borçlu için T.C. Ziraat Bankasının müddet tayini suretiyle borçların taksitlendirilmesi İcra Vekilleri Heyetince 7 Mart 1941 tarihinde kabul edilmiştir."²⁵⁷

Ziraat vekilliğinin Ziraat Bankasını devreye sokarak yürürlüğe koymak üzere Bakanlar kuruluna teklif ettiği uygulamalara örnek başka bir kararnameye bakalım. "zirai istihsalatımızı arttırmak maksadıyla muhtaç müstahsillere iyi tohumluk temini için yurdun bu sene iyi tohumluk istihsal eden mıntıklarından 25.000 tona kadar buğday, 5000 tona kadar muhtelif ziraat mahsulleri tohumunun Toprak Mahsulleri Ofisince mubayaa edilen mahsulün tohumluğa elverişli olanlarından Ziraat Bankası tarafından mezkur Ofisten satın alınarak Ziraat Vekaletince takdir edilecek fiyat üzerinden peşin para veya borçlanma suretiyle tohumluğa ihtiyacı olanlara dağıtılması ve tohumların maliyet ve satış fiyatları arasında oluşacak farkın Ziraat Vekaleti bütçesine koyulacak tahsisatla ödenmesine..."²⁵⁸

Bütün bu aldığı sorumluluklara rağmen, tarım sektörüne yönelik mali konularda en büyük destekçi konumundaki Ziraat Bankası'nın savaş dönemi boyunca karlılık

²⁵⁶BCA, Tarih 20.7.1939, Sayı 2/11656, Fon Kodu 80.16.1, Yer No 88.76

²⁵⁷BCA, Tarih 7.3.1941, Sayı 2/15360, Fon Kodu 80.18.1.2, Yer No 94 19 15.

²⁵⁸BCA, Tarih 20.5.1942, Sayı 2/18534, Fon Kodu 80.18.1.2, Yer No 99.71.6.

durumu da istikrarlı bir şekilde artmıştır. Bankanın savaşın başladığı 1939 yılında 2.274.215 T.L olan karı, savaşın sonuna gelindiğinde 10.378.146 T.L seviyesine çıkmıştı.²⁵⁹

7. 2. KOOPERATİFÇİLİK FAALİYETLERİ.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi kataloglarında Savaş dönemi boyunca Bakanlar Kurulu tarafından kurulmasına izin verilen kooperatiflere bazı örnekler şunlardır. Antalya bölgesinde, satın alacağı arazide narenciye bahçeleri yetiştirmek ve ortaklarının ihtiyaçlarını sair teşebbüslerde bulunmak maksadıyla Narenciye Yetiştirme Kooperatifi kurulmuştur.²⁶⁰ Kastamonu Meyve ve Zirai Mahsuller Satış Kooperatifi de ortaklarından alacağı zirai mahsulleri tüketiciye ulaştırmak ve ortaklarının çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla faaliyete geçmiştir.²⁶¹ Konya Tarım Bağ, Bahçe ve Ağaç Yetiştirme Kooperatifi de aynı amaçla kurulmuş birliklere örnek gösterilebilir.²⁶²

7. 3. ZİRAİ KOMBİNALAR.

Bu çalışmanın Milli Korunma Kanun u bölümünde daha önce bahsedildiği gibi Zirai Kombinalar idaresi 1937 yılında oluşturacağı bir zirai makine ve araç parkı ve zirai mücadele ilaçları ile köylülerin ekim, nadas ve harmanına yardım etmek, tarlalarında artımsal mücadele yaparak çiftçileri modern tarıma alıştırmak amacıyla kurulmuştu. Koordinasyon Heyeti'nin yeni bir kararıyla 1943 yılında Zirai Kombinalar teşkilatında bazı değişiklikler yapıldı. Bu yıla kadar faaliyette bulunan Polatlı, Yerköy, Aksaray, Bala, Sarayönü ve Bafra kombina gruplarına Urfa grubu da eklenerek sayıları yediye çıkarılmıştır.

Diğer taraftan bu tarihe kadar Zirai Kombinalar Kurumunun vazifeleri arasında bulunan, yabancı memleketlerden zirai alet ve vasıtaları tedarik etmek ve müsait şartlarda bunları çiftçilere dağıtmak işi yeni teşkil edilen Zirai Donatım Kurumu'na

---

²⁵⁹ Tuncer Bulutay ve Yahya Tezel, Türkiye'nin Milli Geliri 1923–1948 Tabloları, Ankara 1974, Tablo 6,2.

²⁶⁰ BCA, Tarih 31.5.1943, Sayı 2/20022, Fon Kodu 80.18.2.2, Yer No 102.39.8.

²⁶¹ BCA, Tarih 15.7.1944, Sayı 3/1198, Fon Kodu 80.18.7.2, Yer No 106.50.2

²⁶² BCA, Tarih 6.12.1944, Sayı 3/1878, Fon Kodu 80.18.1.2, Yer No 107.84.2.

devredilmiştir. Bundan sonra kombinaların makine ve alet ihtiyaçlarını da bu kurum temin edecekti. Yeni açılan işletmelerle toplam ekilen alan 868.000 dönüme çıkmıştır.²⁶³

Bu karardan önce Zirai Kombinalar Kurumu savaşın başladığı dönemden itibaren, ülkede zirai üretimi arttırmaya yönelik yurtdışından makine alımları yapmıştı. İcra Vekilleri Heyeti'nin kararıyla yapılan bu alımlara bazı örnekler verelim. Örneğin çiftçi tohumluklarını temizleme ve bu suretle tohumların safiyetini temin işlerinde kullanılan ve mevcudu 185 adet olan “Selektör” makinelerinin memleketin bütün ihtiyacını karşılayamadığından 500 adet yeni selektör makinesinin satın alınması.²⁶⁴ Zirai Kombinalar Teşkilatının tevsii maksadıyla mubayaa olunacak muhtelif cins ziraat aletleriyle yedek parçalarının, memleketimiz zirai şartlarına ve hazine menfaatlerine en uygun şekilde, kliringli memleketlerden alınmak şartıyla pazarlık suretiyle mubayaa olunması kararlaştırılmıştır.²⁶⁵Yapılan müteaddit tecrübeler neticesinde zirai şartlarımıza daha uygun olduğu anlaşılan Amerikan tipi Harman makineleri, traktör, biçer döver makineleri ve pamuk mibzerlerinin Kliring yolu ve Türk Lirası tediyesi suretiyle diğer memleketlerden tedariki mümkün olmadığı anlaşıldığından Amerika'dan satın alınması.²⁶⁶

8. SONUÇLAR.

İkinci Dünya Savaşı döneminde Türkiye, tam manasıyla bir tarım ülkesi durumundaydı. Bu dönemde ülkeyi yöneten Cumhuriyet Hükümetleri, Milli Şef İsmet İnönü önderliğinde her şeyden önce Türkiye'yi bu savaşa sokmamak niyetindeydi. Kaybettiği zamanı telafi ederek bir an önce kalkınmak ve çağdaş uygarlık seviyesi

---

²⁶³ *Ziraat Dergisi*, 38 (Mart 1943), s. 44.

²⁶⁴BCA, Tarih 1.4.1939, Sayı 2/10697, Fon Kodu 80.18.1.2, Yer No 86.28.11.

²⁶⁵BCA, Tarih 4.9.1939, Sayı 2/11845, Fon Kodu 80.28.1.2, Yer No 88.85.10.

²⁶⁶BCA, Tarih 6.3.1940, Sayı 2/12976, Fon Kodu 80.28.1.2, Yer No 90.20.18.

hedefine ulaşmak gayretinde olan genç Cumhuriyeti bu yolda duraklamaya uğratmamak gerekiyordu. Sanayileşmelerini tamamlamış gelişmiş ülkeler, Dünya ekonomisine hükmediyorlar ve çıkarları doğrultusunda bir güç savaşı içinde mücadele ediyorlardı.

Türkiye ise kalkınmasını tamamlayarak gelişmiş ekonomiler arasında yerini almayı amaçlıyordu. Ülke nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturan ve köylerde yaşayan üretici çiftçiler bu sanayileşme ve kalkınma çabası içinde ihmal edilemezdi. Ülke ekonomisinin en büyük üretken gücünü tarım kesimi oluşturuyordu. Ayrıca gelişmekte olan sanayi kesimine ve ülkeyi savunmakla görevli orduya gereken insan kaynağını da tarım kesimi sağlıyordu.

Bu çalışmanın konusunun zaman dilimi olarak sınırlarını çizen İkinci Dünya Savaşı boyunca görev alan hükümetler, her şeyden önce ülkenin sahip olduğu kısıtlı kaynakları göz önüne alarak, çeşitli seçenekler arasından, yapılması mümkün en uygun politikaları belirleyerek uygulamak durumundaydılar. İzlenecek tarım politikası da bu politikalar arasında önemli bir yere sahipti

Savaş boyunca görev yapan iki başbakan ve bunların kurduğu üç kabinenin çalışmaları sonucu oluşturulan tarım politikası ve bunu uygulamak için Meclis'ten çıkarılan kanunlar, bakanlar kurulunun onayladığı kararnameler ve bunları destekler nitelikteki diğer bütün uygulamalar incelendiğinde şu sonuçlar çıkarılabilir.

Savaş dönemi boyunca devlet, tutarlı bir tarım politikası izleyebilmek için, elinde bulunan kurum ve kuruluşları koordineli bir şekilde çalıştırmaya gayret etmiştir. Örneğin mevcut olan Toprak Mahsulleri Ofisi, Ziraat Bankası gibi kuruluşlara gerek görüldükçe yenileri de eklenmiştir. Önce Zirai Kombinalarda modern alet, makine ve donanımlar ile çağdaş tarım teknikleri uygulanarak üretime başlanmıştır. Yurt dışından ithal edilen bu makineler ve kurumun yetişmiş uzmanları gözetiminde çiftçi vatandaşların işlerine de yardımcı olunmuş ve bu tekniklerin faydalarını gözlemlemeleri sağlanmıştır. Böylelikle bu modern uygulamaları vatandaşların benimsemesi sağlanmıştır. Daha sonra 1943 yılında kurulan Zirai Donatım Kurumu vasıtasıyla çiftçilerin bu teknik üretim vasıtalarıyla donatımına başlanmıştır. Aynı yıl Teknik Ziraat

ve Bahçivanlık Okulları ile yeni teknikleri uygulayacak, pratik bilgilerle donatılmış yetişmiş insan açığı kapatılmaya başlanmıştır. Bu örnekte görüldüğü gibi ilk adım devletçilik ilkesi gereği, devletin sahip olduğu olanaklarla atılmış ve daha sonra çiftçilerin bu yeniliklere kendilerinin sahip olabilmelerinin yolu açılmaya çalışılmıştır. Yeni uygulamaların yurt geneline yayılması için devlet örnek ve yol gösterici olmaya çabalamıştır.

Devletin savaş yıllarında tarım politikasına yön vermek amacıyla yaptığı bütün icraatlar büyük tartışmalara neden olmuştur. Bazen övülmüş bazen de yerilmiştir. Savaş süresince uluslararası ticaret yollarının güvenliğinin ortadan kalkması nedeniyle kapanma noktasına gelmesi ve tarım ürünleri üreticisi durumundaki çok sayıda kişinin askere alınması gıda maddelerine ihtiyacı arttırmıştır. İleride bunların bulunamayacağı endişesiyle halkın bu maddeleri stok yapma eğilimine girmesi, tüccarın da ileride fiyatlar yükselir düşüncesiyle aynı yolu izlemesi ve savaş ortamında ortaya çıkan diğer olağanüstü şartlar yüzünden özellikle savaşın ortalarında tarım ürünlerinin fiyatları yükselmiştir. Bütün bunlara rağmen Türkiye’de alınan tedbirler sayesinde, bazı sıkıntılar baş gösterdiği halde ciddi bir kıtlık yaşanmamıştır. Bu yönüyle bakıldığında alınan tedbirler ve uygulanan politika başarılı olmuştur denilebilir.

Ülke nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturan köylü nüfusun eğitimi meselesi, daha önce faaliyete geçen Köy Öğretmen Okulları ve savaş döneminde açılan bunların devamı niteliğindeki Köy Enstitüleri aracılığıyla çözülmeye çalışılmıştır.

Yüksek Ziraat Enstitüsü, Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu, Tohum Islah Enstitüleri ve daha önce bahsettiğimiz tarım ile ilgili bütün devlet kurum ve kuruluşları planlı, koordineli ve birbirine destek olacak nitelikte çalışarak, belirlenen hedeflere varmak için önemli hizmetler vermişlerdir. Bu dönemde gerçekleştirilen uygulamaların ilerleyen dönemlerde de önemli sonuçlar doğurduğu görülmüştür. Buna verilebilecek en iyi örneklerden birisi Çiftçiyi Topraklandırma Kanunudur. Bu kanunun çıkmasıyla savaş döneminden sonra toprağı olmayan ve az toprağı olan çok sayıda çiftçilerin, devlet mülkiyetindeki topraklar bunlara dağıtılmak suretiyle, işleyerek kendilerini

geçindirebilecekleri kadar toprağa sahip olmalarının yolu açılmıştır. Daha önce sözünü ettiğimiz uygulamaların olumlu yansımaları da zaman içinde kendisini göstermiştir.

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa, İkinci Dünya Savaşı döneminde izlenen tarım politikası başarılı olmuştur. Günümüzden geriye dönüp bakıldığında eleştirilecek pek çok şey olduğu söylenebilir. Fakat bütün bu eleştiriler yapılırken savaş döneminin zorlayıcı şartları ve ülkemizin sahip olduğu kısıtlı imkânlar göz ardı edilmemelidir. Şüphesiz geleceği öngörmeye çalışmak, geriye bakarak eleştiri yapmaktan daha zordur.

EKLER.

Ek Tablo 1.

Seçilmiş Tahıl, Baklagiller ve Endüstriyel Bitkiler Ekiliş ve Üretimi.

E: Ekiliş (Hektar), Ü: Üretim (Ton).²⁶⁷

Yıl	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946
Buğday E	4 021 551	4 381 420	4 394 079	4 369 455	3 502 204	3 740 452	3 742 006	3 830 504
Ü	4 191 528	4 067 950	3 483 147	4263 282	3 519 507	3 148396	2 189 318	3 648 383
Arpa E	2 024 846	2 092 789	2 037 103	1 932 576	1 490 329	1 655 127	1 625 410	1 735 996
Ü	2 275 469	2 249 314	1 758 246	2 164 781	1 665 322	1 403 049	934 309	1 653 592
Mısır E	469 034	509 990	502 210	633 467	627 048	577 914	510 071	565 551
Ü	635 855	757 309	647 447	852 828	874 365	508 229	294 736	594 838
Kuru E	69 828	76 414	83 630	103 078	92 936	77 132	73 785	85 812
FasulyeÜ	61 139	72 198	70 023	106 378	105 369	59 489	40 578	63 931
Merci- E	32 314	34 684	39 427	40 580	34 730	38 805	38 632	41 471
mek Ü	26 147	33 445	28 816	35 209	32 339	27 738	21 312	28 226
Nohut E	69 284	72 486	85 560	94 499	89 413	83 063	73 039	77 905
Ü	69 920	76 969	64 613	90 716	89 639	64 264	43 835	67 707
Patates E	63 436	68 227	72 875	92 970	64 190	56 044	52 189	57 388
Ü	259 538	319 345	274 909	439 553	290 947	191 737	167 350	264 671
Kuru E	41 805	43 393	46 164	51 022	45 473	38 155	37 445	42 357
Soğan Ü	122 276	155 826	131 459	161 387	156 745	104 449	80 557	106 101
Ku.Sar-E	9 363	10 530	10 149	9 208	9 784	9 276	9 458	10 032
mısak Ü	19 603	27 193	16 285	21 345	23 283	17 184	11 971	12 968
Pamuk E	292 623	324 636	327 538	326 687	249 948	260 685	231 377	246 692
Ü	63 950	77 155	64 184	74 055	58 916	58 916	54 379	59 027
Şeker E	36 878	40 887	44 206	34 047	48 400	51 655	55 326	35 438
Pancar Ü	634 079	552 829	589 690	450 920	613 355	613 355	566 555	621 636
Tütün E	76 043	78 054	71 785	79 552	68 504	77 683	98 049	123 348
Ü	65 434	71 356	54 654	54 654	61 783	61 387	61 387	69 599

Ek Tablo 2**Et, Süt, Yumurta, Bal ve İpek Üretimi²⁶⁸**

²⁶⁷ *İstatistik göstergeler 1923–1991*, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 1993, s. 123–130.

²⁶⁸ *İstatistik göstergeler 1923–1991*, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 1993, s. 143–150

Yıl	Et Üretimi	Süt Üretimi	Yumurta Üretimi	Arıcılık	İpek Böcekçiliği
1939	KHS 3 819 704	SH 22 759 828	THS 17 766	KS 1 168 958	İYA 43 866
	ÜEM 68 470	SÜ 2 943 259	TYÜ 1 020 256	BÜ 5 439	ÜYK 2 243
1940	KHS 3 976 582	SH 22 646 634	THS 18 446	KS 1 148 575	İYA 63 498
	ÜEM 77 541	SÜ 2 869 272	TYÜ 1 095 288	BÜ 5 333	ÜYK 3 014
1941	KHS 4 119 885	SH 22 700 652	THS 18 068	KS 1 089 134	İYA 69 587
	ÜEM 84 697	SÜ 2 900 470	TYÜ 1 054 101	BÜ 3 983	ÜYK 2 324
1942	KHS 3 745 251	SH 21 246 362	THS 17 579	KS 1 056 700	İYA 74 010
	ÜEM 76 377	SÜ 2 774 312	TYÜ 956 118	BÜ 4 220	ÜYK 2 874
1943	KHS 3 517 306	SH 20 064 322	THS 18 200	KS 1 092 171	İYA 74 309
	ÜEM 68 561	SÜ 2 584 845	TYÜ 850 889	BÜ 4 173	ÜYK 3 389
1944	KHS 3 449 218	SH 21 735 649	THS 17 225	KS 1 067 796	İYA 76 028
	ÜEM 66 304	SÜ 2 856 228	TYÜ 847 882	BÜ 4 024	ÜYK 3 035
1945	KHS 3 750 154	SH 21 103 452	THS 17 843	KS 1 026 858	İYA 75 200
	ÜEM 73 935	SÜ 1 846 200	TYÜ 850 855	BÜ 3 671	ÜYK 2 668
1946	KHS 4 117 206	SH 22 408 766	THS 18 636	KS 1 065 772	İYA 73 159
	ÜEM 79 332	SÜ 2 953 453	TYÜ 876 872	BÜ 4 692	ÜYK 3 190

Kısaltmalar:

Et Üretimi: KHS (Kesilen Hayvan Sayısı /Adet), ÜEM: (Üretilen Et Miktarı /Ton)

Süt Üretimi: SH (Sağılan Hayvan Sayısı /Adet), SÜ (Süt üretimi /Ton)

Yumurta Üretimi: THS (Tavuk ve Horoz Sayısı / Bin Adet), TYÜ (Tavuk

Yumurtası Üretimi / Adet)

Arıcılık: KS (Kovan Sayısı), BÜ (Bal Üretimi /Ton)

İpekböcekçiliği: İYA (İpekböcekçiliği Yapan Aile Sayısı), ÜYK (Üretilen Yaş Koza/Ton)

**Ek Tablo 3. Bazı tarım ürünlerinin 1938–1946 yılları arası fiyat değişimleri.²⁶⁹
(Kg/kuruş)**

²⁶⁹ Tuncer Bulutay, Nuri Yıldırım ve Yahya Tezel, *Türkiye Milli Geliri (1923–1948) Tabloları*, AÜSBF Yayını, Ankara 1974. Tablo Ek 1, 2, 4, 5, 7, 8, 11, 14, 16, 17, 18'den derlenmiştir.

Ürünler	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946
Patates	4,3	4,5	3,8	3,1	22,0	25,9	22,4	21,3	17,9
Mercimek	5,9	7,7	12,1	12,7	25,2	41,3	38,5	32,4	32,5
Nohut	4,8	6,3	9,8	10,3	20,4	33,4	31,2	26,2	26,3
Fasulye	7,2	7,4	14,7	15,5	30,7	30,3	46,9	39,4	39,6
Mısır	3,8	3,7	4,0	6,5	22,4	44,2	16,8	17,1	19,6
Buğday	4,3	4,4	5,9	8,5	25,4	56,1	25,0	24,4	20,8
Arpa	2,9	2,7	3,7	5,2	17,4	42,7	16,7	16,6	12,9
Soğan	4,6	3,9	5,2	6,6	15,1	16,9	13,0	18,8	14,2
Zeytin	10,7	9,7	6,8	9,0	16,2	18,5	24,3	35,3	36,1
Üzüm	3,9	3,3	4,4	8,6	23,7	14,5	12,2	18,8	16,2
İncir	3,9	3,3	3,3	6,7	13,6	16,4	15,6	11,0	13,5
Elma	6,0	6,4	5,1	5,6	10,7	16,6	19,2	18,7	19,2

Ek Tablo 4. Üretim faaliyet kollarına göre GSMH. (1938 üretici fiyatları ile mil. TL)²⁷⁰

Sektörler	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946
TARIM	762,7	812,9	786,8	667,8	783,3	687,6	625,9	493,4	736,9
Sanayi	317,4	370,2	332,3	323,6	314,9	307,7	290,2	244,4	307,8
İnşaat	69,0	69,4	67,0	51,6	42,6	54,3	50,8	49,8	56,2
Ticaret	151,9	163,3	138,2	130,1	131,8	130,9	119,9	103,2	130,5
Ulaştırma, haberleşme	90,4	100,3	95,1	93,2	106,4	94,0	87,4	90,1	108,6
Mali Kuruluşlar	31,0	28,6	19,8	13,0	14,6	9,3	13,8	16,2	24,5
Konut Gelirleri	167,6	173,7	179,7	102,4	185,1	187,9	190,9	194,8	200,3
Serbest Meslek	96,5	106,1	100,9	91,7	95,8	86,9	83,7	72,2	93,2
GSMH	1895,7	2054,3	1927,0	1753,2	1831,1	1662,2	1591,7	1395,8	1775,9

²⁷⁰ Aynı Kaynak, Tablo 8. 2 A, Tablo 120/B'den derlenmiştir.

KAYNAKLAR.

Arşiv Kaynakları.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgeleri:

Tarih 19.2.1941, Sayı 2/15173, Dosya 216–126, Fon Kodu 30.18.1.2, Yer No 94.10.8.

Tarih 6.7.1940, Dosya 21632, Fon Kodu 030,10, Yer No 184.268.2.

Tarih 19.2.1941, Sayı 2/15173, Dosya 216–126, Fon Kodu 30.18.1.2, Yer No 94.10.8.

Tarih 4.4.1940, Sayı 2/13174, Fon Kodu 30.18.1.2, Yer No 90.30.14.

Tarih 27.6.1940, Sayı 2/13791, Fon Kodu 30.18.1.2, Yer no 91.61.11.

Tarih 15.7.1942, Sayı 2/18365, Fon Kodu 30.18.1.2, Yer No 99.63.12.

Tarih 11.9.1942, Sayı 2/18733, Fon Kodu 80.18.1.2, Yer No 99.82.5.

Tarih 28.6.1944, Sayı 3/924, Fon Kodu 80.18.1.2, Yer No 105.36.8.

Tarih 28.2.1947, Sayı 3/5506, Fon Kodu 80.18.1.2, Yer No 113.17.7.

Tarih 1.4.1939, Sayı 2/10697, Fon Kodu 80.18.1.2, Yer No 86.28.11.

Tarih 4.9.1939, Sayı 2/11845, Fon Kodu 80.28.1.2, Yer No 88.85.10.

Tarih 6.3.1940, Sayı 2/12976, Fon Kodu 80.28.1.2, Yer No 90.20.18.

Tarih 6.12.1944, Sayı 3/1878, Fon Kodu 80.18.1.2, Yer No 107.84.2.

Tarih 15.7.1944, Sayı 3/1198, Fon Kodu 80.18.7.2, Yer No 106.50.2.

Tarih 31.5.1943, Sayı 2/20022, Fon Kodu 80.18.2.2, Yer No 102.39.8.

Tarih 20.5.1942, Sayı 2/18534, Fon Kodu 80.18.1.2, Yer No 99.71.6.

Tarih 7.3.1941, Sayı 2/15360, Fon Kodu 80.18.1.2, Yer No 94 19 15.

Tarih 20.7.1939, Sayı 2/11656, Fon Kodu 80.16.1, Yer No 88.76.

Tarih 11.9.1942, Sayı 2/18733, Fon Kodu 80.18.1.2, Yer No 99.82.5.

Kitaplar ve Makaleler.

Ağaoğlu Samet, “Köy ve Köylü Meselesi”, *Ülkü*, 26 (Ağustos 1942),

- Aksoy Suat, *100 Soruda Türkiye’de Toprak Meselesi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1969
- Aköz İbrahim, *Tarımsal Fiyat Politikası*, Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, Ankara 1973.
- Akşin Sina ve diğerleri, *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1904–1908*.
- Atatürkçülük, Atatürk’ün Görüş ve Direktifleri I, Milli Eğitim Basımevi. İstanbul 1988.
- Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, TTK Basımevi, Ankara 1997, c.II
- Avcıoğlu Doğan, *Türkiye’nin Düzeni(Dün, Bugün, Yarın)*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1969.
- Avni Hüseyin, “Hangi Köylü Zenginleşiyor”, *Yurt ve Dünya*, 20 (1942).
- Avni Hüseyin, “Köylü İşletmeleri Küçülüyor mu?”, *Yurt ve Dünya*, 33 (Eylül 1943).
- Aydemir Şevket Süreyya, *İkinci Adam*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1976.
- Aydoğan Mustafa, *Köy Enstitüleri Amaçlar İlkeler Uygulamalar*, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara 1997.
- Aysan Mustafa A, *100. Doğum Yıldönümünde Atatürk’ün Ekonomi Politikası*, Ekonomik ve Sosyal Yayınlar, İstanbul 1980.
- Aytekin Halil, “Köylerin Bugünkü İaşe Durumu”, *Yurt ve Dünya*, 36 (1943),
- Barkan Ömer Lütfi, *Türkiye’de Toprak Meselesi Toplu Eserler I*.
- Boratav Korkut, *100 Soruda Türkiye’de Devletçilik*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1974.
- Korkut Boratav, “Savaş Yıllarının Bölüşüm Göstergeleri ve Rantlar Sorunu”, *Yapıt*, 8 (Aralık-Ocak 1984–1985).
- Bulutay Tuncer, Nuri Yıldırım ve Yahya Tezel, *Türkiye Milli Geliri (1923–1948)*, AÜSBF Yayını, Ankara 1974.
- Celal Bayar’ın Söylev ve Demeçleri 1921–1938 (Ekonomik Konulara Dair), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1999.
- Cem İsmail, *Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Cem Yayınevi, İstanbul 1975.
- Cin Halil, *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1992.

- Cin Halil, *Tarihte Toplum ve Yönetim Tarzı Olarak Feodalite ve Osmanlı Düzeni*, Selçuk Üniversitesi Yayını, Konya 1995.
- Çalgüner Cemil, *Ziraat Politikası Ders Kitabı*, A:Ü:Ziraat Fakültesi Yayınları 529, Ankara 1974.
- Çalışır Saffet, “Değerli Ziraat Vekilimizin Beyanatı”, *Köye Doğru*, 81 (Şubat 1944)
- Çiftçi Cemalettin Yaşar, *Yüksek Ziraat Enstitüsü*, Ankara Üniversitesi, Ankara 2008.
- Dalay Fazıl, “Atatürk Ankara Orman Çiftliğini Nasıl ve Niçin Kurdu”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1988, c. IV, s. 503.
- Demirkan Selahaddin, “Toprak Davamız”, *Köye Doğru*, 52 (Eylül 1942),
- Demirkan Selahaddin, “Toprak Mahsulleri Vergisi ve Hükümet Hisseleri”, *Köye Doğru*, 72 (Haziran 1943),
- Eraktan Gülcan, *Tarım Politikası I*, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, Ankara 1989.
- Eraktan Gülcan, *Tarım Politikası II*, AÜZF Yayınları, Ankara 1988.
- Erer Rahmi, *Türkiye’de Çaycılık*, Çoker Matbaası, İstanbul 1969.
- Erkun Vecdet, “Atatürk Döneminde Tarım Politikası”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 1998, c.XIV, s.1188
- Fazıl Pelin i, *Finans İlmî*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, İstanbul 1942.
- Hasan Ali Yücel (Köy Enstitüleriyle ilgili Yazıları ve Konuşmaları), Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Yayınları, Ankara 1997.
- Hatipoğlu Şevket Raşit, *Türkiye’de Çay İktisadiyatı*, T.C. Ziraat Vekaleti Yayını, Ankara 1939.
- Hatipoğlu Şevket Raşit, “Milli Korunma Kanunu ve Ziraat”, *Dönüm*, 4 (Şubat 1940)
- Hatipoğlu Şevket Raşit, *Türkiye’de Zirai Buhran*, Yüksek Ziraat Enstitüsü Yayını, Ankara 1936
- Irmak Sadi, “Köylü İçin Neler Diyorlar”, *Köye Doğru*, 59 (1942),
- İsmet İnönü’nün TBMM’deki Konuşmaları, C.II, (1939–1960), TBMM Kültür ve Sanat Kurulu Yayınları, Ankara 1993.
- İstatistik Göstergeler 1923–1991*, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 1993.

İnalcık Halil, Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008.

İnalcık Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1996.

İnan İ. Hakkı, *Tarım Ekonomisi*, Hasad Yayıncılık, İstanbul 1994, s. 196.
Ziraat Kanunları, Ziraat Vekaleti Neşriyatı, Ankara 1940

İnan Duran, *Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Uygulama Sonuçları*, ODTÜ Yayını, Ankara 1976.

Kalkınan Türkiye (Rakamlarla 1923–1968), T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara 1969.

Kazgan Gülten, *Tarım ve Gelişme*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1993.

Kepenek Yakup, Nurhan Yentürk, *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2001.

Keyder Çağlar ve Faruk Birtek, “Türkiye’de Devlet Tarım İlişkileri 1923–1950”, *Birikim*, 22 (Aralık 1976),

Keyder Çağlar ve Şevket Pamuk, “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Üzerine Tezler”, *Yapıt*, 8 (Aralık-Ocak 1984–1985)

Koçak Cemil, *Türkiye’de Milli Şef Dönemi 1938–1945*, İletişim, İstanbul 1996.

Köy Enstitüleri I-II, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Yayınları, Ankara 2003.

Köy Enstitüleriyle İlgili Yasalar I, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı, Ankara 2000.

Köy Enstitüleriyle İlgili Yasalar II, KEÇEV Yayınları, Ankara 2000.

Köylü Kazım, “Millet İktisadımızda Ziraatın Rolü”, *Ziraat Dergisi*, 1 (İkincikanu 1940),

Hazım Atıf Kuyucak, “Türkiye Zirai Donatım Kurumu”, *Ziraat Dergisi*, 37 (Şubat 1943).

Mağden Ragıp Ziya, *Zirai Kombineler*, Güney Matbaası, Ankara.

Önder İzzettin, “Aşarın Kaldırılması ve Tarım Kesimine Uygulanan Vergiler”, *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, İş Bankası Yayınları, İstanbul 1999

Özgüven Ali, *Tarım Ekonomisi ve Politikası*, Bursa Üniversitesi İktisadi ve Sosyal Bilimler Fakültesi Yayını, Bursa 1977.

- Öztürk Kazım, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları*, Ak Yayınları, İstanbul 1968.
- Pamuk Şevket ve Zafer Toprak, *Türkiye’de Tarımsal Yapılar*, Yurt Yayınevi, Ankara 1988.
- Pamuk Şevket, “İkinci Dünya Savaşında İaşe Politikası ve Köylülük”, *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1999
- Parasız İlker, *Türkiye Ekonomisi 1923’den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları*, Ezgi Yayınları, İstanbul 1998
- Quataert Donald, *Anadolu’da Osmanlı Reformu ve Tarım*, İş bankası Yayınları, İstanbul 2008.
- Sencer Muzaffer, “Toprak Reformu Çabaları ve Tartışmaları”, *75 Yılda Köylerden Şehirlere, İstanbul 1999*
- Şener İsmail, *Toprak Reformu ve Tarım Reformu*, Ekonomik ve Sosyal Etütler Konferans Heyeti, İstanbul 1971.
- Şenşekerci Erkan, *Türk Devriminde Celal Bayar(1918–1960)*, Alfa, İstanbul 2000.
- Tekeli Esat, “Teknik Çiftçi, Teknik Bahçıvan”, *Ziraat Dergisi*, , 41–42 (Haziran-Temmuz 1943),
- Tekeli Sait, “Ziraatımızın Gelişmesinde Toprak Reformunun tesirleri”, *Ziraat Dergisi*, 63-64 (Nisan-Mayıs 1945),
- Tezel Yahya S, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi(1923–1950)*, Yurt Yayınları, Ankara 1982.
- _____, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi(1923-1950i*, Türk Tarih Vakfı, İstanbul 2002
- Tokin İsmail Hüsrev, *Türkiye Köy İktisadiyatı*, İletişim Yayınları, İstanbul 1990.
- Tuncer Hamdi, Devlet Üretme Çiftlikleri Umum Müdürlüğü, T.C. Ziraat Vekaleti, Ankara 1957.
- Türkiye’de Toprak Reformu Semineri Bildiriler Tartışmalar, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1968.
- Türkoğlu Pakize, *Tonguç ve Enstitüleri*, YKY, İstanbul 1997.
- Uçarol Rifat, *Siyasi Tarih*, Der Yayınları, İstanbul 2006.
- Uludağ İhan, Erişah Arıcan, *Türkiye Ekonomisi*, Der Yayınları, İstanbul 2003

Uzunçarşılı İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarih I*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003.

Uzunçarşılı İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi II*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1998.

Yaşa Memduh, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi*, Akbank Yayınları, İstanbul 1980.

75 Yılda Köylerden Şehirlere, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1999.

Ziraat Kanunları, Ziraat Vekaleti Neşriyatı, Ankara 1940.

Sürelî Yayınlar.

Düster Cilt 24, 25, 26.

TBMM Zabıt Cerideleri.

Gazeteler.

Akşam.

Cumhuriyet.

Resmî Gazete.

Son Posta.

Tan.

Ulus.

Vatan.

Dergiler.

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi.

Dönüm.

Köye Doğru.

Ülkü.

Yapıt.

Yurt ve Dünya.

Ziraat Dergisi.

ÖZGEÇMİŞ

Erkurt ÖZKURT.

Kişisel Bilgiler :

Doğum Tarihi : 21.12.1968
Doğum Yeri : İstanbul
Medeni Durumu : Evli

Eğitim :

Lise 1983–1986 İzmir Karşıyaka Gazi Lisesi.
Lisans 1989–1993 Anadolu Üniversitesi İktisat Bölümü.
Yüksek Lisans 2008–2009 Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü